

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI: NUMBER: 81
TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL
1988
JULY-AUGUST-SEPTEMBER 1988

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

THE TURKISH CO-OPERATIVE ASSOCIATION was founded at Istanbul University in the year 1931, under the name of the Turkish Co-operative Society (Türk Kooperatifçilik Cemiyeti).

Its headquarters was moved to Ankara in late 1933, and at the beginning of 1934 amended its Statutes in conformance with the conditions prevailing at that date.

The Society changed its name into the «Turkish Co-operative Association» in 1948, and modified its Statutes in conformance with the Law No. 3512. or Associations.

The General Assembly of the Association convened on 30 th May, 1964 and resolved that in the light of its 33 years of experience and in accordance with the requirements of the planned economy era, the Statutes of the Association should be re-written. The new Statutes drawn up accordingly were reviewed and adopted by the General Assembly at its meeting on 27th June, 1965.

The Government declared it as an association serving public interest in 1946. The subject with which the Association is concerned, is theoretical and practical co-operative work. Its object is to propagate co-operative ideas in theoretical and practical fields, to promote the co-operative spirit and ideas, and to support activities in this direction.

In order to achieve the objectives outlined in its Statutes, the Association engages in the following activities :

a. Conduct or cause to be conducted research on the subject of co-operative movement, commission its members or other scholars, experts and authors to write articles and books and prepare summaries of articles and books on subjects pertaining to co-operative movement and publish them.

b. Prepare or cause to be prepared standard states for the various types of co-operatives.

c. Make contacts nationally or internationally among all types of public and private agencies, organizations, associations and persons on the subjects related to co-operative movement, legislation and applications, and express its opinion on these subject either directly or on request.

d. Convene academic meetings and arrange co-operative weeks, festivals and general co-operative conventions.

e. Conduct lectures, courses, seminars and general knowledge competitions in different parts of the country on the subject of co-operatives.

f. Join as member those international organization and associations whose objects are similar to its own.

g. Set up a library in the headquarters of the Association, closely connected with the co-operative movement concept, legislation and application and composed of books, periodicals and brochures in Turkish and foreign languages.

h. Participate in the conversions of international co-operative organizations, attend conferences to be arranged by such organizations and make the Turkish co-operative movement commonly known.

i. Make endeavours to ensure that the concept and application of the co-operative movement is widely diffused, that it develops and takes root, that it is included in the curricula of vocational schools, that chairs on the co-operative movement are instituted in the universities, academies, schools and that institutes specializing in the co-operative movement are founded.

k. Support and sustain the activities and enterprises of existing co-operatives act as guide to them in every respect, and at the request of the member co-operatives in solving their management problems.

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 81

Temmuz—Ağustos— Eylül 1988

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır.
Fiyatı: 1.250.- TL.
Yıllık Abone: 5.000.- TL.
Yurtdışı: 10.000.- TL

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Hüsnü POYRAZ

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Yayın Komitesi
Başkan: Prof.Dr. Celâl ER
Raportör: Doç.Dr. Orhan ASLAN
Üye: Sezal YÖRÜK
Üye: Alâaddin KORKMAZ
Üye: Kemal GÖRMEZ

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı Bir Çalışma Yılına Daha Geride Bırakırken Prof. Dr. Celâl ER	3
Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye Prof. Dr. Turan GÜNEŞ	5
Üretim Yönetiminde İşin Yeniden Tasarımı Dr. Abdullah ERSOY	12
Canlıların Menşei Konusunda Evolüsyon ve Yaratılış Teorileri Doç. Dr. Orhan ARSLAN	21
Toprak Verimliliğini Artırmada Çöp Kompostu Gübresinin Yer ve Önemi Doç. Dr. Kemal GÜR, Uğur ÖZYETKİN	31
1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu Değişikliği ve Gerekeşi Esen FİGEN	37

CO-OPERATION

AOUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER 81

July-August-September

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A Yenışehir - ANKARA
Tel: 131 61 25 - 131 61 26

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association
Responsible Editor
Hüsni POYRAZ

(The opinions expressed in the articles belong to the authors)

CONTENTS

Editorial: Another Work Year is Ending./Prof. C. ER	3
European Economic Community (EEC) and Turkey/Prof. T.Güneş.	5
Redesign of Work in Production Management/Dr. A.Ersoy	12
Theories of Evolution and Creation on Origin of Living Modies Assoc. Prof. Dr. O Arsalan.	21
Place and Importance of Garbage Compost-in Increasing Productivity of Soil/Assoc. Prof. Gür-Res. Assistant Özyetkin	31
Change an Cooperatives Law With Number 1163 and its Reason/E. Figen	37

Dizgi ve Baskı
SİSTEM OFSET
Tel: 229 18 81 229 63 97

Başyazı

BİR ÇALIŞMA YILINI DAHA GERİDE BIRAKIRKEN.!

Prof. Dr. Celâl ER

Büyük Atatürk'ün direktifleri ile kurulan ve ömrü yarım asrı geçen, mazisi büyük başarılarla dolu Türk Kooperatifçilik kurumumuzun yayın organları ve bu arada elinizdeki üç aylık ilmi "Kooperatifçilik" dergisi bu sayısı ile birlikte bir çalışma yılını daha geride bırakmaktadır. Bilindiği gibi Türk Kooperatifçilik Kurumumuzun kooperatifçilik konusundaki faaliyetleri arasında yayın çalışmalarının çok müstesna bir yeri vardır. Kurumun yayın faaliyetlerini iki bölüm halinde toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi periyodik veya süreli yayınlar, diğeri de kitap yayınlarıdır. Bildiğiniz gibi süreli yayınlarımızın başında yayın hayatına hiç ara vermeden 54 yıldır devam eden ve Ekim 1988 tarihinde 622.sayısını çıkaracağımız "Karınca" kooperatif postası dergimiz gelmektedir. Diğeri ise bu sayı ile 81. sayısını idrak eden ve her üç ayda bir yayınlanan elinizdeki Kooperatifçilik dergisidir. Bu dergide daha ziyade başta kooperatifçilik konuları olmak üzere genç bilim adamlarımızın ilmi araştırma ve incelemeleri yayınlanmaktadır. Bir diğer yayın organımız, hem Türkiye'deki kooperatifçilik hareketini ve hem de ülkemizin tarihi ve turistik güzelliklerini, kıymet ve değerlerini dış dünyaya tanıtmak için altı ayda bir yayınladığımız "Cooperation in Turkey" dergimizdir. Bu dergi başta İngilizce ve Almanca olmak üzere Fransızca ve Arapça dillerinde çıkarılmaktadır.

Hiç Şüphesizki bu her üç yayın organımızın da hitabettiği ve okunduğu kesimler farklıdır ve her biri de ayrı ayrı fonksiyonları yerine getirmektedir. Fakat bunların arasında da elinizdeki "Kooperatifçilik" dergisinin ayrı bir mana ve önemi vardır.

Türk Kooperatifçilik Kurumumuz imkânları ölçüsünde ve şartların elverdiği nisbette kitap yayınlamaya da gayret göstermektedir. Yayımlanan kitaplar ya kongre, konferans, sempozyum ve seminer not ve tebliğleri veya kurumumuz tarafından finanse edilerek yaptırılmış araştırmalardır. Yayımlanan bu eserler hemen hemen maliyet fiyatına hem kurumumuzda satılmakta hem de ödemeli olarak isteyenlere gönderilmektedir. Bu şekilde Türk Kooperatifçilik Kurumu özellikle eğitim ve öğretim konusunda üzerine düşen görevi yerine getirmeye büyük çaba sarfetmektedir.

Burada iftiharla belirtmek istediğimiz bir başka konu daha varki, o da önümüzdeki günlerde yayımlayacağımız ve daha ziyade ilk ve ortaokul öğrencilerine hitabedecek olan "Karınca Kardeş" dergimizdir. Karınca Kardeş'in yayınlanması için bütün hazırlıklar ikmâl edilmiştir. Karınca Kardeş birinci hamur kâğıda renkli baskı yapılarak yayımlanacaktır. Atalarımızın söylediği gibi, ağaç yaşken eğilir. Bizim karınca kardeşle yapmak istediğimiz de daha küçük yaşlarda iken çocuklarımız ve gençlerimize kooperatif sevgisini aşılacak, onları bu alanda eğitmek, kısa ve öz bilgiler vererek etkili bir öğretime bulunmaktır. Karınca dergimize ilave olarak vereceğimiz karnca kardeş, öyle inanıyoruz ki, diğer yayın organlarımız gibi mutlaka başarılı olacak ve çocuklarımız tarafından severek okunacaktır.

Hem diğer yayın organlarımız ve hem de 81. sayısını idrak ettiğimiz "Kooperatifçilik" dergimiz çok başarılı bir çalışma yılını geride bırakmaktadır. Başta siz okuyucularımızdan ve Türk Kooperatifçilik Kurumu üyelerinden aldığımız ve bundan sonra da alacağımızı kuvvetle ümit ettiğimiz ve inandığımız desteklerinize önümüzdeki yayın döneminde de en az bu geçtiğimiz yıl kadar başarılı olacağına güvenimiz tamdır. Çünkü Türk Kooperatifçilik Kurumu ve O'nun yayın organları ile ilgilenenler son derece idealist ve gerçekten kooperatifçiliğe gönül vermiş insanlardır.

Elinizdeki bu dergi bugüne kadar, başta kooperatifçilik ve ekonomik konular olmak üzere pek çok konuda bir çok yeni yetişmekte olan genç bilim adamının kaynak olarak başvurduğu bir seviyede çıkarılmıştır. Bundan böyle de aynı seviyeden hiç bir şekilde taviz verilmeyeceği gibi daha ileri ve yüksek seviyelere ulaşmak ve dergilerimizi zi ulaştırmak en büyük arzumuzdur.

Dergimizin bu sayısı beş önemli konuyu ihtiva etmektedir. Bunlardan birincisi Gâzi Üniversitesi Gâzi Eğitim Fakültesi Fen Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi Doç.Dr. Orhan ARSLAN'ın "Canlıların Menşei Konusunda Evolüsyon ve Yaratılış Teorileri" konusunda yapmış olduğu araştırmasıdır. İkinci konu ise, değerli kooperatifçilik uzmanı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Destekleme Dairesi Başkanı Esen FİGEN'in 1163 sayılı Kooperatifçilik kanunu ile yeni çıkarılacak kooperatifçilik kanun tasarisinin karşılaştırılması ile ilgili incelemesidir. Esen FİGEN bu yazısında 1163 sayılı Kanunun aksayan yönleri ve yetersizliği ve yeni çıkarılacak kanun tasarisinin getireceği yenilikleri açıklamaktadır.

Diğer üç konudan biri Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye hakkında olup, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof.Dr. Turan GÜNEŞ, tarafından yazılmış inceleme makaledir. Avrupa Topluluğunun ve Türkiye'nin Ekonomik durumlarını ortaya koyup Türkiye'nin Toplulukla entegrasyonu için alması lazım gelen tedbirler üzerinde durmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer Konulardan birisi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Araştırma Görevlisi Dr. Abdullah ERSOY'un "Üretim Yönetiminde İşin Yeniden Tasarımı" araştırması; sonuncusu da, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Kemal GÜR ile aynı Fakültede Araştırma Görevlisi Uğur Özyetkin tarafından "Toprak Verimliliğini Artırmada Çöp Kompostu Gübresinin Yeri ve Önemi" üzerinde yapılan "Araştırma" dır.

Hoşçakalın !.

Kooperatifçilik

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU VE TÜRKİYE

Prof. Dr. Turan GÜNEŞ
A.Ü. Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü Başkanı

ÖZET

25 Mart 1957 de altı Avrupa Ülkesinin Roma Antlaşması ile kurdukları Avrupa Ekonomik Topluluğu Dünya'da büyük yankılar uyandırmış. 25 yılda 12 üyelik Topluluğa dönüşmüş ve bugün büyük bir ekonomik ve siyasi güç haline gelmiştir. Modernleşmeyi, batılaşma ve bir Avrupa ülkesi olma kabul etmiş bulunan Türkiye, Cumhuriyetten sonra yüzünü Batıya çevirerek, Avrupa ile kültürel, siyasi ve ekonomik yönden büyük bir yakınlık içine, girmiştir. Bunun tabii bir sonucu olarak Türkiye, Topluluğun kurulmasından kısa bir süre sonra katılma için müracatta bulunmuş ve 12 Eylül 1963 de Ankara Antlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma; hazırlık, geçiş ve son dönem aşamaları ile Türkiye'nin tam üyeliğini önermektedir. Türkiye Nisan 1987'de Topluluğa tam üyelik için başvuruda bulunmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye'nin ekonomisi ve tarımı farklı yapıda bulunmakla beraber, birçok yönlerden biri birini tamamlayıcı özellik göstermektedir. Bütünleşme hareketinde çeşitli mesafeler alınmıştır. Türkiye Topluluk Ekonomisine uyum hazırlıkları yapmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğunun tam üyesi olması, Batı medeniyetine yönelik Atatürk İnkilâplarının bir halkasını daha tamalayacaktır. Topluluğa yapılan tam üyelik başvurusunun, yakın bir zamanda olumlu sonuçlanması beklenmektedir. Türkiye'nin, Topluluğun tam üyesi olması, Topluluğun siyasi ve ekonomik bütünlüğünün daha tam olarak sağmasına ve dünya'da istikrar ve barışın daha kolay elde edilmesine önemli ölçüde yardımcı olacaktır.

1. AET'NİN DOĞUŞU-GELİŞİMİ VE ULAŞTIĞI HEDEFLER

İkinci Cihan Savaşından sonra yıkılan Avrupayı siyasi ve ekonomik yönde birleştirme çabalarının bir sonucu olarak Belçika, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'dan oluşan altı Avrupa Devleti, 25 Mart 1957 de imzaladıkları Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun temelini atmışlardır. 1 Ocak 1958 de yürürlüğe giren bu Ekonomik İşbirliği Antlaşması Dünya'da büyük yankılar uyandırmıştır.

Ekonomik bir birlik sağlamak kadar, Avrupanın Birliği gibi siyasi amaçlar da taşıyan bu hareket, Toplulukla sıkı ticari ilişkileri olan ülkelerin yanında, siyasi yönden ilişkileri olan ülkeleri de harekete geçirmiştir. 1973'de İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın 1981 de Yunanistan'ın ve 1986 da İspanya ve Portekiz'in de Topluluğa tam üye olarak katılmaları ile üye sayısı 12'ye yüzölçümü 2.255.700 km² ye çıkmış ve 322 milyon nüfusu ile Topluluk, hem ABD den hem de SSCB den daha fazla nüfuslu bir bölge haline gelmiştir. Devamlı ekonomik büyüme içinde bulunan Topluluğun 1986 da gayri safi yurt içi üretim değeri, bir önceki yıla göre % 2,5 nisbetinde artmıştır. (1)

Onikili Topluluk 2.448 milyar dolar toplam geliri ile, sanayileşmiş Batılı piyasa ekonomilerinin toplam gelirinin % 28 payına sahip bulunmaktadır. Onikili topluluğun GSYİH sı ABD'ninkinin 2/3'ü, Japonya'nınkinin 1,8 katına ulaşmıştır.

Toplulukta sanayi sektörünün ekonomiye katma değeri yükselmektedir. Bu değer İrlanda'da % 32, Danimarka ve Yunanistan'da %22 ye kadar çıkmıştır. On ikili Toplulukta dış alım ve dış satım GSYİH'nin % 30'u üzerinde bir pay kazanmıştır. Topluluğun dış ticareti, dünya ticaretinin üçte birini oluşturmaktadır. Bu ticaretin yarıdan fazlası topluluk ülkeleri arasında gerçekleşmektedir. Toplulukta enflasyon, ülkelere göre farklı olmakla beraber, genelde düşmektedir. 1985 de Topluluğun enflasyon ortalaması % 5,6 düzeyine inmiştir.

Topluluk, petrol tüketiminde tasarruf önlemleri olarak ve ticaret hadlerinde lehte gelişmeler yaparak, petrol Şok'u tesirlerini gidermekte ve ticaret dengesindeki açıkları azaltmaktadır. 1961 den itibaren azalan ticaret açığı 1985 de 16 milyar dolars düşmüştür.

Gerçekleştirilen gümrük birliğine rağmen, Toplulukta tek bir piyasa henüz oluşturulamamıştır. Ülkelerde katma değer vergileri oranı uyumlaştırılmamıştır. Ürün, sağlık, güvenlik standartları farklılıkları devam etmektedir. Malların ve sermayelerin hareketinde de tam bir serbesti henüz sağlanmamıştır. Buna beraber, temel amacı üye ülkeler arasında malların, kişilerin, hizmet edimlerinin ve sermayenin serbest dolaşımı ile gümrük birliği kurulması, tarım, dış ticaret, taşımacılık, ve rekabet gibi alanlarda ortak politikalar konulması, uluslararası mevzuatın ve sosyal politikaların uyumlaştırılması olan Avrupa Topluluğunu kuran Roma Antlaşması, otuz yılını doldurduğu günümüzde bunların çoğunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve bazılarını da gerçekleştirmiştir.

Topluluk bir yandan henüz yapamadıklarını gerçekleştirme, diğer yandan karşılaştığı çeşitli sorunları çözme çabası, esnekliği ve dinamizmine sahiptir. Bunun en son örneği, üye devletlerce 1986 da imzalanıp ertesi yıl yürürlüğe konulan Tek Avrupa Birliği kurulması nihai amacının bir kez daha vurgulandığı bu antlaşma, Topluluk organlarında oy birliği ile karar alınması yada hukuk normları saptanması yerine, bir çok alanda "oyçokluğu" kuralını getirmektedir. Bu senedi; 31 Aralık 1992 ye kadar tek bir iç piyasa kurulması hükmünü getirerek, önemli bir hedefi belirlemiştir. Antlaşma, ayrıca sahip olduğu ekonomik ve parasal işbirliğine, sosyal politikaya, bilimsel araştırma ve teknolojik gelişmeye, çevre sorunlarına ve Topluluğun tüm yönleri ile siyasi ve ekonomik birliğe yönlendirmektedir. (6). Bütün bunlar ile Topluluk konulan hedeflere yaklaşmaktadır.

2. AET İLE TÜRKİYE'NİN İLİŞKİLERİNDEKİ GELİŞMELER

Cumhuriyetin kuruluşunda Türkiye, modernleşmeyi; Batılılaşma, Avrupa Ülkesi olma olarak kabul etmiş, yüzünü batıya çevirerek, Avrupa ile kültürel, siyasi ve ekonomik yönden büyük bir yakınlık içine girmiş, ilişkilerini sürekli olarak geliştirmiştir. Atlantik İttifakı, OECD, Avrupa Konseyi ve NATO gibi Batı organlarında önemli yer alan Türkiye, Avrupa Ekonomik gibi Batı organlarında önemli yer alan Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi Avrupa ülkelerini bir araya getiren bir birleşme hareketine, kayıtsız ve ilgisiz kalamazdı ve kalmamıştır.

Roma Antlaşmasının imzalandığı 1957 yılında, Türkiye ile Avrupa ülkeleri ilişkileri çok sıkı bir düzeye ulaşmıştı. Bu dönemde Türkiye, dış alımın % 34,7 sini bu ülkelere yapıyordu. Dış satımın ise %35,0 i de bu ülkelere yönelmişti (2). Türkiye Avrupa ile mevcut olan kültürel ve siyasi bağlarını, ekonomide geliştirilecek ilişkilerle kuvvetlendirmede hiç tereddüt etmemiş, Topluluğun bir üyesi olma hareketlerine girmiş ve 31 Temmuz 1959 da, Topluluğa katılmak için resmen müracaat etmiş ve bunun sonucu olarak 12 Eylül 1963 de Toplulukla, Ankara Antlaşmasını imzalamıştır. Böylece, Avrupa Topluluğu Türkiye ilişkileri hemen hemen Avrupa Topluluğunun kuruluşu kadar eski tarihlere kadar gitmektedir.

1 Aralık 1964 de yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ile Türkiye, Avrupa Topluluğu zinde ortak üyelik statüsü kazanmıştır. Antlaşmanın kısa dönemde amacı, Türk Ekonomisi il Topluluk üyesi devletler arasındaki büyük gelişme farklarını azaltmak ve Türkiye'nin tam üye olmasını sağlamaktır. Gerçekten, antlaşmanın 28.inci maddesinde yer alan, "antlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tara-

fından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olayını inceler" hükmünü taşımaktadır. Bu hüküm Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik amacını ortaya koymaktadır.

Ankara Antlaşması belirtilen hedeflere; hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç aşamada, gümrük birliği kurulması ve ekonomi politikalarının zaman içinde yaklaştırılması yolu ile kavuşulmasını öngörmüştür. Topluluk ile Türkiye arasında gümrük birliğinin, geçiş döneminden sonra kurulması planlanmıştır. Hazırlık döneminde Türkiye, Topluluğun sağladığı ticari kolaylıklar yardımı ile ekonomisini güçlendirmiştir. Hazırlık dönemi, 23 Kasım 1973 de son bulmuştur. Bu tarihten sonra Geçiş Dönemi başlamıştır.

Geçiş döneminde Türkiye, 22 yıllık bir süreye yayılan yükümlülükleri üstlenmiş, Topluluk yönünden derhal uygulanabilir tavizler almıştır. Geçiş döneminin başından itibaren Topluluk, Katma Protokol uyarınca, Türkiye çıkışlı sanayi ürünlerinde gümrükleri kaldırmış pamuk ipliği, diğer pamuklu dokumalar, bazı halılar ve petrol ürünlerinde ise, gümrüklerin 12 yılda kaldırılması öngörülmüştür. Türkiye ise, topluluk çıkışlı sanayi ürünlerinde, gümrükleri kademeli olarak 12 ya da 22 yılda kaldırmayı üstlenmiştir. Türkiye ayrıca, bu süre boyunca, kademeli olarak Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesini uygulamaya başlamayı ve miktar kısıtlamalarını kaldırmayı kabul etmiştir. Türk tarım politikasının, 22 yılda ortak tarım politikasına uydurulması da öngörülmüştür. Buna göre süre sonunda tarım ürünleri Türkiye ile Topluluk arasında serbest dolaşıma kavuşacaklardır. (6)

Geçiş döneminde Topluluk, Türk tarım ürünlerine uyguladığı tavizleri genişletmiş ve gümrük vergilerini 1 Ocak 1981 den 10 Ocak 1987 ye kadar dört aşamada indirmiştir. Bu dönemde Türkiye, Topluluk çıkışlı mallarda gümrük vergilerini bir kez % 10 oranında indirmiş fakat meydana gelen ekonomik bunalım sonucu 1987 den itibaren Türkiye'nin ihracatını artırma çabaları Toplulukla olan ticareti yeniden canlandırmıştır.

Türkiye ile Topluluk arasında serbest işçi dolaşımı, Katma Protokolunun 36. maddesi ile Ankara Antlaşmasının yürürlüğe girişinden 12-22 yıl sonra kademeli olarak uygulanması hükmünde de getirmiştir. Ancak bu madde uygulamasında henüz bir gelişme olmamıştır.

Topluluk ile Türkiye arasında serbest işçi dolaşımı dışında, geliştirilen ekonomik ilişkilerin daha ileri götürülmesi konusundaki çalışmalar, 1980 den sonra daha da hızlanmıştır. Özellikle Topluluğun onlu ve onikili üye devletler haline ulaşarak genişlemesi ve Türkiye'ye verilen tavizlerin önemini kaybetmesi ve Türk ekonomisinin dışarı açılma gayretlerinin artması, Ankara Antlaşmasının 28 inci maddesi hükmüne göre Türkiye'nin Topluluğa Tam Üyelik için başvurusunu gündeme getirmiş ve katılma girişimlerini hızlandırmıştır.

Topluluk ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, bu koşullarda 1987 Nisan ayında, Roma Antlaşmasının 237 inci maddesine dayanarak Topluluk Konseyine tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Madde; konseyin, Komisyonun görüşünü aldıktan sonra oybirliği ile karar alınacağını öngörmektedir. İlgili Topluluk üyesi ülkelerin, Türkiye'nin Dünya'da; Avrupa ve Asya arasında bir köprü olarak taşıdığı stratejik mevkiini, Batı medeniyetine yönelik karakterini, siyasi ve ekonomik yapısını dikkate alarak yakın bir gelecekte, olumlu karar alacakları ümit edilmekte ve beklenmektedir. Türkiye ile Topluluk arasında bu yöndeki sıkı temaslara devam etmektedir.

3. AET VE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK YAPILARI VE BUNA BAĞLI OLARAK KARŞILIKLI EKONOMİK İLİŞKİ İHTİYAÇLARI

AET ve Türkiye'nin ekonomik yapılarında farklılıklar bulunmaktadır. Onikili Toplulukta nüfusun % 33,8 i sanayide % 57,6 sı hizmet sektöründe ve % 8,2 si tarımda çalışırken, Türkiye'de nüfusun % 12,7 si sanayide % 27,4'ü hizmet sektöründe ve % 59,9 u tarımda çalışmaktadır. Topluluk ekonomisinde sanayi karakteri, Türkiye'de tarımsal karakter hakimdir. 1984 de onikili Toplulukta gayri safi üretim değerinin % 3,8 i, Türkiye'de %17,7 si tarıma aittir. Toplulukta 1985 de toplam ihracat içinde tarım ve gıda maddeleri ithalatının payı % 21,8 toplam ihracatında tarım ürünleri ihracatının payı % 9,1 dir. (1). Türkiye'de

1985'de toplam ithalat içinde tarım ve gıda maddeleri ithalatının payı AET kinden az olmak üzere % 2,68 dir. Toplam ihracat içinde tarım ve tarıma dolaylı maddelerin ihracatı ise AET den oldukça fazla olmak üzere % 26.92 dir. (4)

Onikili Topluluğun 225.586.000 hektar toplam arazisinin % 58,90 ı tarımda kullanılmaktadır. Ormanlar toplam arazisinin % 23,45 i, diğer araziler % 16,08 i ve iç sular % 1,56 sıdır. Türkiye'nin 77.945.000 hektar yüzölçümünün % 34,15 i meralar, hariç, işlenen arazidir. Ormanlar toplam arazinin % 25,91 i dir. İç sular % 0,013 ü, diğer araziler (Çayır, mera, elverişsiz araziler dahil) % 39,93 nisbetindedir.

Topluluk Tarım arazisinin % 51,0 i işlenmekte, % 39,9'u devamlı çayır olarak kullanılmakta, % 8,8 inde devamlı bitkiler yetiştirilmekte ve % 0,3 ünde bahçe bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Türkiye'de tarım arazisinin % 48,6 sı işlenmekte, % 44,1 i mera ve çayır arazisi olarak kullanılmakta, % 7,3 ü bahçe bitkileri yetiştiriciliğinde ayrılmaktadır.

Toplulukta 9,815.000 tarım işletmesi olup, her bir işletmeye ortalama 12 hektar arazi düşmektedir. Türkiye'de bu sayının üçte biri tarım işletmesi vardır ve beher tarım işletmesi, Topluluğunkinden daha az olmak üzere ortalama 5,5 hektar araziye sahiptir.

Tarımsal üretimin ana gruplar haline bileşimi Topluluk ve Türkiye'de büyük farklar göstermektedir. Türkiye'de tarımsal üretimin % 75,4 ü bitkisel üretim ve % 54,7 hayvansal üretim olduğu halde Toplulukta % 45,3 bitkisel üretim, % 54,7 hayvansal üretimdir. Bu yapı bu yönden, Türkiye ile Topluluğun birbirini tamamlayan özelliğini gösterirken diğer yönden, Türkiye hayvancılığını ve hayvansal ürünler sanayinin geliştirilmesi Toplulukla geniş işbirliği ihtiyacını açıklamaktadır.

Toplulukta "modern" terimi ile ifade edilen, üretimi yönlendiren ve ileri teknoloji kullanan bir tarım gelişimidir. Buna karşılık Türkiye Tarımında verimliliğin artırılmasına ve ileri teknolojinin yaygınlaştırılmasına büyük ihtiyaç vardır. Bu nedenle Türkiye'de sulama yatırımlarına büyük önem verilmektedir. Beşinci Beş Yıllık Planda 800.000 hektar alanın sulanması hedeflenmiştir. Gübreleme oranının % 65 den % 79 çıkarılması planlanmıştır. Yüksek verimli tohumluk kullanımının artırılmasına, yurt içinden karşılanamayan üstün vasıflı tohum, çeşitlerin ithaline ve yerli tohumluk üretici firmaların yabancı firmalar ile işbirliğine geniş imkanlar verilmiştir. Türkiye ile Topluluğun bu konularda birbirini tamamlayıcı ve geniş ölçüde işbirliği yapma alanları bulunmaktadır.

Toplulukta sanayi gelişmiştir. Sanayi gelişme halinde bulunan Türkiye'de daha çok iç piyasa için üretim yapılmaktadır. Bu durum, iç piyasanın kârlılığından, sanayicinin, uluslararası piyasalara oranla iç piyasaları daha iyi bilmesinden ve dış pazarı riskli görmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de işgücünün nisbi ucuzluğu, üretim için bir üstünlük sağlamaktadır.

Ancak, işgücünün görece ucuzluğuna rağmen sanayinin, ileri teknolojisinden doğan ve üretim araçları ve hammadde sağlanmasındaki kolaylıktan yararlanan uluslararası pazarlara girebilmesi için, tümü ile iç pazara dönük sınırlı üretim yapısını etkin ölçekli üretime yöneltecek tedbirler alması ve optimum üretim kapasiteli fabrikalar kurması gerekmektedir. Bunun için Türk Özel Kamu Kesimi Sanayi işletmelerinin dışa açılması ve özellikle, Toplulukla ilişkilerini geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Türkiye sanayini geliştirmek için standardizasyona kalite kontrolüne ve ambalaj'a da ayrıca önem verme durumundadır. Bugün Türkiye'de ambalajlama teknolojisinin önemi gözönünde tutularak yabancı sermaye ile işbirliğinin yararları anlaşılmıştır. Türkiye'nin AET'ye ortaklığı, bu konuda karşılıklı menfaatleri elde etmeyi sağlayacaktır.

Türkiye'de sanayi firmaları üretim araçlarının ve ana girdilerin bir çoğu ithalat ile karşılanmaktadır. Temel üretim araçlarında bazı başarılı çalışmalara rağmen Türkiye'de yerli üretime geçilmediğinden, ithal ikamesi ile birlikte gelen teknolojik dışa bağımlılık devam etmektedir. Ocak 1973 tarihli Katma Protokol, sanayi mamullerinde gümrük birliğine dayalı olarak AET ile Türkiye arasında sanayi mallarının serbest dolaşımını öngörmektedir. Gümrük Birliğinin gerçekleşmesi için Türk gümrük tarifesinin Topluluk Ortak Gümrük tarifesine uyumunun sağlanması ve diğer ülkelerden yapılacak ithalatta bu tarifinin uygulanması gerekmektedir. (5)

Türkiye Toplukla yaptığı anlaşmalara göre kabul ettiği yükümlülükleri 1976 yılına kadar tam olarak yerine getirmiş, ancak daha sonra çeşitli ekonomik güçlükler, özellikle ödemeler dengesi güçlükleri ile bazı yükümlülükleri ertelemek zorunda kalmıştır. Türkiye tam üyeliğe müracaatından sonra yükümlülükleri taşımaya özen göstermektedir.

Türkiye'nin tarıma dayalı sanayi, hammaddenin çeşitliliği ve bolluğu, işgücünün ucuzluğu ile, yüksek bir potansiyel halinde durmaktadır. Bu alanın geliştirilmesinde AET ile ortaklık yarar sağlayacak ve Topluluğun bir kısmı ihtiyaçları karşılanabilecektir.

Türkiye sanayinin enerji, haberleşme, yükleme, boşaltma ve taşıma yolları ve araçları gibi alt yapı konularında önemli mesafeler almış olmasına rağmen, halen, noksanlıklara sahip bulunmaktadır. Türkiye bunları tamamlayacak, zengin tabii kaynaklara ve iş gücü varlığına sahiptir. Alt yapı noksanlarının tamamlanması Toplulukla entegrasyonda önemli işbirliği ve çalışmaları olarak görülmektedir.

Türkiye'de sermaye yetersizliği, ekonominin gelişme hedeflerine ulaşmada dış kaynak ihtiyacını artırmaktadır. Yabancı sermayenin dış kaynak aktarması ile birlikte teknoloji transferine aracı olması sebebiyle önemi büyüktür. Türkiye bu gün için yapımı büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim gerektiren ve yerli müteşbbislerin gerçekleştirmesi güç olan büyük kompleks ve ihracata yönelik projelere ve turizm yatırımlarında yabancı sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Topluluk ülkeleri ile Türkiye'nin bu konuda geniş işbirliği olanakları vardır.

Türkiye'de ürünlerin pazarlanmasında da alt yapı noksanlıkları ve uluslararası pazarlama işlemlerinde bilgi yetersizlikleri bulunmaktadır. Türkiye'nin uluslararası pazarlama işlerini ve eğitimini ilerletmesi, ekonomik güçleri geliştirmek için ihracatı sermaye şirketlerine önem vermesi ve daha ileri aşamada geniş ölçüde ekonomik gücün merkezleştirilmesi konularını çözmesi gerekmektedir. Bu konularda Türkiye'nin Topluluk ile geniş iş ve çalışma alan ve imkanları mevcuttur.

4. TÜRK TARIMININ AET TARIMINA UYUMU

Türkiye ile topluluk arasında ortaklığı yaratan Ankara Anlaşmasının 11. maddesi "ortaklık rejimi, Topluluğun ortak tarım politikasını gözönünde bulunduran özel usullere göre tarım ve tarım ürünleri alışverişini de kapsar" hükmünü içermektedir. Bu hükmün en belirgin özelliği, Anlaşmanın, Roma Antlaşmasında, sanayi ürünleri bakımından tesis edilmesi öngörülen gümrük birliği ilkesinin, Tarım ürünleri açısından da serbest bir dolaşımın sağlanacağı yönündeki temel prensibi aynen korumasıdır. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol ile gerek madde bazında ve gerek bu alandaki yasal düzenlemeler açısından, Türk tarımı ile Topluluk tarımı arasındaki uyum sağlanacağı vurgulanmaktadır. Türkiye tarım politikasının, ortak tarım politikasına uyumu, Topluluk tarımsal üretiminin bütününe yakın bölümü için uygulanacak ortak piyasa düzeninin öngördüğü bütün yan politika ve mekanizmaların üstlenmesidir.

Türkiye bu politikalara uyum için tarımsal yapı değişimlerini yapma ve işletmeleri optimal şekilde düzenleme ihtiyacındadır. Entansiteyi artırıcı tedbirleri almaya ve tarımdaki fazla nüfusu diğer sektörlere çekmeye çalışacaktır. Toplulukla uyum için Türkiye ürün bazında, Topluluğun ihtiyaç alanlarına daha çok yönelecektir. Bununla ilgili olarak Türkiye, ser buğday, çeltik, limon, çay, fındık, tütün, antepfıstığı, pamuk, turlanda üzüm, zeytin yağı, bazı sebzeler, koyun eti ve tiftik gibi, Topluluk ihtiyacını tamamlayacak üretim faaliyetlerini ve standard ürün hazırlama çalışmalarını geliştirecektir.

Türkiye tarım ürünleri fiyatlarını, Topluluğun taban fiyatları ile tavan fiyatına uyduracak ve ortak pazara yönelik tarımsal ürünler dış satımında, serbest dolaşımı sağlayacaktır. Ayrıca destekleme ahımlarını, ortak Tarım Politikasına uyduracaktır. (3)

Topluluk iç ticaretinde belirli ticaret kurallarının konulmuş olması ve bunun titizlikle uygulanması Türkiye tarafından dikkatle göz önünde tutularak, bunlara uyum sağlanacaktır. Türk ihracat ve ithalatçıları, diğer standardından, mal bedelinin ödenmesine kadar geniş bir alanda, disiplinle hareket edeceklerdir. Türkiye ayrıca ortak pazara uyum için, gümrük birliğini tüm yönleri ile tamamlamaya çalışacaktır. Türkiye, Topluluğun üçüncü ülkeler dışındaki ithalatına miktar kısıtlaması gibi ülkelere uygulanan ticaret politikasına uyum tedbirle-

ri alacaktır. Ayrıca Türkiye, Topluluğa katılma ile birlikte, topluluğun gümrük koruması alanındaki tüm sistemlerini de aynen kabul etmek ve rekabet kurallarını aynen uygulamak yükümlülüğünü de üstlenecektir. Türkiye tarımının AET ye uyumunda belirtilen bütün konularda Türkiye, şimdiden Toplulukla, bu uyumun rahat bir şekilde yapılması tedbirlerini ele almakta ve eğilmektedir.

Türkiye normal olarak 22 yıllık normal geçiş dönemi sonuna kadar FEOGA'dan yardım alamamaktadır. Türkiye'nin bu tarihe kadar, ortak piyasa düzenlerine ve bu düzenlerin öngördüğü fiyat politikasına uyumun gerektirdiği destekleme giderlerini, üretici yardımlarını kendisi karşılaması gerekmektedir. Buna göre Türkiye, tarımını süratle geliştirecek parasal yükümlülüklerinin hesaplanmasını yapmak ve harcama planını kurma durumunda bulunmaktadır.

Ürünlerin toplanmasından pazara hazırlanmasına ve tüm pazarlama hizmetleri ile değerlendirilmesine Topluluk bünyesinde büyük önem verilmektedir. Pazarlamanın Topluluk standartlarına göre teknik,koşulları tam sağlanmadıkça uyum hareketi yerine getirilememektedir. Bunun için Türkiye, ham ve işlenmiş ürünlerin standartları, depolanmaları, paketlenmeleri, kalite kontrolleri ve etiketlenmeleri hizmetlerini tamamıyla ve teknik ve yasal esaslara göre yerine getirici tedbirleri olacaktır.

Türkiye'nin AET ile yaptığı Ortaklık Anlaşması Katma Protokol ve ekleri, AET'ye karşı yükümlülüklerini içermektedir. Türkiye Avrupa Topluluğunun tam üyesi olurken, ekonomik hayatını, hukuki yönden de düzenleyecektir. Nitekim AET anlaşması; rekabet, vergileme ekonomi politikalarının yaklaştırılması ilkeleri ile uyum sağlanması açısından Türkiye'nin Hukukunu geliştirmesini de öngörmektedir. Türkiye tüm ekonomisi için gerekli olan ve tarım ekonomisi ile de ilgili bulunan kambiyo, maliye para politikaları, rekabet ve farklı iş-lem yasağı konularındaki hukuki düzenlemeleri yapacaktır. (3)

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğunun tam üyesi olduğu zaman, Topluluğu oluşturan anlaşmaların hükümlerini, Topluluk organlarının bugüne kadar almış olduğu kararları, tüzükleri ve bütün il Topluluk Mevzuatını, ayrıca Topluluğun taraf olduğu ticaret anlaşmalarını aynen kabul edecek ve uygulayacaktır. Bu nedenle Türkiye bu konularda uyum çalışmalarına şimdiden girmektedir.

Türkiye bu türden hazırlıkları ile, Topluluğun tam üyesi olurken, ekonomik yönden olduğu kadar siyasi yönden de Avrupa ile bütünleşmeye yönelmektedir. Tam üyelik ile tamamlanacak bütünleşme hareketlerinden Türkiye kadar, Avrupa Ekonomik Topluluğu da yararlanacaktır.

5. SONUÇ

Türkiye Topluluğu tam üyelik için başvururken taşıyacağı yükümlülükleri, Topluluktan sağlayacağı yararları, Topluluğa verebileceklerinin ve bunlardan,Türkiye Topluluk için adil bir dengenin yaratılacağını bilmektedir.

Demokrasi ve özgürlük içinde yaşamak ve kalkınmak isteyen Türkiye için Topluluk üyeliği, milli bir dava haline gelmiştir. Avrupanın ayrılmaz bir parçası olan Türkiye'nin Topluluk üyeliği Atatürk'ün Türk ulusuna hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce ulaşmanın bir bir vasıtası kabul edilmektedir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Tam üyesi olması Batı Medeniyetine yönelik Atatürk İnkılaplarının bir halkasını daha tamamlayacaktır. Türkiye bu yolla Topluluk içinde çağdaş uygarlık düzeyine ulaşırken, Topluluğun siyasal ve ekonomik bütünlüğünü daha tam olarak sağlanmasına dünya da istikrar ve barışın daha kolay elde edilmesine de önemli ölçüde katkıda bulunmuş olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- (1) *Commission of the European Communities, The Agricultural Situation in the Community, 1986 Robert, Luxemburg 1987.*
- (2) *Güneş Turan, Avrupa Ekonomik Topluluğu-Türkiye Tarım ve Hububat-Hayvan Ekonomisi, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayın No : 424, Ankara 1970.*
- (3) *Güneş Turan, Türk Tarımının Gelişimi ve Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu, Türk Tarımının Avrupa Topluluğu ile Entegrasyonu Semineri, İktisadi Kalkınma Vakfı, İzmir 1970.*
- (4) *Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-89, yayın No: 1974 Ankara 1985.*
- (5) *Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye'de Koruma Politikası ve Dışa Açılma, Yayın No: 2045, Ankara 1986.*
- (6) *Töre, Nahit, Avrupa Topluluğu ve Türkiye; Ortaklıktan Tam Üyelik A.Ü. 1987-88 Eğitim Öğretim Yılı Açılış dersi, Ankara 1987.*

ÜRETİM YÖNETİMİNDE İŞİN YENİDEN TASARIMI

Dr. Abdullah Ersoy

The European Economic Community and Turkey

Prof Dr. Turan GÜNEŞ
Chairman, Department of
Agricultural Economics,
Faculty of Agriculture,
Universtiy Of Ankara

SUMMARY

The European Economic Community which is established by the Treaty of Rome in March 25th 1957 had been greatly echoed in the world. It had been covered by 12 countries in twenty five years and had been come out an economic and political power. Turkey which considers modernisation as "westering" and as being a European Contry, turned her face to Western Countries after the Foundation of Republic and went in a very close Connection on cultural, political and economic fields with the Europe. As a natural result of this connection, Turkey applied to go in to EEC after a short time of the establishing of it. Ankara Agreement is signed between Turkey and the Community at September 12, 1963. This agreement sets three stages for the full membership of Turkey. They are preperation, transition and the last stages. Turkey have been applied to the full membership on April 1987.

Eventhough the economies and agricultures of EEC and Turkey show different structure, they have complementary each other in many respects. Turkey shoved some progress in the harmonisation of her economy with the Community, in many fields.

The full membership of Turkey in the European Community will add another ring to the Atatürk Revolution which is toward the Western Civilisation. It is hoped to get a positive results from the application of full membership to the Community in the near future. *Turkey's full membership of the Community will also contribute to reach more the economic and political entegration in it. This event also will greatly help to catch the stabilisation and the peace in the world.*

ÜRETİM YÖNETİMİNDE İŞİN YENİDEN TASARIMI

Dr. Abdullah Ersoy

1. GENEL BİR BAKIŞ

Son yıllarda gelişmiş ülkelerdeki işletmelerde işlerin zenginleştirilmesi ve genişletilmesi yoluyla üretim yönetiminde yeniden iş tasarımı yaygınlık kazanmıştır. Batı ülkelerinde yayınlanan, işletmecilikle ilgili yayınlarda son yirmi yıldır. sözkonusu kavramlar üzerinde sıkça durulmakta ve bu konuda yapılan uygulamalara geniş yer verilmektedir. Ayrıca bu uygulamalardan elde edilen sonuçlarda literatürde tartışılmakta ve bu uygulamalardan üretim yönteminde işin yeniden tasarımına ilişkin bazı genellemelerle varılmaya çalışılmaktadır. İşletmecilik literatüründeki bir diğer araştırma konusunda, iş tasarımı yöntemlerindeki bir değişiklik mi yoksa işletmecilik felsefesindeki bir değişiklik mi belirleyici olmuştur sorusudur.

Üretim yönetiminde işin yeniden tasarlanmasındaki yöntemlerin kaynağı ne olursa olsun, bu gelişmeler günümüz toplumlarında çalışan büyük bir kitleyi yakından ilgilendirmektedir. A.B.D.'de yayınlanan ve bu ülkedeki çalışma hayatını inceleyen *Work in America* adlı çalışma işe ilişkin şu değerlendirme ile son bulmaktadır:

"İşin olmadığı bir hayat çürümüş bir hayat demektir. Fakat yapılan iş ruhtan yoksun olursa hayat boğulur ve ölür. 'A.B.D.'deki çalışma hayatı üzerine olan bu çalışmamız da albert Camus'nun vardığı bu sonucun aynısına ulaşmıştır. Çalışmak, birçok Amerikalının hayatlarında merkezi bir öge olduğu için, işin olmayışı veya anlamsız işlerde çalışma giderek dayanılmaz bir durum yaratmaktadır." (1)

Çalışma modern hayatta insanın ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Çalışma, bir işin başarılabilmesi için güç ve enerji harcaması olarak tanımlanabilir. İnsanoğlu tarih boyunca yapması gereken işleri başarabilmek için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Böylece işin tasarımının tarihi insanın çalışmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır.

İşler basitten karmaşığa doğru geliştikçe ve işlerin yapılmasında birden fazla kişi çalışmaya başlayınca insanlar arasında bir çeşit işbölümü de ortaya çıkar. Böylece çalışma bir sosyal faaliyet şeklini alır. Bu durumda bir kişinin yaptığı iş, diğer kişilerin yaptığı işlerle yakından ilgili olmakta ve bunları etkilemektedir. Sanayinin gelişmesi ve ülke ekonomilerinde temel faaliyet alanı durumuna gelmesiyle birlikte, iş tasarımı önem kazanmış ve bir işin yapılabileceği çeşitli yollardan en uygun olanları araştırılmaya başlanmıştır.

(1) "Job Redesign on the Assembly Line: Farewell to Blue-Collar Blues?" Editor, *Organizational Dynamics*, içinde *Motivation and Work Behavior*-Richard M. Streebs ve Lyman W. Porter,

McGraw-Hill Book Company, New York, 1975, s. 400.

Modern sanayinin ortaya çıkmasından bu yana işler mümkün olduğu kadar en küçük parçalara ayrılmaya çalışılmakta ve işin yapılmasında en yüksek uzmanlık seviyesine ulaşmaya çaba harcamaktadır. Adam Smith işbölümünün faydaları üzerinde durmuş ve daha sonra Charles Babbage bu kuralların işletmelerdeki uygulamasını incelemiştir. Sanayi devriminin başlarında ortaya konulan bu kurallar, iş tasarımının temel mantığını oluşturmuştur. Sonuçta ortaya, yüksek seviyede programlanmış ve planlanmış ve devamlı olarak birbirini tekrarlayan işlerden oluşan ve çok az yaratıcılık gerektiren bir çalışma şekli çıkmıştır.(2)

İşin tasarımında sağlanan gelişmelerin daha iyi bir şekilde ortaya konulabilmesi için tarih boyunca yönetim düşüncesinde ve buna bağlı olarak motivasyon teorilerinde ortaya çıkan yeni yaklaşımları ve bunların iş tasarımı üzerindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

2. MOTİVASYON TEORİLERİ VE İŞ TASARIMI İLE İLİŞKİSİ

Taylor ve Gilbreth gibi Bilimsel Yönetim Okulu savunucuları bir işin hareket ve zaman etütü kullanarak analiz edebileceğini ve bunun sonucunda işin bütünüün parça işlere ayrılabilceğini ortaya koymuşlardır. Böylece işlerin en iyi yapılma biçiminin bunları parçalara ayırma sonucunda ortaya çıkacağını ve işgörenlerin bu uzmanlık gerektiren ve devamlı olarak tekrarlanan işleri yapmalarıyla, en iyi iş tasarımının elde edilebileceğini savunmuşlardır. Bilimsel Yönetim düşüncesinin savunucuları ayrıca, işi planlama ve işi yapmanın farklı kişiler tarafından yerine getirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yönetim anlayışı olarak bu görüşü savunanlar, insanın bir "ekonomik insan" olduğundan hareketle, çalışanların esas olarak para ve maddi kazançlarla motive edilebileceklerini söylemişlerdir.

Bilimsel Yönetim Okulunu kuranlar, iş tasarımı içinde ilk sistematik çalışmayı gerçekleştirmişlerdir. Böylece 20. yüzyılın başlarında kitlesel üretim ve montaj hattı geliştirilmiş ve işin tasarımında ve örgütlenmesinde yeni bir dönem başlamıştır. Aynı yıllarda Taylor "iş ölçümü" üzerine araştırmalar yapmış ve kendisinden sonra gelen Frank ve Billian Gilbreth, işe yönelik ve işgücünün parçalanmasına önem veren, verimliliği artırıcı tekniklerin ve "hareket ve zaman etütleri"nin geliştirilmesine ve böylece işgücü standartlarının, iş değerlendirme sistemlerinin, parçabaşı üretim ve kitlesel üretimin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Tüm araştırmalar ve analizler ile işi geliştirme çabaları, o işi yapan kişinin sosyal ve kişisel ihtiyaçları yerine, işe yönelik olmuştur. (3)

Ayrıca yönetime ilişkin bu yaklaşım, karar verme sorumluluğunun yalnızca çok azının çalışanlara aktarılmasını sağlamıştır. İlk Defa 20. Yüzyılın başlarında ortaya koyulan bu görüşler, dünya üzerindeki işletme yöneticilerinin bir bölümünü ve az gelişmiş ülke yöneticilerinin ise büyük bölümü etkilemeye devam etmektedir.

İşbölümünün artması sonucunu doğuran Bilimsel Yönetim anlayışına uygun çalışmalar bazı eleştirilere de uğramıştır. Üretimdeki verimliliğinin önşartı olarak uzmanlaşmayı şiddetle savunan Adam Smith bile işbölümünün çalışanlar üzerindeki etkilerini şöyle özetlemiştir.:

"Hayatı yalnızca birkaç basit işlemi yapmakla geçen kişi... bir insan yarattığının olabileceği kadar ahmak ve bilgisiz olur." (4)

Bilimsel Yönetim Okuluna karşı yapılan eleştirilerden sonra Abraham Maslow tarafından ortaya konulan "İhtiyaçlar Hiyarşisi Teorisi", insan ihtiyaçlarının belli bir sırası olduğunu ve motivasyonun bu ihtiyaçları tatmine yönelik çabalar tarafından belirlendiği göstermiştir. İşletmenin, personelin davranışlarını bu teoriden yola çıkarak anlaması, en uygun

(2) *Job Design for Motivation, The Conference Board, Inc., New York, 1971, s. 4.*

(3) *Job Design for Motivation, s. 4-5.*

(4) *Sirota, David ve Alan D. Wolfson, "Job Enrichment: What Are The Obstacles?" Personnel, May-June 1972, s. 9-10.*

teşvik tedbirlerinin personelin ihtiyaçlarına göre uygulanmasına imkan verecektir. Tatmin edilmiş bir ihtiyacın personeli teşvik etmeyeceği, aldığı ücretten memnun olan bir kişinin ücret artışı ile teşvik edilemeyeceği açıktır. Bu yüzden, üretimde çalışanlar, ancak belirli bir seviyedeki ihtiyaçları karşıladıktan sonra daha üst seviyelerdeki ihtiyaçların karşılanmasını arzular (5).

İhtiyaçlar hiyerarşisi kavramı, çalışma örgütlerine uygulandığında, bunun yönetim faaliyetleri açısından ortaya çıkaracağı sonuçlar açıktır. Yöneticiler bu mantık zincirine uygun olarak, çalışanların potansiyellerini tam olarak geliştirebilecekleri "uygun bir ortamı" yaratma sorumluluğu altındadırlar (6). Bilimsel Yönetimin çalışmaları motive etmekte kullandığı geleneksel çabalar, bu sıralarda alt seviyelerdeki ihtiyaçların (fizyolojik, güvenlik sosyal ve bencillik ihtiyaçları) tatminine yöneliktir.

Günümüz toplumu çalışan üyelerinin çoğu için alt seviyelerdeki ihtiyaçların tatmin edilmesi imkanlarını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak, bugün çalışanlar, kişisel gelişme ve sorumluluk gibi üst seviyedeki ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak işleri aramaktadır. Bu yüzden bugün çalışanları motive etmeye yönelik çabalar bu ihtiyaçları karşıladıkları ölçüde başarılı olacaklardır. İş zenginleştirme bu ihtiyaçlara yöneliktir ve bu yüzden bugün iş gücü için önemli bir motivasyon aracıdır. (7)

İş zenginleştirmenin günümüzde işletmelerdeki önemini ortaya koyan Mc Gregor, yöneticilerin çalıştıkları insanların kişileri hakkındaki varsayımlarını X ve Y olarak iki eksen boyunca gösterilebileceğini belirtmiştir. McGregor'un çalışmasının iş zenginleştirme ile olan ilgisi, ortalama işçinin öz denetim ve öz yönlendirme yapabilmek için potansiyeli olduğuna ve yöneticinin işinin bu potansiyeli harekete geçirmek olduğuna işaret etmesidir.

Yetkinin devredilmesi, tatmin edici iş geniş sorumluluk Y teorisinin varsayımlarını uygulamaya koymak için kullanılan araçlardır. İş zenginleştirme bu faktörlerin, bir işçinin işiyle bütünleşebilmesi için etkili bir yöntemdir. (8)

İşin zenginleştirilerek ve genişletilerek yeniden tasarlanmasını etkileyen en önemli teori, Herzberg'in teorisidir. Herzberg'in, işteki davranışlar üzerine olan araştırmaları sonucunda bir işteki motive edici faktörlerin, işin içeriğinden doğan veya kişisel ödüller sunan faktörler olduğu, buna karşılık motive etmeyen dışsal faktörlerin işin yapılış şeklinden doğan faktörler olduğu şeklindeki teorisini ortaya çıkarmıştır. İşin içeriği veya motive edici faktörler Maslow'un ihtiyaçlar sırasında üst seviye ihtiyaçları karşılayan faktörlerdir. Buna karşılık işin yapılış biçiminden doğan veya sağlık faktörleri alt seviye ihtiyaçlarını karşılamaktadır. (9).

Motive edici faktörler, Herzberg'in motivasyon-sağlık faktörleri teorisine göre, işin içinde bulunurlar ve başarı, tanıma, işin özü, sorumluluk ilerleme ve büyüme gibi niteliklerle ifade edilirler. Sağlık faktörleri işin dışında yer alır ve işletme politikası ve yönetimi, nezaret, üst ile ikililişkiler, çalışma şartları, aynı hiyerarşik seviyedeki kişilerarası ilişkiler, kişisel hayat, astlar ile ilişkiler, statü ve güvenlik gibi niteliklerle gösterilebilir. Diğer bir deyişle, motive edici faktörler, iş tatmininin başlıca nedenleri, sağlık faktörleri ise iş tatminsizliğinin başlıca nedenlerini oluşturur. Akılda tutulması gereken konu, motive edici faktörlerin

(5) Aytek, Bintuğ, *İşletmelerin Verimliliğinde Ücretler ve İşsel Teşvik*, Ankara İ.T.İ.A. Yayını No: 77, Ankara, 1974, s. 27.

(6) Streers ve Porter, a.g.k., s. 32.

(7) Bimmerle, Charles F. ve Robert R. Nelson, "Job Enrichment, An Overview", *Industrial Engineering*, Vol: 11, No: 7, July 1979, s. 28.

(8) Bimmerle ve Nelson, a.g.k., s. 28.

(9) *Job Design for Motivation*, s. 7.

olmaması halinde, iş tatmininin olmayacağı ve sağlık faktörlerinin olmaması halinde, iş tatminsizliğinin olacağıdır (10).

Herzberg'in teorisinin iş zenginleştirme ile olan ilişkisi, bir yöneticinin işçileri motive etmekle başarılı olabilmesi için çevresindeki faktörleri yerine işin içeriği ile ilgili faktörler üzerinde durması gereğidir.

Herzberg'e göre işçiler dışarıdan yapılacak müdalelerle uzun süre motive edilmezler. Fakat onlara tatmin edici işlerle ulaşmak ve bunları geliştirmek için bir fırsat verilebilir. Böylece bu kişiler isteki yeteneklerini geliştirebileceklerdir. Herzberg'in önerileri şu şekilde özetlenebilir. (11)

- a) İşte gerçek motive edici faktörler katınız.
- b) Tatminsizlik sağlayan kötü sağlık faktörlerini ortadan kaldırınız. (kötü politikalar, kötü nezaretçilik, kötü ücret veya işin çevresindeki her türlü engelleyici ve rahatsız e edici faktörler)
- c) İyi sağlık faktörlerinin sıkıcı işlerle çözümü olacağını beklemeyiniz.

Buraya kadar anlatılan motivasyon teorilerinden bazı sonuçlar çıkarmak ve bunları iş zenginleştirme ve genel olarak işin yeniden tasarımı ile olan ilişkilerini açıklamak mümkündür.

Herşeyden önce bu teorilerin hepsi, çalışanların tatmininde ve işsel motivasyonda, yapılan işin niteliğinin çok önemli bir faktör olduğu noktasında birleşmektedirler. buna ek olarak, geleneksel yönetim görüşü, Bilimsel Yönetime ve X teorisine önem vererek, işgücünün motivasyonunda Maslow'un alt seviye ihtiyaçlarını karşılamak yoluyla ve Herzberg'in sağlık faktörlerini kullanarak yapılabileceğini söylemektedir. Böylece çalışanların motivasyonunda önemli olan nokta bu kişilerin hangi ihtiyaçlarının karşılanmamış olduğunu tesbit etmek ve motivasyon yoluyla bu ihtiyaçları karşılamaya yönelmektir. Motivasyon amacıyla kullanılabilecek bu ihtiyaçlar da işletmeye ve içinde bulunan topluma göre değişiklik gösterebilecektir. Ayrıca Herzberg'in de belirttiği gibi, ücretler ve maddi imkanlar çalışanları motive etmekte teş başına başarılı olamayacaktır.

3. İŞ TASARIMI YÖNTEMLERİ

İş tasarımı bugünkü anlamıyla, işi yapan kişinin sosyal ve kişisel ihtiyaçlarının yanı sıra teknolojik ve örgütsel ihtiyaçları da karşılamak için işin içeriğinin, yönteminin ve ilişkilerinin belirlenmesidir. (12) İş tasarımına ilişkin yaklaşımlar, önceleri üretimdeki verimliliği arttırabilmek için, çalışanların işlerinin imkanlar ölçüsünde küçük parçalara ayrılması ve basitleştirilmesi üzerine kurulmuştur. Böylece çalışanların yalnızca ekonomik açıdan motive edildikleri, üretimi arttırmanın en iyi yolunun işçileri en basit parçalara ayrılmış işlere vermek olduğu düşünülüyordu.

Basitleştirilmiş iş tasarımı ilişkin bu yaklaşım, teknolojik açıdan en ileri noktasına otomobil fabrikalarının kullandıkları montaj hattı ile üretim sistemlerinde ulaşmıştı. Otomobil montaj hatlarında çoğudurumda "çalışma devresi" nin ortalama uzunluğu (yani tüm bir parçanın tamamlanması için verilen süre) 30 saniye ile 1,5 dakika arasında değişmektedir. Bunun anlamı, işçilerin aynı işi bir günde en az 500 defa tekrarlamalarıdır. Böyle bir teknik verimli olmasına karşılık bazı sorunlar doğmuştur. İşçiler daha iyi eğitim gördükçe ve daha iyi organize oldukça, çalıştıkları işlerden daha fazla şeyler beklemeye başlamışlardır. Bu istek kendisini, yalnızca daha kısa çalışma günü ve yüksek ücret şeklinde değil, aynı

(10) Özbaşar, Sera, "İş Zenginleştirme ve İş Genişletme Yöntemleri ve Uygulama Koşulları", *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, Kasım 1978, s. 328.

(11) Ford, Robert N. ve Malcolm B. Gillete, "A New Aproch to job Motivation: Improving the Work Itself". içinde Robert, N. Ford ed., *Motivation Through the Work Itself*, American Management Association, Inc., 1969, s. 25.

(12) *Job Design For Motivation*, s. 2.

zamanda çalışanların devir hızının yüksekliği, işe gelmeme, tatminsizlik ve üretim sistemini sabote etme gibi istenmeyen davranış biçimleri olarak da ortaya koymuştur. (13)

Bunun sonucunda işlerin yeniden tasarımı yoluyla üretim sisteminin daha etkili şekilde çalışmasına yönelik bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaklaşımlar şöyle özetlenebilir :

a) İşte Yer Değiştirme (Rotasyon) : Burda işçi, aynı çalışma ünitesi içinde, bir işten başka bir işe geçer. İşte yer değiştirmenin faydalarını savunanlara göre, hünelerinin geliştirilmesi ve iş görenlerin mesleki esnekliğe kavuşmaları, işe yönelik tutumları olumlu hale getirir. Yer değiştirme ayrıca, çalışanların belirli bir üretim faaliyetinin bütününe kavramasına da yardımcı olur.

b) İş Genişletilmesi (Yatay İş Yükleme) : İşgörenin asıl işinden başka, birtakım yan işleri de yapmasıdır. Bu yöntem, işin monotonluğunu önlemekte ve çalışanların üretim işinin daha geniş bir bütününe incelenmesindeki katılımı yoluyla, onu işten daha fazla tatmin olmaya yöneltmektedir. İş genişletilmesi, üretim faaliyetinin belirli bir parçasının tamamlama süresinin azalmasına olumlu rol oynarken, çalışanların uzmanlaşmasını kısıtlar. Bu yöntem sorumlulukları arttırmaz, yalnızca çalışanların işini çeşitlendirerek genişletir.

c) İş Zenginleştirme (Dikey İş Yükleme) : Çalışanların yapmakta olduğu temel işler, işlerin gerektirdiği sorumluluk ve yükümlülükler artırılarak güçleştirilir. İş zenginleştirmesinin faydası, çalışanın kendi başarısına bizzat kendisinin planlayıp kontrol etmesine imkan sağlamasıdır. Çalışmadan beklenen görevlerin çeşidi ve sayısı da bu yöntemle artırılmış olur.

d) Planla Yap ve Kontrol Et : Çalışan, geleneksel yapmak fonksiyonuna ek olarak, işi ilgili planlama ve kontrolü de yürütür.

e) İş Basitleştirilmesi : Bu yöntemde işler analiz edilir, gereksiz operasyonlar ayıklanır. Ayrıca işin yapılması için en doğru ve rasyonel sıranın ne olabileceği saptanır. Bu konuda yöntemler geliştirilir.(14)

4. İŞ GENİŞLETME VE İŞ ZENGİNLEŞTİRME

4.1. TANIM

İş zenginleştirme ve iş genişletme kavramları çoğu kez birbiri yerine kullanılmaktadır. Herzberg'in kullandığı anlamda iş genişletilmesi, bir çalışanın işinin yatay olarak genişletilmesi ve böylece gerekli hünelerini değiştirmeden çalışan kişiye aynı çeşit faaliyetlerden daha fazla sayıda olanını yapmak için imkan sağlanmasıdır.

Öte yandan iş zenginleştirme, yeteneklerde bir artış gerektirerek çalışan kişinin işinin dikey olarak genişletilmesini ifade eder. Fakat bazı yazarlar iş genişletme ve iş zenginleştirme deyimlerini aynı faaliyeti kapsayacak şekilde kullanmaktadırlar. Bir yazarlar grubunun buna örnek olarak verebilecek bir tanımı şöyledir :

"İş genişletilmesi kişilerin işlerine özel olarak kişisel başarı ve tanınma için daha geniş imkanlar tanıyarak, daha tatmin edici ve sorumluluk gerektiren işleri katarak ve kişisel ilerleme ve gelişme için daha fazla imkan hazırlayarak verimliliği ve kişilerin tatminini arttırmaya çalışır." (15)

İş zenginleştirme çalışanın yeteneklerini ve hünelerini daha fazla kullanabilmesi için, kendi çalışma hızını belirleyebilmesi için iş yöntemlerini, kalite vb. konulara ilişkin kararları verebilmesi için işlerin tasarımı veya yeniden tasarımı olarak da tanımlanabilir. İşler, yeni ve değişik iş öğelerinin işe katılması, çalışana kalite, makinaların hazırlanması, tamir malzemelerinin depodan alınması konularında sorumluluk verilerek, çalışanın kendi çalış-

(13) Steers ve Porter, a.g.k., S. 396-397.

(14) Aktaran, Bintuğ Aylek, a.g.k., s. 129-130.

(15) Wild, Ray, *The Techniques of production Management*, Holt, Rinehart and Winston Ltd., London, 1971, s. 156.

ma hızını ayarlaması ve kendi çalışma yöntemini belirlemesi yolu ile zenginleştirilebilir. Yukardaki amaçlara aynı zamanda, bir işçi grubunun kendi işlerini ortaklaşa örgütlemeleri veya mevcut işlerde yer değiştirmeleri ile de ulaşılabilir. (16)

4.2. YATAY İŞ YÜKLEME : İŞ GENİŞLETME

Yatay iş yüklemesi bir kişinin yaptığı işlerin sayı ve çeşidini artırma yoluyla gerçekleştirilir. Böyle bir iş yükleme çalışana değişik işlerde çalışma imkanı ve işin tümünün daha büyük bir bölümünün yürütme imkanı sağlar. Fakat yatay iş yüklemesi çalışanın sorumluluğunu arttırmaz. Burada kişiden beklenen, üretim miktarını arttırmak, mevcut işe çoğunlukla rutin kayıt tutma gibi bir iş eklemek, genişletilecek işler arasında rotasyon, işin en güç tarafını çıkararak kişinin daha az çaba gerektiren kısmını arttırmasını gerçekleştirmek bazı iş genişletme örnekleri olarak verilebilir. (17)

Robert Ford'a göre, iş genişletme çalışmaları sırasında, çalışan için aşağıdaki durumlardan biri gerçekleşinceye kadar işlerin yatay olarak yüklenmesine devam edilmelidir. (18)

a) Bir müşteri (genellikle işletmenin dışındaki bir kişi). Çalışan bu müşteriye kadar olan zincirden sorumludur.

b) Bir iş sahibi. (genellikle işletmenin içinde bulunan ve çalışanın müşteriye hizmet sunmasına yardımcı olan kişi)

c) Bir görev (örneğin işletmenin üretim bölümünde çalışanların kişi olarak mamülün tümünü ürettikleri durum.)

Ford'a göre yukarıda sayılanlardan herhangi biri anlamlı bir işi ortaya çıkarabilir ve böylece çalışanların motivasyonunda bir araç olarak kullanılabilir. İş genişletme şu şekilde gösterilebilir. (19)

4.3. DİKEY İŞ YÜKLEME : İŞ ZENGİNLEŞTİRME

Dikey iş yükleme, bir işe yeni sorumluluk ve karar verme niteliklerinin katılmasıdır. Dikey iş yükleme, temel işin, bazı planlama, örgütleme ve kontrol fonksiyonlarının katılarak zenginleştirilmesi anlamına gelmektedir. Böylece bir iş tam anlamıyla zenginleştirildiğinde, çalışan çalıştığı işin gerektirdiği karar alma faaliyetine katılmış olur. Bu durumda çalışan, işin hem planlanmasında hem de yapılmasında söz sahibi olur. İşte bu durum, çalışana başarı, tanıma, sorumluluk, büyüme ve ilerleme gibi yüksek seviye ihtiyaçlarını karşılamak için imkan sağlar. Böylece bir iş gerçekten zenginleştirilmek istendiğinde, yalnızca yatay iş yüklemesi yeterli olmayacaktır.

İş zenginleştirme, genel olarak yönetime katılma veya karar verme süreçlerinde söz sahibi olma anlamına gelir. Dikey iş yüklemeye kullanılan tekniklerden bazıları şunlardır: sorumluluğa aynı bakmak şartıyla bazı dışsal kontrolleri kaldırmak, kişilerin kendi işlerinde-

(16) Paul, W.J., ve K.B. Robertson ve F. Herzberg, "Job Enrichment Pays Off", Harvard Business Review, March-April 1969, s. 61.

(17) Sera Özbaşar, a.g.k., s. 325.

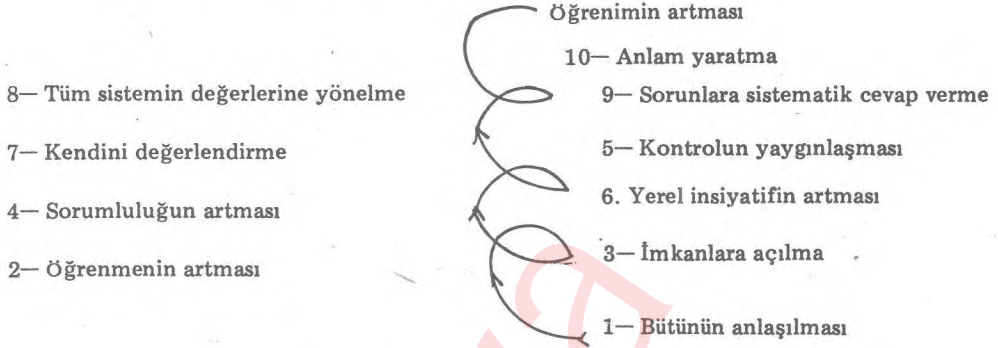
(18) Ford, Robert N., "Job Enrichment Dessons from ATT", Harvard Business Review, Jan.- Feb. 1973, s. 98.

(19) Job Dessign for Motivation, s. 13.

ki sorumluluklarını arttırmak, kişiye bir iş ünitesinin tamamını vermek, iş üstünde serbesti veya kendi faaliyetlerinde ek yetki tanımak, kişiye yaptığı işlerin sonuçları hakkında doğrudan geribesleme vermek, daha yeni ve güç işler vermek, uzmanlaşmaya yardımcı olacak özel veya uzmanlık işleri vermek. (20)

İş zenginleştirme çabalarının başarılı olması için gereken şartlardan birisi de çalışma performansına ilişkin geribesleme verilmesidir. Burada amaç çalışana performansını görmesi için bilgi sunmak ve bu bilgi ile işindeki tutumunu değiştirmesini sağlamaktır. Böyle bir geribesleme sağlanırsa, bu, çalışana işini kontrol etmesi ve böylece yüksek seviye ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için güçlü bir motivasyon aracı olur. (21)

İş zenginleştirme süreci aşağıdaki şekilde olduğu gibi ifade edilebilir. (22)

Şekil 2. İş Zenginleştirme Süreci

5. ÜRETİM YÖNETİMİNDE İŞLERİN YENİDEN TASARIMININ TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

İşlerin yeniden tasarımı gelişmiş sanayi ülkelerinde yaygın biçimde kullanılmaktadır. İşlerin yeniden tasarımı yoluyla, çalışanlar için zevkli bir çalışma ortamının yaratılmasının yanı sıra verimliliğin de artırılması, bu yöntemlerle olan ilginin artmasına yol açmaktadır. İşlerin yeniden tasarımı yöntemlerini uygulayan işletmeler arasında Philips, Saap-Scania ve Volvo bulunmaktadır. (23)

Sanayileşmiş ülkelerde başarılı sonuç veren bu yöntemlerin Türkiye açısından uygulanabilirlikleri çeşitli faktörlerin ışığında incelenebilir.

5.1. TEKNOLOJİK SEVİYE

Türkiye'deki işletmeler batı ülkelerindeki işletmelerle karşılaştırıldığında ölçek olarak çok küçük kalmakta ve hemen hemen tümü yabancı ülkelerden doğrudan doğruya aktarılan teknoloji ile kurulmuş bulunmaktadırlar. İş zenginleştirme ve iş zenginleştirme yoluyla işin yeniden tasarımı yüksek maliyetli yatırımları ve yeni teknolojileri gerektirmektedir. Ülkemizde mevcut üretim seviyesini bile korumanın çeşitli sorunlar yüzünden zorlaştığı bugü-

(20) Sera Özbaşar, a.g.k., s. 325-327.

(21) Bimmerle ve Nelson, a.g.k., s. 30.

(22) Sera Özbaşar, a.g.k., s. 324.

(23) Gyllenhammar, Fehr G., "How Volvo Adapts Work to People", Harvard Business Review, July-Augst 1977, s. 106-107.

nün şartlarında yatırımcıların veya işletme yöneticilerinin bu tür uygulamalara girişmesi pek mümkün değildir.

5.2. SOSYAL VE POLİTİK ORTAM

Bugüne kadar işlerin yeniden tasarımı, genellikle iş barışının sağlandığı ülkelerde uygulanmıştır. Bu ülkeler arasında İskandinav ülkeleri bu alanda en büyük gelişme sağlayan ülkeler arasında bulunmaktadır. Sözkonusu ülkelerde hem yöneticiler hem de çalışanlar, yönetime her iki tarafında katılmasını kabul etmişlerdir. Örneğin 1970 yılında İsveçli yöneticiler arasında yapılan bir anket, bu yöneticilerin % 75'inin işletmenin her bölümünde, işçilerin kararlara daha etkili bir şekilde katılmasından yana olduklarını ortaya koymuştur. Nezaretçilerin karar vermesi yerine çalışanların ortaklaşa karar vermesinden yana olanlar da yine çoğunluktadır. Yöneticilerin böyle bir yaklaşım içinde olduğu İsveç'te çok radikal bir kararla bir çok işletmede nezaretçiler kaldırılmış ve işçilere kendi nezaretçilerini seçme hakkı tanınmıştır.

Ülkemizde ise işçi-işveren ilişkileri Batı ülkelerindeki kadar yumuşak bir zeminde gelişmemektedir. İlişkilerdeki bu gerginliğin göstergesi, son yıllarda grev lokavt uygulamalarındaki artış ve grevlerin giderek daha uzun sürmesidir. İlişkilerdeki bu gerginlik havası, yöneticilerin yönetime katılmasına karşı çıkmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu karşı çıkıştaki bir diğer neden de ülkemizdeki yöneticilerin çok azının, işçilerin yönetime katılmasının faydalarına ve yapılacak değişikliklerin verimliliği arttıracığına inanmasıdır.

Ayrıca İskandinav ülkelerinde iş kanunlarında işçi-işveren ilişkileri sürtüşme yerine karşılıklı bir işbirliği modeline dayanmaktadır. Bu ülkelerde mavi yakalıların sendikalaşma oranı % 90'a yaklaşmakta ve ücret anlaşmaları tüm ülkeyi kapsayacak biçimde düzenlenmektedir. Çalışanların büyük bölümünü kendi örgütlerinde toplayan sendikalar güç kazanmakta ve işverenlerle çalışma ortamı ve yönetimi katılma konularında kalıcı ve sağlam anlaşmalar yapabilmekte ve ilişkiler karşılıklı güven ortamı içinde sürdürülmektedir.

Gerçekte Volvo'daki işbirliği ortamının temeli çok öncelere dayanmakta ve yöneticiler ile işçilerin temsilcilerinin katıldığı iş komiteleri kanun ile kurdukları 1948 yılından beri varlıklarını sürdürmektedirler. Türkiye'de ise işçi-işveren ilişkileri ancak 1960 yılında sonra modern anlamda düzenlenmeye başlanmıştır. Bu yüzden çalışanların yönetime katılmasını sağlayacak bir ortamın oluşması ve endüstriyel demokrasi geleneğinin Batı ülkelerindeki gibi yerleşmesi için belli bir sürenin geçmesi gerekmektedir.

5.3. ORTALAMA İŞÇİNİN İHTİYAÇ SIRALAMASI

Daha önce de belirtildiği gibi, insanların ihtiyaçlarının belli bir sırası bulunmakta ve motivasyonda amaç bu ihtiyaçların belirlenmesi ve bunlara yönelik teşvik araçlarının uygulanması olmaktadır. İşlerin yeniden tasarımının uygulandığı ülkelerde çalışanların alt seviye çalışanların alt seviye ihtiyaçları karşılanmış bulunmakta ve bu yüzden motivasyonda çalışanların kendini gerçekleştirme, başarı, kişisel gelişme ve sorumluluk gibi üst seviye ihtiyaçlara yönelmektedir.

Ülkemizde ise, çalışanlar henüz belli bir refah seviyesine ulaşmaktan çok uzaktırlar ve bu yüzden alt seviye ihtiyaçları henüz karşılanmamış durumdadır. İş zenginleştirme çabaları ise, üst seviye ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olduğu için, işçilerin bu ihtiyaçları duymaya başlayacakları zamana kadar belli bir sürenin geçmesi gerekecektir.

Türkiye'de çalışanların büyük bölümü yalnızca aldıkları ücretle ilgilenmekte ve tüm çabalarını daha yüksek ücret almaya yöneltmektedirler. Bu yüzden, gerektiğinde seve seve fazla mesai yapmakta veya ikinci bir işte çalışarak gelirini yükseltme yolunu seçmektedirler. İşçiler işlerine yabancılaşmamış durumdadır. İşçilerin devir hızı çok yüksek oranlara ulaşmamıştır. Ayrıca çalışanlar ve bunları temsil eden sendikalar işin içeriği ile fazla ilgilenmemekte ve yüksek ücret sağlayan işleri tercih etmektedirler.

SONUÇ

İş zenginleştirme ve iş genişletme yoluyla işin yeniden tasarımı son yıllarda Batı ülkelerinde üretim yönetiminde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu ülkelerde teknolojik gelişme sonucunda işlerdeki hüner ögesi ortadan kalkmış ve sonuçta çalışanların tatminsizliği sorunu ortaya çıkmıştır. Gerçekten de özellikle montaj hatlarında çalışanlar açısından çok küçük işlemler parçalarına ayrılmış olan iş giderek anlamsızlaşmaktadır. Bunun sonucunda çalışanlar işlerine yabancılaşmışlar ve çalışma ortamını tehdit eden gelişmeler başlamıştır. Üretim yönetiminde işin yeniden tasarımı yoluyla daha iyi çalışma şartlarının sağlanması, bu soruna bir çözüm olarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

İş zenginleştirme ve iş genişletme uygulamalarının sonuçları hakkında şu andaki belli sayıdaki deneyimlere bakarak bir karar vermek zordur. Bu konuda ortaya çıkan bazı gelişmeler çalışanların iş tatmininin artmasıdır. Fakat burada, mevcut uygulamaların başarısı hakkında değerlendirme yapmadan önce, bunların uzun hazırlıklar sonucu ve uygulamaya katılanların dikkatle seçilmesi ile yapıldığı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

1. Aytek, Bintuğ, *İşletmelerin Verimliliğinde Ücretler ve İşsel Teşvik Ankara İ.T.İ.A. Yayını No: 77, Ankara, 1974.*
2. Bimmerle, Charles F. ve Robert R. Nelson, "Job Enrichment, An Overview", *Industrial Engineering, July 1979, Vol. 11, No: 7.*
3. Ford, Robert N. ve Malcolm B. Gillette, "A New Approach to Job Motivation: Improving the Work Itself", içinde Robert N. Ford, ed., *Motivation Through the Work Itself, American Management Association, Inc., 1969.*
4. Ford, Robert N. "Job Enrichment Lessons from ATT", *Harvard Business Review, Jan.-Feb. 1973.*
5. Gyllenhammer, Pehr G., "How Volvo Adapts Work to People", *Harvard Business Review July-August 1977.*
6. Job Design for Motivation, *The Conference Board Inc., New York, 1971.*
7. "Job Design on the Assembly Line: Farewell to Blue-Collar Blues?" Editor, *Organizational Dynamics, İçinde Motivation and Work Behavior, Richard M. Steers ve Lyman W. Porter, McGraw-Hill Book Company, New York, 1975.*
8. Özbaşar, Sera, "İş Zenginleştirme ve İş Genişletme Yöntemleri ve Uygulama Koşulları", *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, Kasım 1978.*
9. Paul, W.J., K.B. Robertson ve F. Herzberg, "Job Enrichment Pays Off", *Harvard Business Review, March-April 1969.*
10. Sirota, David ve Alan D. Wolfson, "Job Enrichment: What Are the Obstacles?", *Personnel, May-June 1972.*
11. Steers, Richard M. ve Lyman W. Porter, *Motivation and Work Behavior, McGraw-Hill Book Company, New York, 1975.*
12. Wild, Ray, *The Techniques of Production Management, Holt, Rinehart and Winston Ltd., London, 1971.*

CANLILARIN MENŞEI KONUSUNDA EVOLÜSYON VE YARATILIŞ TEORİLERİ

Doç.Dr. Orhan Aslan

Evolüsyon canlılarda söz konusu olan inceleme dalıdır. Canlılarla uğraşan anabilim dalı ise biyolojidir. Bildiğimiz gibi biyolojik olaylar deney, gözlem ve bunlardan elde edilen kesin sonuçlara dayanır. Biyolojik olaylarda varsayımlardan, ihtimallerden veya faraziyelerden hareket edilemez. Zira konu olan şey insan, bitki, hayvan v.s gibi canlıdır. Bu konuda bir şey ileri sürülüyorsa, iddia edilen tezin deneylerle tespit edilmesi ve ispatlanması zorunludur. Evolüsyon ise şimdiki haliyle bir kanun olmayıp, bir teoridir. Her ileri sürülen tez gibi evolüsyonun da günümüzün modern biyolojik, fiziki, kimyasal v.s metotlarla araştırılması tetkik edilmesi; gerek tabiat şartlarında, gerek laboratuvar şartlarında yapabildiği kadar isbat edilmeye çalışılması gerekir. Biz bu mesalde ve biyolojik, genetik vs. gibi bilmelerin ışığı altında evolüsyonun oluş kurallarını, meydana geliş şeklini, tabii bulunduğu kanun ve ilkeleri tespit edecek; daha sonra evolüsyon nazariyelerini kısaca inceleyerek ve nihayet evolüsyona yapılan tenkitlerle ve yaratılış teorisine yer vereceğiz.

Evolüsyon bir teori olduğu için, bu teoriyi savununanlarda karşısında olanlarda aşırıya kaçmışlardır. Halbuki ilim ölçüsü orta yolda olmaktır. Biz de bu orta yol üzerinde konuyu inceleyeceğiz. Önce evrim ve evolüsyon konusunda kullanılan terimleri açıklayalım. Evrim (Evolüsyon) konusu geçtiğinde değişme, tekamül (olgunlaşma) başkalaşma, terakki, tahavvül (değişim) v.s. gibi pek çok kelime aynı anlamda kullanılmak istenmektedir. Bu ise meselelerin anlatılmasında kavram kargaşasına yol açmaktadır. Evolüsyon konusu ifade edilirken canlıların evrimi; canlıların tekâmülü, tekerleğin evrimi, insan topluluklarının evrimi tohumdan bitkiye ve canlıya evrim, gübre maddesinden tavuk etine evrim kelimesi çok değişik yerlerde kullanılmaktadır. Bildiğimiz gibi konumuz biyolojik olaylar olduğu için, canlıların tabiatı icabı her türlü değişim, gelişim, başkalaşım v.s. gibi olaylar bir biri ardından ve bazen hepsi bir arada sürekli meydana gelmekte ve bu olaylar zinciri canlı topluluklarının bir karakteri olmaktadır. Bu noktada değişim manasınada kullandığımız tahavvül, kemalere, olma anlamında kullandığımız tekamül ile, canlıların tesadüfi veya kendinden olma birtakım olaylarla birbirinden türediğini ifade eden evrimi (evolüsyon) birbirinden kavram olarak ayırmak gerekir. Bu bir olma, tekamüldür. Aynı şekilde erkek ve dişi cinsiyet hücrenin birleşerek döl yatağında yavru oluşması da bir tekamüldür. İnsanların ilk varolduğu andan zamanımıza kadar, tek tek insanların veya toplumların günümüzdeki modern insan haline gelmesi evrim değil, tekamüldür. Bu meseleleri çoğaltmak mümkündür. Başkalaşma, değişme yani tahavvül ise, başka şeye dönüşmesidir ve evrim değildir. Mesela toprağa verilen NPK gübresinin bitkiye dönüşmesi, onu koyunun yemesi, koyunun süt ve et vermesi, bunu yiyen insanın bünyesinde gübre halindeki atomların nükleik asitlere, yani canlılığı veren hücreye dönüşebilmesi, hatta can kazanarak yücelmesi de bir başkalaşımdır (tahavvüldür). Bu değişimin terside mümkündür. Yani ölen canlılar toprakta kendini meydana getiren elementlere ayrılarak devam eder. İşte bu kavramların yanında evolüsyon terimi ile günümüze de yaşayan canlıların çok daha eski devirlerde yaşayan canlılardan çeşitli değişimlerle türediğini ifade ederiz ve bu değişikliklerin şekillerini, sebeplerini, prensiplerini ve bağlı olduğu kanunları olduğu kadarıyla araştırırız.

Evolüsyon olayı çok uzun zamanlarda meydana gelebilmiştir. Dolayısıyla bir insan ömrü içinde bu tip olayları incelemeye, gözlemeye ve sebep netice münasebetlerini tebdit etme imkanı yoktur. Ancak yinede bazı laboratuvar ve tabiat şartlarında birtakım münferit (ferdi) prensiplerin elde edilerek, bunu bütün evrim olaylarına teşkil edilmesi (örnek olarak alınması) mümkün olabilmektedir.

Özet halinde söyleyecek olursak evolüsyon; evrimin meydana gelmesinden sonra, önce varolan anorganik bileşiklerden organik bileşiklerin meydana geldiğini, sonra organik bileşiklerin değişerek bir nükleik asit molekülüne dönüştüğünü ve böylece ilk canlının oluştuğunu sonra o canlının bütün hayat fonksiyonlarını bu nükleik asitin yönettiğini ve nükleik asitten meydana gelen değişimlerin (mutasyon) bir öncekinden farklı yeni canlılar meydana getirdiğini, bu değişimlerin bazan öldürücü, bazanda hayat verici yönde etki yaptığını, sonra meydana gelen yeni ve değişik türler halinde yaşayarak farklılaştığını ve sonuçta canlı ve cansız bütün tabiatın bir bütün halinde birbirinden meydana geldiğini ileri sürmektedir.

CANLI TOPLULUKLARI :

Tabiatta yaşayan canlılar pekçok çeşitleriyle beraber birarada bulunurlar. Bir köyde sığırlar, koyunlar, keçiler, kuşlar, böcekler, kelebekler v.s. birlikte yaşadıkları halde, bu canlıların sadece kendi aralarında melezlendikleri bunun dışında diğer canlılarla melezleştikleri görülür. İşte hayatları boyunca bir arada yaşadıkları diğer canlı topluluklarından ayrı kalan melezlenmeyen ve diğerleriyle karışmayan canlılara **TÜR** denir.

Türler dış görünüşleri olan morfolojileri, fizyoloji ve davranışları ile birbirlerinden ayrılabilirler. Bu türe ait olan canlılar birbirleriyle melezlenerek yine kendilerine benzeyen yeni canlıları meydana getirirler. Ancak bu benzeyiş ana unsurlar sözkonusu olduğunda tamdır. Onun dışında türe dahil olan canlılarda pek çok değişiklikler bulunur. Çeşitli renk, ağırlık ve özelliklere sahip topluluklar halinde bulunarak alt türler, ırklar ve daha genelde populasyonlar bakımından da ifade edebilirler. Bir genç çift bakımından birbirinden farklılık gösteren bireylere Gen Irkı (Mendel Irkı) veya doğal ırklar, coğrafi ırklar, ekolojik ırklar v.s. gibi değişik özelliklerin hakim olduğu topluluklar söz konusudur. Ancak evolüsyon denince bir populasyonun dikkate alınması gerekir. Populasyon, bir türe ait belli bir coğrafik ve ekolojik şartta yaşayan kendine özgü özellikleri olan sayıca mahdut belli bir ırktır. Bir türde meydana gelen değişiklikler (Varyasyonlar) önce populasyon içinde dikkate alınacağından populasyon genetiğinin hem genetikte hem de evolüsyon da özel bir yeri vardır.

CANLILARDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER :

1— VARYASYON : Ortak atalardan, birbirinden farklı döller meydana gelmesi hadisesine varyasyon denir. Varyasyon genotipik ve çevre faktörlerinin etkisi altında meydana gelir. Eğer çevre faktörlerinin etkisi altında meydana geliyorsa bunlar modifikasyonlar olup, böyle varyasyonlar kalıtsal değildir. Mesela bir türe ait fasulyeleri tarlaya ekip döllerini aldığımızda, kimisinin iri, kimisinin küçük olduğu görülebilir. Bu büyük ve küçük tohumlar yine ekildiğinde büyük tohumlardan daima büyük, küçükten daima küçük tohumlar elde edileceği ilk bakışta düşünülebilir. Oysa yapılan deneyler göstermiştir ki, büyük ve küçük fasulyelerin dölleri birbirine çok yakın ağırlıktadır. İşte bu varyasyon kalıtsal değildir. Bir de kalıtsal olan genotipik varyasyonlar vardır. Genotipik varyasyonun en önemli kaynağı meiosis bölünme sırasında parça değişimi ve sexüel çoğalan canlılardaki melezlemedir. Ayrıca mutasyonlar da, genotipik varyasyonlarda çok önemli bir yer tutar. Esas itibarıyla evolüsyon, bir canlı grubunun değişmesi sonucunda diğer canlı grubunun meydana geleceği prensibi üzerinde kurulmuştur. Bu değişimde evolüsyonun dayandığı en önemli varyasyon kaynağı mutasyondur. Onun için mutant bireyler ve mutant bireylerin populasyon içindeki nisbeti ile bunların populasyondaki çoğalma şansı, evolüsyonun temel konularından birisidir. İster mutasyon yoluyla, ister melezleme ile olsun, meydana gelen varyasyonlar, ya canlının ele alınan karakterinin alt ve üst iki limiti arasında meydana gelen bu varyasyonun

miktarı ve canlının yapısı bakımından önemli bir değer taşıyıp taşımadığı, istatistik metotlarla ölçülür.

BİR MUTANT KARAKTERİNİN POPULASYON İÇİNDEKİ ÇOĞALMASI

Evolüsyon teorileri içinde önemli bir yer tutan DARWİN TEORİSİ'ne göre, yeni türlerin oluşabilmesi için morfolojik, fizyolojik ve davranış bakımından yeni oluşan bir mutant tipin, o populasyon fertleri içinde yaşaması ve tabii seleksiyonla hayat mücadelesini kazanması gerekir. İşte bu durumda yeni bir karakterin çoğalması ve yok olmasını etkileyen bazı faktörler vardır. Öncelikle bu mutant tipin sahip olduğu değişikliklerin kalıtsal olması gerekir. Modifikasyonlar ve fenokopyalar türlerin oluşumunda rol oynamazlar. Bu tarz kalıtsal dayanıklılık yapan faktörlerin başında mutasyon gelir. Eğer mutant tip çoğalabiliyor ve populasyon içinde sayısını artırıyorsa türlerin meydana gelmesinde bunun bir önemi vardır. Aksi halde, yeni canlı topluluğu içinde çoğalmayan bireyler yeni tür teşekkülünde önem taşımazlar. Canlıların böyle çoğalmalarına pek çok faktör etki yapmaktadır. Bunları tesadüf faktörü, populasyonun büyüklüğü ve karakterin seleksiyon değeri olarak ifade edebiliriz.

EVOLÜSYONU DESTEKLEYEN KANITLAR

Özellikle günümüzde çeşitli bilim dallarından yararlanacak evolüsyonun şekli, varlığı zamanı, etkisi ve prensipleri hakkında bazı tahminlerde bulunulabilir. Zira evolüsyon uzun zamanlarda meydana geldiği için değişik yeni türlerin laboratuvar şartlarında meydana getirilmesi mümkün değildir. Evolüsyon aşağıdaki bilim dallarından istifade ederek, tezini kanıtlamaya çalışır:

1— SİSTAMATİK : Canlıların taxonomik sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. En küçük canlı birimi olarak türler yer alır. Türler de cins ismiyle beraber yazılır. Papaver somniferum (kültür haşhaşı), P. bracteatum (yabani haşhaş), P. rhoas (gelincik). Benzer cinsler biraraya getirilerek familyalar (Papaveraceae) oluşur. Familyalardan da takımlar (Rhoeadales) meydana gelir. Bu şekilde benzer canlılar gruplandırılarak bir sistematik içinde ifade edilirler. Doğada 1 milyon 250 bin hayvan türü ve bunun içinde 750 bin böcek türü vardır. Gerek hayvanların hayvanlar alemi olarak, gerekse bitkilerin bitkiler alemi diye sınıflandırılma imkanının bulunması bunların benzer yanları vardır, o halde bunlarda tek bir canlının evrimi suretiyle meydana gelmişlerdir.

2— PALEONTOLOJİ: Jeolojik olaylar sonucu dünyamız pek çok sfhadan geçmiştir. Denizler karalara, karalar denizlere karışmış ve dünya kurulduğunda zamanımıza kadar, arz tabakalar halinde birikmiştir. Aralarında da çeşitli canlı grupları fosil halinde zamanımıza kadar kalmıştır. Bu fosiller tabakalar arasında ya bozulmaz veya taşlaşmış şekilde (kemikleşmiş durumda) zamanımıza kadar gelmiş veya fosil izleri halinde intikal etmiştir. İşte fosillerin incelenmesi ile onlardan evrime ait, veya günümüzdeki canlılarla münasebetlerini inceleyen bilim dalına paleontoloji denir. Gerek Jeologlar, gerekse paleontologlar dünyamızın geçmişteki nüfusunu ve günümüzdeki yaşını çeşitli metodlarla tespit etmeye çalışmışlardır. Değişik görüşler olmakla beraber dünyamızın yaşı 3,5 milyar yıl ile 1,5 milyar yıl olarak tahmin edilmektedir. İşte çeşitli yaşlardaki tabakalar arasındaki fosillerin incelenmesi ile, canlıların evrimi hakkında fikirler yürütülür. Buna göre omurgalı hayvanlardan önce çenesiz balıklar, sonra normal balıklar oluşmuştur.

Bunu kurbağlar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler takip etmiştir. En ilkel omurgalı olan çenesiz balıklar ve gelişmiş olan memeliler arasında önce önce çeşitli organlardan meydana gelen değişiklikler, sonra bunların aynı kalarak yeni bir tür oluşumuna kadar farklılaşmaları ve izolasyon mekanizmasının etkisiyle çeşitli türlerin oluşması fosiller üzerinde takip edilmek istenmektedir. Ancak jeolojik devirlerde fosil sayısında görülen azalma ve çoğalmalar ile türlerin sayısının azalıp artması henüz izah edilememiştir. Türlerin yok olması, mesela çok büyük bir tuz gölü suyundan yaşayan balıkların bilinmeyen bir sebeple okyonu-

sa karışması gibi olaylarda yine çeşitli hipotezlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu arada mevcut canlıların bazı karakterlerinin değişmesi ve değişik ortamda başka görevler görmesi gibi olaylarda yine bu fosillerin incelenmesiyle izah edilmeye uğraşmıştır.

3— MORFOLOJİ: Morfoloji , canlının dış görünüşünü incelemekle birlikte daha çok hücre morfolojisine varacak şekilde değişik konulardaki morfolojilerden yararlanır. Bazı canlılarda gelişmeleri farklı gördükleri iş aynı olan organlar vardır. Kuşlarda kanat, yarasa- larıda ön ve arka ayak arasındaki deri, böceklerdeki kanatlar uçmaya yarar. Böyle organlara analog organlar denir. Bunun yanında gelişmesi aynı fakat işleri ayrı olan organlar vardır ki, bunlarada homolog organlar denir. Evrim yönünden homolog organlar önemlidir. Yunus balığı bir balık olmaya beraber, memelidir; derisinde kıllar vardır, yavrularını doğurarak sütle- riyle beslerler ve akciğer solunumu yaparlar. İşte bir memeli olan yunusun bu özellikleri su- da yaşayan diğer balıklardan olan farklarıdır. Bunun gibi canlıların anatomilerinin karşıla- ştırılmasından ve özellikle homolog organların makayese yapılarak, karşılaştırılmalı anoto- miden evolüsyonun kanıtlanmasına yönelinir.

4— EMBRİYOLOJİ: Eşeyssel üreyen canlılarda yumurta hücresi ve erkek üreme hücresi birleştikten sonra tek hücreden ibaret zigot meydana gelir. Zigotun gelişmesi ve yeni bir bireyin meydana gelmesi sırasında büyük benzerlikler vardır. Su kaynağının yavrusu balığa benzer. Balık gibi kuyruğu ile hareket eder, su içinde yaşar ve solungaç solunumu yapar. İnsan da gelişmenin ilk safahasında balığa benzer. O halde embriyolojiden yararlanılarak tüm canlıların başta aynı gelişmeyi gösterdiklerini, sonra türlerine göre şekil aldıkları söyle- nebilir. Evrim teorisi, embriyolojik gelişmeden hareket ederek, tüm canlıların tek hücreden ürediğini söylemektedir.

5— SİTOLOJİ : Sitolojik olarak hücreler incelendiğinde tüm hücrelerin bazı belli nükleik asitlerden oluştuğu gözlenir ve genetik şifre denilen sıralanışta da, büyük bir benzerlik olduğu ancak sonra türlere göre sıranın bozulduğu söylenebilirki bütün canlıların aynı hücre yapısında bulunması evolüsyonu destekleyen kanıtlardan biri olarak kabul edilmektedir.

6— HİSTOLOJİ : Canlılardaki doku benzerliğinden; özellikle sinir hücreleri, kas hücre- leri, epidermiş hücreleri ve bağırsak hücrelerinin meydana getirdikleri dokuların birbirine çok yakın olduklarından hareketle aynı kaynaktan türediği açıklanabilmektedir.

7— FİZYOLOJİ : Burada bir canlının veya bir organın çalışması, iş görmesi ve hareketi söz konusudur. Öncelikle hücre çalışması bütün canlılarda aynıdır. Mitoz bölünme, meiosis bölünme ve uyarılara karşı reaksiyon ya aynıdır veya birbirine çok benzer. Fizyolojik ben- zerlikten, hareket ederede tüm canıların akraba olduklarını ve birbirlerinden evrim suretiyle türediklerini söylemektedir.

8— İMMÜNOLOJİ : Bütün canlıların ortak özelliği vücutlarına giren zararlı maddeyi ya- kalayarak zararsız hale getirmektir. Ayrıca vücuda giren yabancı madde antijenine karşı da, antikor oluşturur. Bazı antijenlere karşı bir bağışıklık meydana gelir. Kan gruplarında gö- rüldüğü gibi farklı gruptan kan plazması ile eritrosit karıştırıldığından çökme meydana gel- lir. Zooloji sisteminde de sınıflandırma birbirine yakın olan canlıların serum ve eritrositleri arasındaki çökme uzak olanlara göre fazla olmakta, akrabalık uzaklaştıkça çökme azal- maktadır.

9— ENDEKRİNOLOJİ : Tüm canlılarda iç salgı bezlerinin salguları ve bunların pek çok fonksiyonları vardır. İç salgı bezlerinin bütün canlılarda varolması bunların evrim sonucun- da oluştuğlarının delili sayılmaktadır.

10— BİYOKİMYA : Canlıların yapı taşları elementleridir. O, H, C, N, Fe, Na, Cl, K, vs. dir. Bu elementler biraraya gelerek organik bileşikler yaparlar. Canlılarda ve canlı grupla- rında bu organik bileşikler birbirinin aynıdır. "O halde canlılar aynı orijinden türemiştir" denilebilmektedir.

TEORİLER

Evolüsyonu izah etmek için bazı yaklaşımlardan hareket edilmiştir. Biyologlar birbiri- ne benzer canlıları bir sınıflandırma ile derecelendirmişler ve eski devirlerde yaşayan canlı-

larla günümüzde yaşayanlar arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar tespit ederek canlının gelişmelerini, birbirlerinin evrimleri ile izah etmeye çalışmışlar. Nitekim bugün yaşayan hayvanlar arasında bile birbirine benzeyenler olduğu gibi hiç benzemeyenler de vardır. Ancak benzeyenlerle benzemeyenler arasında geçit teşkil eder gibi görünen hayvanlar bulunur. Ayrıca zamanımızda yaşayan hayvanların tıpkılarının eski zamanlarda yaşadıklarını ve bazı fosil kalıntılarında bugünkülerle eskiler arasında birtakım benzerlikler bulunduğu görülmüş ve yapılan incelemelerle de anlaşılmıştırki, eski çağlardan günümüze yaklaştıkça fosillerdeki canlılarla, günümüz canlıları arasındaki benzerlik gittikçe artmaktadır. "O halde canlılar eski zamanlardan günümüze kadar evrimleşerek gelmişlerdir" denilmektedir. Neticede, günümüzdeki tüm canlılar, çok eskilerden itibaren bir başkacanın evrimiyle meydana getirilmişlerdir. İşte bütün bu olayları açıklamak için bazı teoriler ileri sürülmekte ve pek çok bilimsel yöntemlerle bu teoriler kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu teorilere Evolüsyon (Evrim) Teorileri denir.

A— Lamarchizm : (Lamark 1744-1829) zooloji felsefesi adlı eserinde hayvanların yaşayışları ile ilgili görüşlerini ileri sürmüştür. Bu teoriye göre;

a— Günümüzde yaşayan hayvanlar farklılık göstermektedir.

b) Çok eskiden yaşayan hayvanların fosilleri ile günümüzdeki hayvanlar karşılaştırıldığında ortada benzerlikler vardır.

c) O halde şimdiki hayvanlar, eskiden yaşamış olan canlıların değişmesi ile meydana gelmişlerdir. Hayvanlarda önce çalışan ve zorlanan organlar gelişmektedir. Nitekim haltercinin pazıları gelişmekte, atletlerin boyları uzamakta, yüksek ağaçlardan yaprak yiyecek olan zurafanın boyu devamlı yukarı kalktığı için uzamakta ve bu gelişmeler bir defada olmayıp, pek çok generasyonlar boyunca devam etmektedir. Bu değişimler daha sonra, hayvanın ileriki nesillerine de geçmektedir. Böylece bir hayvanın yaşayışı sırasında kazandığı yeteneklerin kalıtsal olduğunu ileri sürmektedir.

Lamark, evrim teorisini ilk defa ortaya attığı için önemlidir. Ancak ileri sürdükleri sağlam delillere dayanmamaktadır ve taraftarda bulmamıştır. Hayvanlar buldukları fiziksel, kimyasal ortamlara çok iyi uyurlar. Bireylerin kazandıkları gerek fizyoloji gerekse akli yetenek ve bilgileri yavrularına geçemeyebilir. Nitekim pek çok atletin cılız çocukları, pek çok dahininde aptal çocukları olmuştur. Belki mutasyon yoluyla elde edilen karakterlerin intikali söz konusu olabilir. Ancak, yüzbinleri bulan insan gen varlığı için 1 veya 2 genin mutasyonla değişmesi fazla bir önem taşımamaktadır. Lamark'ın tezini, ıspatlamak için, taraftarlarınca yapılan binlerce deney fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Mesela 581 nesil boyunca devamlı karanlıkta tutulan sirke sinekleri ışığa çıktıklarında, kontrollere nisbetle 1,2 dakikalık bir farkla ışığa reaksiyon göstermişlerdir. Ancak hiçbirisi sonra karanlıkta yaşamaya arzu etmemiştir. Dış şartlardan meydana gelen bu medifikasyonlar elbetteki her canlıda az veya çok bulunacaktır. Fakat hiçbir deney sonunda bu modifikasyonların kalıtsal olduğu görülmemiştir.

B— Darwinizm : (Darwin 1809-1882) Genç yaşta özellikle canlıların incelenmesi için düzenlenen bilimsel gezilere katılarak bütün dünyayı gezmesi, pek çok canlıyı orjinal halde inceleme imkanına sahip olması, deneyler yapması konunun üzerinde Lamark'a nisbetle daha geniş düşünmesine yol açmıştır. Yayınladığı "Türlerin Menşei" adlı kitabında günümüzdeki canlı türlerinin geçmişte yaşayan başka canlı türlerinin değişmesi yoluyla meydana geldiğini ileri sürmüştür. Darwin, Lamark'ta olduğu gibi, çevre şartlarının etkisi ile kazanılan modifikasyonların kalıtsal olmadığını ileri sürmektedir. Ancak buna karşılık canlıların bünyesinde bulunan tabii varyasyonlar, bir anne ve babadan olan yavruların arasında görülen farklılıkların kalıtsal olduğunu ileri sürmektedir. Darwin'e göre :

1— Belli bir ortamda yaşayan bir türün birey sayısında değişmezlik vardır. İşte bir türdeki birey sayısının değişmesini engelleyen bazı etkenler vardır. Buna Hayat Mücadelesi denir. Hayat Mücadelesi canlılar önce kendi soylarından olan ve aynı yerde canlılarla mücadele ederler. Bu mücadelede yer bulma kavgası, besin bulma kavgası, çiftleşecek erkek dişilerin eşit sayıda olmalarından kaynaklanmaktadır.

2— Aynı yerde yaşayan ve kendi soyundan olmayan canlılarla bir yarışma vardır. Bazıları aynı besin maddesini kullanır ve rekabete girerler. Bazen olan canlılar içinde daha iyi koşan, daha sağlıklı ve güçlü olan yaşar, diğerleri ise yem olur. Bazı canlılar diğer canlıları yavaş yavaş öldürürler.

3— Ortamın fiziksel ve kimyasal faktörlerinin etkisi sıcaklık, soğukluk, su baskınları gibi faktörler canlıların toplu halde ölmelerine yol açabilir. İşte bunların etkisinden kendini zararsız bir şekilde koruyabilen, kışın soğuk ve besin maddelerinin olmadığı dönemlerde kış uykusuna yatıp metabolizmaları asgariye indirenler, bazı mikroorganizmalardan olduğu gibi etraflarına koruyucu zar örebilenler ayrı ve karıncalar da olduğu gibi yuvalarına besin depo edenler yazın kuzeye kışın güneye göç edenler yeni besinini çok iyi bulabilenler düşmanlarından gerek kaçarak gerek se çeşitli şekilde değiştirme mekonizmaları ile kurtulabilenler ve döllerini devam ettirebilmek için çok yumurtlayıp yavru yapabilenler hayat mücadelesini kazanırlar. Bunlar başarılı türlerdir. Darwin'e göre yavru döllerin döller arasındaki küçük farkları sonra bir araya gelerek büyük farkları meydana getirirler. Bu büyük farka sahip topluluklardan bir kısmı hayat mücadelesini kaybederek yok olanlar. Bir kısmı da hayat kavgasını kazanırlar. Yani başarılı olanlar yaşar başarısızları ölür. Buna Darwin tabi seleksiyon adını vermektedir.

İşte bu yaşayan yani tabi seleksiyonu kazanan kendi bulduğu doğal şartlara iyi uyabilen ve atalardan tevarüs ettiği karakterleri daha da büyüterek diğerlerinden değişik ve başka canlı meydana gelir ki, işte Darwin'e göre yeni türlerin teşekkülü böyle olmuştur.

C— YARATILIŞ TEORİSİ :

Çeşitli teorilerin yanında canlıların ve cansızların yaratılışı ile bunların tekamülü (oluşumu) üzerinde bütün dinlerde yaratılış teorisi denilen teoriler de vardır. Tarihin ilk çağlarından beri bütün cemiyetlerde din olgusu vardır. Zaman zaman bu günler Peygamber de denilen önderlerin ve Vahy yoluyla gökten indirildiği söylenen kitaplar vasıtasıyla prensiplerini insanlara bildirmek durumundadırlar. Tek tanrılı, peygamberli ve kitaplı dinler esasta aynı şeyi söylemekle birlikte, yaratılış konusunda en son ve en mükemmel din olarak kabul ettiğimiz ve bizim de dinimiz olan İslam dininin anakaynağı Kur'an'da bildirilenleri maddelerle özetleyerek, yaratılış hakkındaki bazı bilgileri vermeye çalışacağız.

Bilindiği gibi KUR'AN Allah tarafından Peygamberimiz Hz. Muhammet'e çeşitli şekillerde bildirilmiş, 114 sure ve 6666 ayetten ibarettir. KUR'AN hükümlerine göre dünyanın ve insanın yaratılışı belli bir gaye içindedir ve bütün olaylar bir sebep-netice münasebetine bağlıdır. Her olay bir kanunla açıklanır ve modern bilim ve teknikle alakalı her türlü müsbet bilimin ve kanunun Kur'an'a aykırı ve ters düşer bir sonucu görülemediği gibi, ayetlerinde bildirilenler ile de bilim ve tekniğin çelişkisi bu zamana kadar tespit edilememiştir. Dolayısıyla bilim ve teknik marifetiyle bulunan her şey İslamada uygundur. Bugün evölüsyon ve yaratılış olarak başlıca iki teori gibi görülsede evrim teorisini şu veya bu şekildeki bilimsel yönden ispatlanması halinde de Kur'an'a aykırı bir iş yapılmış olmayacaktır. Aynı şekilde yaratılış teorisi olarak Kur'an'daki ayetlerle ifade edilen hususta bilimsel metotlarla ispatlanırsa bundan da diğer teoriler bir şey kaybetmeyecektir.

1— (İnorganik) Cansızların Evrimi Konusunda Yaratılışa Ait Ayetler :

Hud Suresi 7. ayet : (O Allah ki gökleri ve yeri 6 günde yarattı).

Fussiliyet 9 "De ki, sizmi arzı 2 günde yaratan Allah'ı inkar ediyorsunuz ve ona zıtlar koşuyorsunuz. O alemlerin Rabbidir."

Burada Allah'ın yeri ve göğü 6 günde, arzı da 2 günde yarattığı anlaşılıyor. Ayetteki gün kelimesinin bilinen gün ile bir alakası olmadığı açıktır. Buradaki gün ile insanlara jeolojik devirlerden haber verilmiş olabilir. Ayrıca Allah'ın kastettiği günün, zaman birimi olarak kaç milyon yıla tekabül edeceği de araştırılması gereken bir başka husustur. Nitekim Tanrı indinde bin yıl geçen gün olduğu gibi, ellibin yıl çeken gün olduğu da haber verilmektedir.

Secde süresi 5. ve Meariç süresi 4. ayetlerde "sonra iş sizin hesabınızca bir yıl çeken bir günde O'na çıkar". "Melekler ve ruh 50.000 yıl çeken bir günde O'na çıkar". Buradan da anlaşılıyor ki KUR'AN'A göre zaman izafidir, ve yerin ve göğün yaradılması 6 zaman da gerçekleştirilmiş. Arzın tekamülü ise 2 devirde meydana gelmiştir. Ayrıca arzın yaradılışından önce kainatın bir duman halinde bulunduğu da Fussilet süresi 11 ayette "Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi" denilerek başlangıçta jeolojik olarak varlığından bahsedilen gaz küreye işaret edilmiş olabilir.

Önceleri hayatın sudan varolduğu ve bütün canlıların sudan meydana geldiği bilimsel teoriler arasındadır. Buna karşılık KUR'AN da Hud suresi 7. ayette devamla "O ki gökleri ve yeri 6 günde yarattı ve arz su üzerinde idi" denilmektedir. Burada bahsedilen su ile canlıların başlangıcını teşkil eden su arasındaki ilgi de yine araştırılması gereken hususlar arasındadır. Ayrıca herşeyin sudan yaratıldığına dair Embia suresi 30. ayette "İnkâr edenler görmediler mi ki gökler ve yerler birbirine yapışık idi. Onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık." Bu ayette canlıların sudan yaratıldığı açık bir şekilde ifade edilmekte ve araştırmacılara net ip uçları verilmektedir. Bununla beraber Fussilet Suresi 10. ayette "arzın üzerinde destekleyici dağlar yarattı. Ondaki bereketler meydana getirdi ve ondaki azıkları (yiyecek) 4 günde yarattı." ayetinde de arz üzerindeki canlı hayatın teşkil edip gelişebilmesi için 4 ayrı zamanın geçmesi gerektiğine işaret edilmiş olabilir.

2- Canlılar Tekamülü Konusunda Yaradılış Ayetleri

Bildiğimiz gibi bir fertin genotipinde meydana gelen bir değişme, daha da ilerleyerek anatomik, fizyolojik ve morfolojik olarak yeni bir türün oluşmasına yol açabiliyor ve bu tür de popülasyon içinde çoğalarak genişliyordu. Zira tabiat üstün olanı seçmekte ve üstün olanı yaşayarak diğerine hakim olmaktadır. (Darwin Teorisi) işte tabiatteki bu seçmeye karşılık Kasas Suresi 68. ayette "Rabbim dilediğini yaratır ve seçer"denilerek canlılardaki seçime işaret edilmektedir. Bu seçimle tabii seleksiyon arasında benzerlik olup olmadığı araştırmacılara kalmaktadır. Secde suresi 5. ayette "Emri (yani yaratma işini) gökten yere iletir sonra o iş, sizin hesabınızca 1000 yıl süren bir günde ona yükselir" denilmektedir. Burada gökten yere yöneltilir denilerek canlıların en alt basamağından başlanması, ve ona yükselme ifadesinden de canlıların olgunlaşarak kemale ermesi hususunun da nazari dikkate alınması gerekir.

Hız Adem'in Yaradılışı : Ali İmran Suresi 59. ayette "Adem'i topraktan yarattı sonra ol dedi" Rahman Suresi 14. ayet "İnsanı topraktan çamur gibi kuru balçıktan yarattı". Hicr 26. ayet "Hamd olsun ki biz insanı kuru çamurdan ve değişik bir balçıktan yarattık". Secde 7. "İnsanı yaratmaya çamurdan başladı". Mü'minun 12. "Hamd olsun ki biz insanı çamurdan çıkarılmış bir özden yarattık". Nahl 4. "İnsanı sudan yarattı" ve daha birkaç ayette insanın su, kan, kan pıhtısı ve 'den yaratıldığı söylenmektedir ki, bu sondakiler normal döllenme ile alakalıdır. Buradan da anlaşılıyor ki, ilk insanın yaradılışı çamurdandır ve çamurdan yaratıldı denmeyip, başlangıçta "İnsan yaratmaya çamurdan başladı" denilerek bir oluşum, bir süreç ifade edilmektedir. Yani insanın yaradılışı çamurdan başlamış, fakat bir anda olmuştur. Yoksa Allah "Ol" derdi ve Adem olurdu. Adem'i yaratmaya başlaması ve sonra bu işe devam etmesi çamur yani, toprak bünyesinde bir tekammül olduğu anlamını taşıyabilir. Ayrıca Mü'minun 12. ayette "Andolsun ki biz insanı çamurdan çıkarılmış bir özden yarattık" denilmesi de Adem'in topraktan olan elementlerin çıkartılması suretiyle bir öz haline getirilmesi ve bunlardan tekamül halinde Hz. Adem'in yaratılması düşünülebilir mi? Nitekim Nuh Suresinin 13. ve 14. ayetlerinde "Neden Allah'a tazim etmek istemiyorsunuz? Oysa O sizi çeşitli aşamalar halinde yarattı" denilmektedir. Buradan insan yaradılışının mertebeler halinde tekamül ederek meydana geldiğine işaret edilmiş olmaz mı?

Bundan sonra Adem yaratılmış ve yaratılmışların en üstünü olarak isimlendirilmiştir. Geriye kalan bütün meleklerin Adem'e secde etmeleri emredilmiştir. Arat suresi 11. ayette "Biz sizi yarattık sonra şekillendirdik, sonra meleklerle Adem'e secde edin dedik" demek-

tedir. Burada secde zamanına dikkat çekmek istiyorum. Adem'in topraktan, balçıktan yaratılması, şekillendirilmesi ve secde edilmesi haline gelmesi belli bir zaman sürecinde olabilir ve ancak Adem adını alıp insan olduktan sonra meleklerin de secde edeceği bir tekamüle kavuşmuş olamaz mı? İşte bu zaman süreci de tekamül için geçen çağlardan kabul edilemez mi? Adem eşi Hz. Havva ile beraber cennette yaşarlarken Bakara Suresi 35. ayette "Ey Adem! sen ve eşin cennette durun, orada dilediğiniz yerden bol yeyin fakat şu ağaca yaklaşmayın demiştik" denmektedir. Eğer, cennet denilen yer ölümden sonra gidilecek olan ebedi cennet olsaydı, oraya girenlerin tekrar çıkamayacağı Allah tarafından vaad edilmiştir. Öyleyse cennet bir dünya cenneti olabilir. Buradan da yaradılışın bu dünyadan olduğu ve belirli bir zaman aldığı, kısaca bir anlık hadise olmadığını düşünmek mümkün olmaz mı?

Yaradılış teorisi ile ilgili olarak verdiğimiz süre ve ayetlere ek olarak 14 asır önce islâm Peygamberi Hz. Muhammed tarafından aşağıdaki hadis söylenmiştir. "Allah toprağı cumartesi, onun içinde dağları pazar, bitkileri pazartesi, nahoş şeyleri ve hayvanların bir kısmını salı ve yüksek hayvanları perşembe günü yarattı. Yaradılışın en son safhasında Adem'i cuma günü ve cuma'nın son saatlerinde ikinci ile akşam arasında yarattı" denmektedir. Burada ifade edilen 6 gün daha önce de Kur'an'da belirtilen "Allah göğü ve yeri 6 günde yarattı" ayeti ile uyum sağlar. Ancak ifade edilen gün, daha önce de söylediğimiz gibi bilimsel metodlarla tespit edilen jeolojik devirlere benzemektedir. Yalnız jeolojik çalışmalarla bulunan dünyanın yaşı ile evrimcilerin ileri sürdükleri türlerin oluşması arasında bir çelişki vardır. Evrimciler bir canlıdan yeni bir canlının meydana gelmesi için veya bir ormanda küçük mutasyonlarla bir farklılık meydana gelebilmesi için en az 10 milyon yıl gibi bir zamana ihtiyaç duyulduğunu söylemektedirler. Kaldı ki, bir hücreden insana varıncaya kadar mesela, kurbağlar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler anatomik ve fizyolojik yapı itibarıyla çok karışık ve tür sayısı da fazla olan hayvanlardır. Bu böyle olunca sadece kurbağanın sürüngen olması için kâinatın toplam yaşındın fazla bir zamana ihtiyaç vardır. O halde türler böyle bir evrimleşme sonucu değil de, birden bire ve mükemmel olarak ortaya çıkmışlardır. Ve evrimi desteklediği ileri sürülen kanıtlar aslında bu tezi desteklemektedir.

Evolüsyon Teorilerinin Tenkidi :

1— "Hayat bir mücadeledir ve kuvvetli olan yaşar, zayıf olan yok olur" denmektedir. Oysa hayatta pek çok canlı ortak yaşayarak birbirlerine yardımcı olur. Bitkilerdeki Şimbiyozis bunun açık örneğidir. Pekçok böcek çiçeklerden bal özü emerek karınlarını doyururlar ve bu arada tozlaşmayı sağlar. Böceksiz tozlaşma ömür boyu domuz üzerinde yaşayan kuş yaban domuz derisine yuvalanan keneleri yer, çevrede bir tehlike belirince yaygarayı basarak sahibine haber verir. Kedi yavrusunu emziren köpekler, civcivleriyle birlikte kedi yavrularını kanatları altında ısıtan tavuklar, guguk kuşunun başka bir kuş tarafından beslenmesi gibi sayısız ortak yaşama ilaveten, bazı küçük balıkların kurdukları temizleme tasyonları ve buraya gelen diğer balıklar üzerindeki asalakların ve ölü dokuları bu balıklar tarafından ortadan kaldırılması, bu hayatın kıran kırana bir mücadele olmadığını gösterir. İşte evrim teorisi, yukarıdaki misalleri açıklaymamaktadır. Ayrıca kovana yönelik bir saldırıyı işçi arı hayatı pahasına düşmanını iğnesiyle sokarak karşılamakta ve soktuğu an kendisi de ölmektedir. Küçük kuş sürülerine kartal yaklaştığında içlerinden biri çığlık atarak tehlikeyi haber verir. Fakat çığlığı atan kuş kartalın dikkatini çektiği için parçalanmaktadır. Ayrıca karşılıklı yardımlaşma ve fedakarlığın zirvesi, insanların birbirine olan davranışlarında en güzel şekilde görülmektedir.

2— En basit canlıdan en mükemmel canlıya kadar bütün hücreler birbirinin aynısıdır. mademki evrimleşme söz konusudur, bir tekamül vardır. Canlılar da bu hücrelerden oluştuğuna göre tekamül eden nedir, evrimleşme nedir, bu konu anlaşılammaktadır.

3— Evrim münasebeti ile gelişen ve tekamül eden şayet anatomik bünyenin yeteneği ise yarasalar ve aynı şekilde gelişmiş beyin yeteneği ile yunusların en üstün yaratıklar olması gerekirdi. Bu böyle iken biyolojik fazla bir yeteneği olmayan insanın yeri tekamül de niçin zirvededir?

4— Madem ki evrim bir mükemmeli aramadadır ve kuvvetlinin kalması olaydır O halde niçin milyonlarca farklı böcek türü meydana geldi. Evrimleşme sonucu bir tek mükemmel böcek türü oluşurdu. O da sonra bir üst canlıya evrimleşirdi.

5— Milyonlarca canlı türü eski zamanlarda kaybolan türlerin sayısı bir kaç yüz olarak gösterilmektedir. Madem tabi selek vardır o halde kaybolanların sayısının daha çok olması gerekmezmiydi?

6— Tabi seleksiyon doğru olsaydı kör yılanla, köstebekler, küçük böcekler, zayıf yaratıklar günümüze kadar gelemezdi. Ayrıca gerçek canlının hem büyük boyutları hem de minyatürleri vardır. Gorillerin yanında küçük minyatür maymunlar kaplan ve panterin yanında kedi, akbabanın yanında gül fidancıkları v.s.nin bulunmasını tabi seleksiyon ile değil dünyayı bir uyum içinde yaratan bir varlıkla izah etmek daha mantıklıdır.

7— Kainatın başından zamanımıza kadar canlıların ve dünyanın yaşı konusunda hep aynı zaman biriminin kullanılması hatalıdır. Zaman izafidir. Bilinen çağdaki zamanla dünyanın oluştuğu zaman aynı birimle ifade edilmelidir. Nitekim feza araştırmalarında da değişik zaman ve kütle birimleri kullanılmasına doğru gidilmektedir. 1965'de bir deprem sonucu ortaya çıkan bir adada dışardan bitki hayvan ve diğer canlıların bulaşmaması için tedbirler alınır. Yapılan hesaplara göre adanın normal flora ve faunasına kavuşması için 50 milyon yıla gerek vardır. Ancak 2 yıl sonra tüm böcekler ve mikroorganizmalar ve pekçok bitki türlerinin geliştiği gözlenmiştir.

8— Dünyada yaşayan bütün insanların en ilkelinden en gelişmişine kadar aynı beyin ağırlığına sahip olduklarını biliyoruz. Madem insanlardan bir önceki evrim generasyonu maymun ise ara da 5-6 daha gelişmiş maymunun bulunması gerekmektedir. Böyle ara formlar olmayınca evrim yoluyla tekamül de izah edilememektedir

9— Canlıların evrimi ya tesadüflerle olmakta veyahutta bir yaratıcı tarafından meydana gelmektedir. Evolüsyon teorilerine göre bir hücreden başlamak üzere bütün gelişmiş canlılardaki olaylar tesadüflerle olmaktadır. Halbuki dünyada başıboş bırakıldığında netice daima düzensizlik ve karmaşa olmaktadır. Bu olayların kanunudur. Bir hücreyi meydana getiren elementlerin ve hücreden organ teşekkülü organdanda canlı teşekkülü tesadüflerle açıklanamaz. Yazı yazmayı bilmeyen bir çocuğu bir daktilo klavyesinin başına oturtsak, rastgele vuruşlarla kâğıt üzerinde insan yazısının meydana gelmesi için milyonlarca yıla gerek vardır. Aynı şekilde bir protein teşekkülü için amino asidinin sıralanma şansı 2×10^{10} , bir amipten solucanın meydana gelmesi şansı 3×10^{10} dır. Böyle bir ihtimalde, tesadüf hadisesinin deneme ve bu deney sonucunda olup almamaya bağlıdır. Öyleyse bu kadar mükemmel ve uygun çalışır şekilde yaratılan organların kusursuz olarak bir araya geliş ihtimalleri sonsuzda bir denecek kadar azdır. Eğer böyle olsaydı kainatın yaradılışına bu zamana kadar geçen zaman içinde tesadüflere bağlı olarak bir hücre bile meydana gelmesi mümkün olmayacaktı. Yine biyolojik evrim teorilerine göre öldürücü etki yapan mutasyonlarda böyle mükemmel organları meydana getirmekten çok uzaktır. Öyleyse canlı hücrelerin bir yerinde, dış ortamdan gelen uyarılara tepki gösteren ve ihtiyaca göre organ yaratan bir mekanizma olması gerekir. Sürünge uçmak istediğinde kanadı çıkabilsin, insan görmek istediğinde göz oluşabilsin, sevmek istediğinde his, duygu ve sevecenlikle dolu olabilsin. Kağrı arabasından buharlı vapurlara, lokomotiflere, otomobile uçağa ve atom denizaltılarına varıncaya kadar mutasyon sayılabilecek büyük atlamaların tesadüfen ve kendiliğinden meydana geldiği söylenemezde, canlıların mükemmel ve uyum içindeki gelişmeler tesadüflerle izah edilebilirmi? Kaldı ki canlı cansız bütün madde atomlarındaki nötron proton münasebetiyle dünyamızın da içinde bulunduğu güneş sistemi, güneş sistemi de içinde bulunduğu samanyolu ve galaksiler sistemi ve nihayet bütün evren çok hassas bir düzen içinde dönmektedir.

Şayet bu büyük düzen tesadüfler sonucu ortaya çıktıysa ve küçük mutasyonlar bir kaç milyon yılda bir oluyorsa, zavallı canlılar ve evren yüz milyonlarca yıl aradaki kargaşa dönemini nasıl yaşamıştır? Mesela gözün evrimi veya kanadın evrimi esnasında kuşlar kötürüm, insanlarda kör mü kalmıştır? Bu arada canlılıklarını ve mükemmeliyetlerini nasıl korumuş-

lardır? Bunlar mutlaka cevaplanması gereken sorulardır. Ayrıca dünyadaki atmosferin kalınlığı, havanın bileşimi atmosfer üzerindeki Ozon tabakası, dünya ekseninin eğriliği v.b. faktörlere ilaveten, dünyanın güneşe uzaklığı, ayın dünyaya uzaklığı, hususlarda meydana gelecek en küçük değişiklik dünyamızı yaşanamaz hale getirecektir. Bu nebîçim tesadüftür ki, bu düzen milyonlarca yıldan beri korunmaktadır.

Dünyada tesadüflere bağlı hiç birşey yoktur. herşey bir kanuna bağlıdır. İnsan için yapılacak şey bu yaradılış konularını gücü ölçüsünde araştırmaktır.

KAYNAKLAR

- ATEŞ, Doç. Dr. S., 1975. Kuran-ı Kerim'e Göre Evrim Teorisi. A.Ü. İlahiyat Fakültesi Fakültesi Dergisi. Ankara.
- AYDIN, Cemal, 1987. Büyücü Darwin. Tercüman Gazetesi, 24/27 Ekim, İstanbul.
- BİLGE, Prof. Dr. E., 1981. Evolüsyon. İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sayı 2791, İstanbul.
- BOLAY, Doç. Dr. S.H., 1979. Türkiye'de Ruhçu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi. Devlet Yayınları, Ankara.
- , 1979. Felsefi Doktrinler Sözlüğü. Ötügen Yayınları, İstanbul.
- DARWİN, Charles, 1986. Darwin Kuramı. Seçme Yazılar. Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BUCAİLLE, M., 1984. İnsanın Kökeni Nedir? (Çev. Ali Ünal). İnsan Yayınları, İstanbul.
- DEMİRSOY, Prof. Dr. A., 1984. Kalıtım ve Evrim. Metaksan yayınları, Ankara.
- DÜZGÜNEŞ, Prof. Dr. O., 1979. Evolüsyon-Darwinizm. Milli Eğitim ve Kültür Dergisi, Ankara.
- , EKİNGEN, Doç. Dr. H.R., 1983. Genetik. A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- , 1985. Evrim Üzerine Sohbet. Tercüman Gazetesi, 12 Mayıs İstanbul
- GİŞH, Prof. Dr. T. Duane, 1984. Yaratılış, Evrim ve Halk Eğitimi M.E.G.S.B. Yayınları, Ankara.
- HAKKI, Erzurumlu İbrahim, 1980. Marifetname. Bedir Yayınları, İstanbul.
- Kence, Doç. Dr. Aykut, 1985. Evrim Teorisine Neden Karşı Çıkıyorlar? Milliyet Gazetesi, 24 Nisan, İstanbul.
- KURAN-I KERİM, 1983. Meal. Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- M.E.G.S.B., 1985. Evrim Teorisi Hakkında Rapor Özetleri, Ankara.
- MORRİS, Dr. M.H., 1985. Yaratılış Modeli M.E.G.S.B. Yayınları, Ankara.
- ŞENGÜN, Prof. Dr. A., 1984. Evrim (Evolüsyon). Sermet Matbaası, Vize.
- TATLI, Doç. Dr. A., 1986. Yanlış Kullanılan Evrim Terminolojisi. Tercüman Gazetesi, 16 Nisan, İstanbul.

TOPRAK VERİMLİLİĞİNİ ARTIRMADA ÇÖP KOMPOSTU GÜBRESİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Kemal GÜR (X)
Ar.Gör. Uğur ÖZYETKİN (XX)

1— GİRİŞ

Ülkemiz toprakları organik madde yönünden genellikle düşük değerlerdedir. Buna ek olarak, bilgisiz ve bilinçsiz tarım sonucu ülke topraklarımız devamlı olarak sürülmektedir. Özellikle bitki münavebesinin uygulanmayıp tek tip tarım yapılan topraklarımızda zamanla organik madde azalmakta, topraklarımız yorulmakta ve verimsizleşmektedir. Diğer taraftan normal verimli toprakların da organik madde bakımından zenginleştirilmesi için, ticari gübrelere organik gübrelerle birlikte kullanılması yanında fiziksel özellikleri yönünden problemlili olan tarım topraklarının ise fiziksel özelliklerinin ıslahı yoluna gidilmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi kültür bitkilerinden maksimum ürün elde etmek yeterli gübreleme ile mümkün olmaktadır. Kimyevi gübrelere kıt, pahalı ve hammadde bakımından da dış kaynaklara bağımlı olma durumundan dolayı, döviz kaybına sebep olmaktadır. O halde gübrelemeyi, kompost vb. gibi kendi imkanlarımızla üretebileceğimiz gübrelerle yapmak zorundayız.

Son 20-25 yıldan buyana, üretilen çöp kompostunun tarımın çeşitli kollarında kullanılması masına ilişkin, çok sayıda bilimsel araştırmalar yapılmış ve gerçekten olumlu sonuçlar alınmıştır.

Bu makalede kompostlaşmanın kimyasal yönleri, elde edilen kompostun tarımda kullanılması ve kompostun toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik özelliklerine olan etkisi üzerinde durulacaktır. Ayrıca şehir çöplerinin kompostlaşmasının, kentlerde kentsel atıkların neden olduğu çevre kirliliğinin önlenmesine olan katkısı da detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

2— KOMPOSTUN TANIMI

Kompost, insan yaşamı için gerekli her türlü madde ve malzemenin kullanıldıktan sonra veya kullanımı sırasında arta kalan yahut işe yaramayan kısımlarının çeşitli metıtlara göre aerobik şartlar altında oksidasyonu ile elde edilen funda toprağı görünümü ve kokusunda volüm ağırlığı az, su tutma kapasitesi yüksek, bitkiye elverişli, makro ve mikro besin elementleri içeren, fermentasyonla siterilize olmuş ve yabancı tohumlardan arınmış organik karakterde bir maddedir. Kompostun elde edilmesi için uygulanan işlemede "Kompostlaşma" denir.

Kompostlaşma ; su, hava (oksijen) ve sıcaklık eşliğinde ham organik maddenin mikro-biyolojik oksidasyonu yani parçalanıp mineralize olmasıdır (1, 2).

3— KOMPOSTLAŞMAYA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

a) Fiziksel Faktörler :

1. Sıcaklık: Çevre sıcaklığı mikroorganizma faaliyetine uygun olmalıdır. Mikroorganizmalar gelişmelerini optimum 25-30 °C de yaparlar.

2. Nem : Kompostlanacak materyalde su oranı % 30-40 oranında olmalıdır.

3. Havalanma : Mikroorganizmaların aktivitelerini artırmak için kompost yığını iyi bir şekilde havalandırılmalıdır.

b) Kimyasal Faktörler :

1. Katı Atığın Kimyasal Bileşimi : Atık içerisinde mikrobiyal aktiviteyi etkileyecek zehirli maddeler olmamalıdır. Yaz aylarında çıkan atıklar organik madde bakımından zengin, gevşek yapıda ve kompostlaşmaya uygundur. Atıkta mikrobiyal besin maddeleri yeterince bulunmalıdır (3, 4).

2. pH : Atık pH'sı mikroorganizma aktivitesinin en uygun olduğu 6-8 pH sınırları arasında olmalıdır.

3. Katı Atığın C:N Oranı : Kompost yapılacak atıkların C:N oranı 35:1 ile 20:1 arasında olmalıdır.

c) Biyolojik Faktörler :

Kompostlama sırasında mikroorganizma sayısı ve çeşidinin fazla oluşu, parçalanmayı hızlandırmaktadır. Parçalanmayı hızlandırmak için mikroorganizma popülasyonu artırılmalıdır.(5)

d) Kompost Hammadesinin Kaynağı ve Çeşitleri : Kompost hammadesi olarak şehir çöpleri kaynaklarına göre şu kısım ve çeşitlerinden meydana gelir : 1) Evsel katı atıklar, 2) Ticari atıklar, 3) İnşaat, yıkım ve harfiyat atıkları, 4) park, bahçe ve pazaryeri atıkları, 5) Sokak süprüntü atıkları, 6) Sanayi atıkları, 7) Tarımsal katkı atıkları, 8) Hastane ve okul atıkları, 9) Arıtma çamurları. Kompost hammadesinin kaynak ve çeşitlerine ilave olarak söz konusu hammaddelerin mekanik parçalanış biçimi, şlam ve benzeri organik ve inorganik materyallerin katkı maddesi olarak kullanılması kompostlama işlemine ve sürecine değişik düzeylerde etki etmektedir (6).

e) Kompostlaşma Biçimi ve Yöntemleri :

Kentsel katkı atıkların kompostlanmasında, "Silo kompostlaması", "Döner silindir kompostlanması", "yığın kompostlaması" gibi çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bu yöntemlerin uygulanış biçimleri de kompostlaşmaya, hammaddenin mekanik olarak parçalanması, şlam ve organik maddenin ilavesi ve uygulanan kompostlama metotuda etki etmektedir.

4. KOMPOSTLAŞMANIN BİYOKİMYASAL SAFHALARI

Kompostlamada uygulanan metod hangisi olursa olsun, atıklar aşağıda belirtilen kuralara göre mikrobiyal parçalanmaya uğramaktadır.

4.1 Aerob Parçalanma (Çürüme)

Mikroorganizmalar havalı şartlarda, enzimlerle parçalayarak bünyelerine aldıkları karbonhidrat bileşiklerini O₂ ile oksitleyerek enerji kazanırlar. Tam oksitlenme olayının sonucu CO₂, H₂O ve fazla miktarda enerji açığa çıkmaktadır.(Mineralizyon) Tam olmayan oksitlenme olayında, mikroorganizmalar tarafından, yüksek molüküllü bileşikler basit moleküllü bileşiklere parçalanmaktadır.Bu bileşikler başka mikroorganizmalar tarafından besin maddesi olarak kullanılır. Eğer bu bileşikler zor parçalanabilir bileşikler ise bu durumda humus oluşumu söz konusudur (7).

Havali şartlarda şeker, nişasta, ve pektin % 80-95 oranında kolayca mineralize olmaktadır. Protein benzeri maddeler hidroliz yoluyla, kolayca amino asitlerle ve NH_3 'a kadar parçalanmaktadır. Çokan NH_3 , nitrifikasyon sonucunda NO_3 'a dönüştürülmektedir.

Selüloz, hemiselüloz nisbeten zor, lignin vb. karbonhidratlar, bazı protein bileşikleriyle hidrakarbonlarda katı sıvı yağlar, reçine, mum ve plastiklerde oldukça zor parçalanmaktadır. Selüloz ve hemiselüloz uygun süre sonunda % 80-90 oranında mineralize olmaktadır.

4.2. Anaerob Parçalanma (Kokuşma)

Bazı mikroorganizmalar gereken enerjiyi anaerob solunum veya fermentasyon sonucu kazanırlar. Karbonhidratları oksitlemek için gerekli oksijen, nitrat, ve sülfat bileşiklerinin N_2 ve H_2S 'e parçalanmasıyla da O_2 elde edilir. (8)

Havasız şartlarda karbonhidratların parçalanması sonucu CO_2 , H_2 , alkol, yağ asitleri ve diğer organik asitler oluşur. Proteinlerin parçalanması sonunda polipeptitler ve amino asitleri ortaya çıkarmaktadır. Amino asitlerin parçalanmasıyla da karbonik asit, yağ asitleri, metan, H_2 , merkaptan, sktol, H_2S , NH_3 , üre ve aminler ortaya çıkmaktadır. Aneorob parçalanma sonucunda daha az enerji ve fena kokulu bileşikler oluşmaktadır. Bu sebeple atıkların havasız şartlarda parçalanması istenmez. (4,7).

4.3. Kendi Kendine Isınma

Organik atıkların, mikroorganizmalar tarafından havali şartlarda da parçalanması sonucu önemli miktarda enerji açığa çıkmaktadır.

$60_2 - C_6H_{12}O_6$ Mikroorganizma $CO_2 - H_2O - 674$ k. Cal.

Enerjinin bir kısmı mikroorganizma tarafından kullanılmakta, diğer kısmı kaybolmaktadır. Bu kayıp, atık yığını içerisindeki sıcaklığın artmasında, böylece yığının kendi kendine ısınmasına sebep olmaktadır. Taze ev atıklarının havali şartlarda parçalanması halinde, yığının içerisindeki sıcaklığın genellikle 70-80 C ye kadar çıktığı belirtilmektedir. (9,7).

Organik atıkların havasız şartlarında, biyolojik yolla parçalanması halinde de enerji çıkması söz konusudur. Ancak açığa çıkan enerjinin az olması nedeniyle atık yığını içerisindeki sıcaklık ancak 40-45 C ye kadar çıkabilmektedir. Örneğin alkol fermentasyonunun da ancak 21 k. Cal oluşmaktadır.

$C_6H_{12}O_6$ Mikroorganizma $2C_2H_5OH - 2CO_2 - 21$ k. cal.

Kompostlaşmanın başlangıcında atık içerisinde, protozoa ve alg, bakteri, aktinomiset ve küf mantarı gelişmektedir. Protozoa ve algler sıcaklığının artışı ile ölmektedir. Atıkların küçük moleküllere parçalanması bakteri, aktinomiset ve küf mantarları tarafından sürdürülmektedir. Kompostlaşmada kendi kendine ısınma üç safhada olmaktadır. Her safhada aktif mikroorganizma topluluğu farklıdır (4,8).

a) İlk Safha :

Sıcaklık 45-50 $^{\circ}C$ ye çıkmaktadır. Bu safhada optimum gelişme sıcaklığı 40 $^{\circ}C$ olan sporlu ve sporsuz mezofil bakteriler, hızlı bir şekilde çoğalmaktadır. Sıcaklık 45-50 $^{\circ}C$ olunca, bu tür mikroorganizmaların sayıları azalmaktadır. Bu safhada, Penicillium, Aspergillus, Mucor, Rhizopus ve Geotrichum cinslerinden mesofil küf mantarında, özellikle selüloz parçalamada etkilidirler (2,7).

b) Termofil Safha :

Bu safhanın birinci kısmında (5-8) gün sıcaklık 60-65 $^{\circ}C$ ye çıkmakta ve sporlu bakteriler (Bacillus subtilus vb) hızla çoğalmaktadır. Bakteriler ve aktinomistler yanında, küf mantarında etkilidir. Sıcaklık 60 $^{\circ}C$ ye çıkınca Thermomoidium Lanupinosus, Thermoascus ranticu Chaetomium thermophile ve Thermoidium sulferum kaf mantarları atıkların parça-

lanmasında etkilidirler (7,9)Bu safhanın ikinci kosmında(15-30)gün Bacillus stearothermophilus'un sebep olduğu 75 °C ye kadar sıcaklık yükselmektedir. Bu sıcaklık 1,5-2 ay süreyle kalmaktadır. Atık içerisindeki mikroorganizma besin maddelerinin miktarına göre, bazı hallerde sıcaklık 80-85 °C ye kadar çıkabilmektedir.(8,10) Hastalık yapan mikroorganizmalar 70°C de üç hafta süre ile kalınca ölmektedir. Sıcaklığa en dayanıklı Bacillus anthracis'in 60-70 °C de 18 günde öldüğü bulunmuştur. Gerek sıcaklık artışı ve gerekse bazı streptomyces, küf mantarı ve Bacillus türlerinin ürettikleri antibiyotik vb. metabolik ürünlerin antagonistik etkileri sebebiyle, kompostlaşma sırasında atıklardaki patojen mikroorganizmalar ölmektedir. (Biyolojik dezenfeksiyon). Böylece kompostlaşma sonucu atıklar sağlık yönünden zararsız hale gelmektedir (6,8).

c) Soğuma Safhası :

Bu safhada sıcaklık yavaş yavaş düşmektedir. Böylece, sağlık yönünden zararlı ve çevre kirlenmesine sebep olan yerleşim yeri atıklarından olgun kompost elde edilmektedir. (4,7).

5. ÇÖP KOMPOSTUNUN ÖZELLİKLERİ

Çöp kompostlarının bileşimi ve özellikleri, kompostlanan çöplerin bileşim ve özelliklerine göre değişme göstermektedir. Çöplerin bileşim yerleşim yerlerinde yaşayan insanların hayat şartları, alışkanlıkları mevsimler ve aylara göre değişme göstermektedir. Bu sebeple çöp kompostlarının bileşimide değişir. Çeşitli araştırmacılara göre Federal Almanya'da üretilmiş olan çok sayıdaki çöp kompostunun ortalama bileşimlerine ait bazı değerler karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Kompostlarda kuru madde miktarı, ahır gübresinden çok fazladır. Ayrıca kompostlar çiftlik gübresine oranla bazı metalleri daha fazla kapsamaktadırlar. Bunlar arasında çinko, bakır, kurşun krom ve civa gibi ağır metallerde bulunmaktadır. Federal Almanya'da elde edilen çöp kompostları ile ahır gübresinin kimyasal bileşimine ait bir örnek Cetvel 1'de verilmiştir. (3,4,5).

Cetvel 1. Federal Almanya'da elde edilen çöp kompostları ile ahır gübresinin bileşimleri (Çok yıllık ortalamalar) (3,4,5).

Genel Bileşim	Çöp Kompostu	Ahır Gübresi
Su %	30-40	75
Kuru Madde %	60-70	25
Tuz %	1,2	—
pH (KCI)	7,5-8	—
Hacim Ağırlığı gr/cm ³		0,75-0,80
Değer Belirleyen Maddeler (Kuru Maddenin Yüzdesi Olarak)		
Toplam	0,5-0,6	0,4
Elverişli N	0,10-0,12	0,15-0,20
Toplam P ² O ⁵	0,7	0,25
Elverişli P ₂ O ₅	0,2-0,4	0,15-0,25
K ₂ O	0,3-0,4	0,6-0,7
Ca ₂ O	5-10	0,6
Ca	2-4	—
Mg	0,5-0,3	0,1-0,2
Toplam S	0,5-0,3	0,2-0,3
Toplam C	10,8-18	—
Toplam OM (yakma kaybı)	18-30	18
Elverişli OM	9-15	18
Diğer Elementler (Kuru Madde ppm olarak)		
ZN	1096	

Genel BileşimÇöp KompostuAhır Gübresi

Cu	677
Pb	290,5
Cr	61
As	8
B	4,6
Cd	3
Hg	1,9

İzmir İli çöplerinin işlenmesi ile ilgili olarak elde edilen gübrenin bazı özellikleri aşağıda belirtilmiştir.

Su % 8-25,5
Taş vs. % 11-14
Organik Madde % 15-16
Kireç % 10-13
P₂O₅ % 2,25-0,29
N % 0,77-0,80
K₂O % 0,76-0,91
Bor ppm 79-91 Maksimum 146
Tuz % 1,35-1,42
pH 7-7,5

6. ÇÖP KOMPOSTUNUN TOPRAK VERİMLİLİĞİNE ETKİSİ

Çöp kompostu tarım alanlarına uygulandığında, netice itibarıyla toprağa humus kazandırdığından tarım topraklarının aşağıda verilen fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini islah eder. (5,6,8).

- 1) Toprakların su tutma kapasitesini artırır.
- 2) Volüm ağırlığını düşürerek ve gözenek hacmini (porözitesini) artırarak tarım topraklarının kolay havalanmasını, çabuk ısınmasını, çabuk tava gelmesini ve kalay işlenebilmesini sağlar.
- 3) Agresyasyonu ve suya dayanıklı agregat miktarını artırarak tarım topraklarının çabuk ve yüzeylerinde kabuk tabakası oluşumunu önler.
- 4) Tarım topraklarının su ve rüzgar erozyonununa karşı mukavemetini artırır.
- 5) Çorak (tuzlu ve sodik) toprakların ıslahına ve tarıma yeniden ikamesine yardımcı olur.
- 6) Toprağın katyon tutma kapasitesini artırarak $Ca^{2+} + Mg^{2+} + K^{+} + NH_4^{+}$, $Fe^{+} + Cu^{2+} + Zn^{2+}$ ve benzeri bitki besin elementlerinin toprakta daha fazla tutunmasını sağlayarak toprakların "mahsüldarlık kapasitesini" artırır.
- 7) Toprakların tamponluk kapasitesini artırarak, tarım toprağında meydana gelebilecek ani pH değişmelerine (ani asitleşme veya kalevileşme amelyelerinde), ve plansız ve programsız bir şekilde kullanılan kimyasal (ticari) gübrelerin zehirleyici etkilerine karşı otoparkta gelişmekte olan bitkiyi korur.
- 8) Kimyasal gübrelerin bitkiler tarafından daha iyi kullanılmasını sağlar ve topraktaki çinko ve benzeri minör elementlerin eksikliğinin giderilmesine katkıda bulunur.
- 9) İnorganik fosfor asidini absorbe ederek daha uzun bir süre aktif halde kalabilmesine yardımcı olur.

10) Tarım toprağını canlı, dinamik bir bitki gelişme ortamı olarak ayakta tutan ve toprakta yaşayan mikroorganizmalara (bakteriler, mantarlar ve aktinomisterler) ve makroorganizmalara (toprak solucanları, toprak kurtları, v.b.) önemli bir besin kaynağı oluşturarak bitki besin elementlerinin bitki tarafından alınımı teşvik eden biyolojik ve enzimatik aktivitenin devamını sağlar.

7. ÇEVRE KİRLİLİĞİNİN ÖNLENMESİNDE ÇÖP KOMPOSTLANMASININ ÖNEMİ

Çöplerin kent merkezlerinden uzaklaştırılması, insan ve çevre kirlenmesi açısından zarsız hale getirilmesi belediyelere düşen önemli görevlerden biridir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde, ülkemizde dahil olmak üzere, genel uygulama, kent çöplerinin kent merkezlerinde belirli yerlere yığılması şeklinde olmaktadır. Çöplerin çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde depolanması ve daha sonra organik gübre üretmek amacıyla kompostlanması çevre kirliliğinin önlenmesi açısından aşağıdaki yararları sağlamaktadır. (1,5,9).

1) Rastgele yığılmış üstü açık çöplerden çevreye bulaşıcı hastalıkların rüzgar, akarsu, kuşlar ve diğer hayvanlarla yayılması önlenmiş olmaktadır.

2) Kent içerisinde rastgele yığılmış çöplerin kokuşması sonucu çevreye pis kokuların yayılması önlenmektedir.

3) Yerleşim merkezlerinde, çöplerin rüzgarlarla etrafa yayılması ve çevreyi kirlenmesi önlenmiş olmaktadır.

4) Yağış sularının çöp yığınları içerisinde süzülüp toprağın derinliğine geçerek taban suyunu ve içme suyu kuyularını kirlenmesi önlenmektedir.

5) Kent içinde çeşitli yerlere depo edilmiş çöp yığınlarının çevrenin görünümünü bozması önlenmiş olmaktadır.

7. KAYNAKLAR

1. Ateşalp, M "Organik Gübreler" Köyleri ve Kooperatifler Bakanlığı Top. ve Gübre Arş. Enst. Md. Yayınları No: 51, Ankara (1974).
2. Bahtiyar, M. "Çöp Kompostu ve tarımda kullanılması" (Tebliğ Ulusal Çevre Sorunları Sempozyumu Erzurum, 1981).
3. Erdin, E. Kentsel Katı Atıkların Kompostlaştırılarak Kazanılması, E.Ü. İnşaat Fak. Çevre Mühendisliği Bölümü Habiltasyon Tezi 1978.
- 4) Erdin E. Türkiye'de Katı Atık Yok Etme ve Değerlendirme Yöntemleri ve Bazı Araştırmalar. TÜBİTAK Yayınları No: 419 Çağ Seri No: 2, 317-330. 1979.
5. Ergene A. "Çiftlik gübresi ve diğer gübreler.. Toprak Biliminin Esasları. Genişletilmiş 3. Baskı Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, 1987 Sa. 276-305.
6. Kovancı, İ. Hakerlerler, H. ve Oktay-M. İzmir Halkınar Çöp Fabrikasında Üretilen Ham Çöp Kompostlarının Olgunlaştırma Yöntemi ve Bunların İçerdiği Besin Maddeleri Üzerine Araştırmalar. Doğa Bilim Dergisi, Mühendislik, Çevre Cilt.9 Sayı. 1 1985
7. Özçelik, S. Yerleşim Yeri Atıklarının Canlılara Zararlı Etkileri ve Zararsız Hale Getirilmeleri. Doğa Bilim Dergisi Müh/Çev. Cilt. 6 sayı 3. 1982.
8. Özçelik, S. "Yerleşim Yeri Atıklarının Kompostlanması ve Kompostlamada Mikroorganizmaların Önemi". Doğa Bilim Dergisi Müh/Çev. Cilt. 6 Sayı 3. 1982.
9. Yalçuk, H. İzmir ili Çöplerinin İşlenmesi ile Elde Edilen Gübrelerin Toprakların Bazı Fiziksel ve Kimyasal Özelliklerine Olan Etkisi. A.Ü. Ziraat Fak. Toprak İlimi Kürsüsü, Doktora Tezi. 1984.
10. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı. "Katı Atıklar" Türkiye'nin Çevre Sorunları. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, 83. Sa. 229-256. 1983.

1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU DEĞİŞİKLİĞİ VE GEREKÇESİ

Esen FİGEN
Ziraat Yük. Mühendisi

I- GİRİŞ

1163 sayılı kooperatifler kanununun 1969 yılında yürürlüğe girmesinden evvel kooperatifçiliğimizi düzenleyen Türk Ticaret Kanununda kooperatifler "Kooperatif şirketler" adı altında kâr peşinde koşan kuruluşlar olarak kabul edilmiştir. 1163 sayılı kooperatifler kanununun yürürlüğe girmesi ile yepyeni bir yapıya kavuşmuştur. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile kooperatifler; ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp koruyan kuruluşlar olarak kabul edilmiştir.

Bugün dünyada birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin genel ekonomik faaliyetleri içerisinde; Devletin müdahalesi olmadan ancak Devletin yol gösterici ve destekleyici olduğu kooperatifler, gönüllü işbirliğinin bir yönlendirme vasıtası şeklinde organize olmuş bir ekonomik faaliyet şeklidir.

Kooperatifçilik, özellikle kırsal alanda dağınık, düzensiz imkanları birleştiren, geliştiren ve güçlendiren, milli nitelikler kazandıran mükemmel bir dayanışma aracıdır.

Ülkemizde kooperatifçiliğin gelişmesi arzu edildiği için Anayasamızın 171. maddesinde;

"Devlet Milli Ekonominin yararlarını dikkate alarak, özellikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz siyasi partilerle işbirliği yapamaz".

Hükmü yer almış bulunmaktadır.

Kooperatifçiliğimizin geliştirilmesi için muhtelif tedbirlerin alınması Anayasamızda yer aldığı gibi kalkınma planlarımıza ve yıllık programlarımıza da ilke olarak benimsenmiştir.

Serbest piyasa ekonomisi içerisinde kooperatifleri daha aktif hale getirmek üzere etkili bir araç olarak kullanmak, özellikle günümüzün ihtiyaçlarına tamamen uygun düşmekte ve uygulanan ekonomik politikaya yardımcı olmaktadır.

Memleketimizde, genel ekonomi içerisinde kooperatifler, devletin müdahalesi olmadan, vatandaşlarımızın serbest iradesine bağlı olarak, gönüllü işbirliği ile kurulan hür teşebbüsler olarak görülmektedir. Ancak, bu kuruluşların ekonomimize yararlı bir şekilde gelişebilmeleri için Devletçe desteklenip yönlendirilmelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemize kooperatiflerin kuruluş ve işleyişleri bugün 5 değişik kanun ile düzenlenmektedir.

Bu kanunlar şunlardır;

— Tarım Satış kooperatifleri ve Birlikleri hakkındaki 30.4.1985 gün ve 3186 sayılı kanun. Bu kanun ile 1935 yılında yürürlüğe giren 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun 4. maddesi hariç olmak üzere diğer hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

— 1972 yılında yürürlüğe giren 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun bazı maddelerini değiştiren 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararnemenin değiştirilerek kabulü hakkındaki 7.6.1985 gün ve 3223 sayılı kanun,

— 1969 yılında yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu,

— 1969 yılında yürürlüğe giren 1169 sayılı Tütün Tarım Satış kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu,

— 1973 yılında yürürlüğe giren 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu (1978 yılında Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir.)

Bugün memleketimizde 27 çeşitte 59.820 kooperatif, 252 Birlik, 7 merkez Birliği bulunmaktadır. Bunlardan 12 çeşit kooperatif tarımsal konuda faaliyet göstermektedir. Tarımsal konularda faaliyet gösteren 12.339 kooperatifin 123 Birliği 4 Merkez Birliği mevcuttur. Ancak köy kalkınma kooperatiflerinin Merkez Birliği olan Köy-Koop ve Hür-Koop ile tarım satış kooperatiflerinin Merkez Birliği olan Tarko tasfiye halindedir. Bu durumda Tarımsal amaçlı Kooperatiflerin faaliyette bulunan tek merkez Birliği "Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği" dir. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin 4.4 milyon civarında ortağı bulunmaktadır.

Geriye kalan 15 çeşit kooperatif tarım dışı konularda faaliyet göstermektedir. Bunların 4,8 milyon civarında ortağı vardır. Tarım dışı konularda faaliyet gösteren kooperatiflerin 129 Birliği ve 3'de Merkez Birliği bulunmaktadır. Bu üç Merkez Birliği; Esnaf ve Sanatlar Kefalet Kooperatifleri Merkez Birliği" ile "Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği (Türk-Konut) ve "Anadolu Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği"dir.

Hükümetimiz tarafından Tarımsal amaçlı kooperatiflere muhtelif kuruluşların hizmet görmesinin dağınkılığa ve kaynak israfına sebep olduğu müşahade edilerek, 6.3.1985 gün ve 3161 sayılı Tarım Orman Köy İşleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanuna göre Tarım Kredi kooperatifleride bağlamak suretiyle 10 çeşit Tarımsal Amaçlı kooperatifin kuruluş ve denetimi Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığına görev olarak verilmiştir. Bu durumda 2'si tarımsal amaçlı olmak üzere (Tarım Satış ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri 17 çeşit kooperatifin kuruluş ve denetimi ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı görevli olmaktadır.

1163 sayılı kooperatifler kanunu çıkarıldığı yıl şartlar gözönüne alındığında, Türk Kooperatifçiliğinin gelişmesinde büyük bir boşluğu doldurması yanında önemli mesafelerin alınmasında da yararlı olmuştur.

Ancak 19 yıldan beri yürürlükte olan bu kanun; Anayasamızın kooperatifler için getirdiği Devletin kontrol ve denetimini esas alan hükümleri, Milletimizin ihtiyaçlarının değişmesi, ekonomik faaliyetlerin serbest piyasa ekonomisi şartlarına göre yürütülebilmesi gibi sebepler karşısında yetersiz kalmıştır.

Bu itibarla 1163 sayılı kooperatifler kanunu kooperatiflerin kuruluş ve işleyişlerini düzenleme bakımından bugünkü ihtiyaçlara cevap vermekten uzak kalmıştır.

1163 sayılı kanunda yapılan değişikliklerle; sayıları süratle artan yapı kooperatiflerinin kötü niyetli yöneticilerin eline düşmesi önlenerek samimi vatandaşlarımızın istismar edilmesi giderilmiş olacaktır.

1163 sayılı kanuna göre kurulan bazı kooperatifler üst birlikler şeklinde teşkilatlanmalarını arzu edilen şekilde gerçekleştirememişlerdir. 1163 sayılı kooperatifler kanunu, birliklerin faaliyet bölgelerine sosyal ve ekonomik etkinlikleri olacak şekilde kurulmasına imkan vermemektedir. 7 kooperatifin birleşmesi ile ilçe seviyesinde dahi birlik kuruluşu gerçekleştirmektedir. Bu şekilde çok sayıda Birlik Kuruluşuna gidilmesi kurulan birliklerin

ekonomik yönden güçsüz olmasına sebep olduğu gibi kendi aralarında rekabete düşmelerine de meydan vermektedir. Bu durum kooperatifçiliğimizin gelişmesini engellemektedir.

Bu itibarla, 1163 sayılı kooperatifler kanununda yapılan değişikliklerle kooperatif ve üst kuruluşların sıhhatli bir şekilde teşkilatlanmaları ve ekonomik yönden güçlü ve yapıya kavuşmaları amaç edinilmiştir.

Diğer taraftan 1163 sayılı kanunda yapılan değişikliklerle Anayasamızın emrettiği devlet denetimine etkinlik kazandırmanın yanında kooperatif Merkez Birliklerine de Denetim görevi vermek suretiyle kuvvetli bir denetim mekanizmasının kurulması yoluna gidilmiştir.

Ayrıca, kooperatiflerimizin Devlet nizamını sağlamlaştırmaya ve ideolojik sapmalara yönelmeyi önleyici tarzda gelişmeleri hedef alınmıştır.

II— KANUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE GEREKÇELERİ

1163 Sayılı Kooperatifler kanunu değişikliği Sanayi Teknoloji ve Ticaret ile Plan ve Bütçe komisyonlarında görüşülerek kabul edilmiş ve T.B.M.M. Genel kurulunda görüşülecek hale gelmiştir.

Yaz tatilinden sonra T.B.M.M.'nin toplantısı üzerine Genel Kurulda da en kısa zamanda kabul edilerek kesinleşeceği gözü ile bakılmaktadır.

Plan ve Bütçe komisyonunda kabul edilerek T.B.M.M. Genel Kuruluna sevk edilen şekliyle 1163 sayılı kooperatifler kanununun 25 maddesi değiştirilmiş iki ek ve iki geçici madde eklenmiştir.

Yapılan bu değişiklikler nelerden ibaret olduğu gerekçeleri ile birlikte aşağıda gösterilmiştir.

1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER (Plân ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edilen Şekliyle)

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

B) KURULUŞ, MÜTEBERLİK ŞARTLARI KULLANMA YETKİSİ:

Madde 2— Bir Kooperatif en az 7 ortak tarafından imzalanacak anasözleşme ile kurulur. Anasözleşmedeki imzaların noterçe onaylanması gerekir.

Yapı kooperatifleri ile konusuna taşınmaz mal temlik dahil bulunan diğer kooperatiflerin anasözleşmelerinde ortaklara taşınmaz mal temlik edileceği hakkındaki taahhütler başka bir resmi şekil aranmaksızın muteberdir.

Sermaye miktarı sınırlandırılacak kooperatif kurulamaz. Kooperatif adını ancak bu kanuna göre kurulmuş teşekküller kullanabilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 1— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 2. nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Kooperatifler ve Üst Kuruluşlarının unvanlarında kamu, kurum ve kuruluşların isimlerine yer verilmez."

GEREKÇE: Bazı kooperatif veya üst kuruluş yöneticilerinin kamu, kurum ve kuruluşlarının isimlerinden yararlanmak suretiyle kötü niyetlerini gerçekleştirdikleri görülmüştür."

YÜRÜLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) ORTAKLIĞA GİRME ŞARTLARI VE EK ÖDEMELER :

1- Yükümlerinin Açıklanması :

Madde 8— Kooperatif ortaklığına girmek için özel kişilerin medeni hakları kullanma yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Ortak olmak isteyen özel kişiler, kooperatif anasözleşmesi hükümlerini bütün hak ve ödevleri ile birlikte kabul ettiğini belirten bir yazı ile kooperatif yönetim kuruluna başvururlar. Kooperatif, ortaklarına kendi varlığının dışında şahsi bir sorumluluk veya ek ödemeler yüküyor ise ortak olmak isteği, ancak istekli tarafından bu yükümlerin, açıkça kabulü yazılı olarak belirtildiği takdirde değer taşır.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 2— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 8.inci maddesi aşağıdaki maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"1. Ortaklığa Girme Şartları ve Ortak Sayısı

Madde 8— Kooperatif ortaklığına girmek için gerçek kişilerin medeni hakları kullanma yeterliliğine sahip olmaları gerekir. Ortak olmak isteyen gerçek ve tüzel kişiler, kooperatif anasözleşmesi hükümlerini bütün hak ve ödevleriyle birlikte kabul ettiklerini belirten bir yazı ile kooperatif yönetim kuruluna başvururlar. Kooperatif ortaklarına kendi varlığı dışında şahsi bir sorumluluk veya ödemeler yüküyor ise ortak olmak isteği, bu yükümlerin yazılı olarak kabul edilmesi halinde değer taşır.

Yönetim Kurulu; ortaklar ile ortak olmak için müracaat edenlerin anasözleşmede gösterilen ortaklık şartlarını taşıyıp taşımadıklarını araştırmak zorundadır.

Yapı Kooperatiflerinde konut, işyeri ve ortak sayısı genel kurulca belirlenir. Yönetim kurulu genel kurulca kararlaştırılan sayının üzerinde ortak kaydedemez."

GEREKÇE : Madede yer alan "Özel kişiler" ibaresi, doğru ifade olan "Gerçek kişiler" ibaresi olarak değiştirilmiş ve tüzel kişiler de maddeye ilave edilmiştir.

Ayrıca yöneticilere, ortakların anasözleşmede belirlenen nitelikleri taşıyıp taşımadıklarını araştırma görevi verilmek suretiyle, ortaklık niteliklerini taşımayan kişilerin meşru sayılmayacak nedenlerle kooperatife ortak olarak kaydedilmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.

Diğer yandan yapı kooperatiflerinde konut, işyeri ve ortak sayısının genel kurulca belirlenmesi esası getirilerek kooperatif yöneticileri tarafından arsa imkanlarının üzerinde ortak kaydedilmesi sonucunda bir kısım ortakların kooperatife para yatırdıkları halde konut veya işyeri alamamaları nedeniyle mağdur edilmelerinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

YÜRÜLÜKTEKİ ŞEKLİ

ORTAĞIN ÖLÜMÜ VE ORTAKLIĞIN DEVRİ :

Madde 14— Ortağın ölümü ile ortaklık sıfatı sona erer.

Anasözleşmede gösterilecek şartlarla ölen ortağın mirasçılarının kooperatife ortak olarak kalmaları sağlanabilir.

Ortaklık devredilebilir. Ancak bu hususta anasözleşmeye kısıtlayıcı hükümler konulabilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 3- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 14. maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Ortaklık devredilebilir. Yönetim kurulu, ortaklığı devralan kişinin ortaklık niteliklerini taşıması halinde, bu kişiyi ortaklığa kabul eder."

GEREKÇE : Ortaklığın devri konusunda yönetim kurulu ile devreden kişi arasındaki ihtilafların önlenmesi istenmiş, kesin hükmü getirilmek suretiyle art niyetlerle yöneticilerin ortaklığı devralmaktan kaçınmalarının önlenmesi yoluna gidilmiştir.

YÜRÜLÜKTEKİ ŞEKLİ

C- ORTAKLIKTAN ÇIKARILMA ESASLARI VE İTİRAZ :

Madde 16- Anasözleşme, kooperatif ortaklığından çıkarılmayı gerektiren sebepleri tayin edebilir. Bunların dışındaki haklı sebeplerle de ortaklıktan çıkarılmak mümkündür.

Ortaklıktan çıkarılmaya yönetim kurulunun teklifi ile genel kurulca karar verilir. Anasözleşme, çıkarılanın genel kurulu başvurma hakkı saklı kalmak üzere, bu hususta yönetim kurulunu da yetkili kılabilir.

Çıkarılma kararı gerekçeli olarak tutanağa geçirileceği gibi, ortaklar defterine de yazılır. Kararın onaylı örneği, çıkarılan ortağa tebliğ edilmek üzere, on gün içinde itiraz davası açılabilir. Tebliğ edilen karar, yönetim kurulunca verilmiş ise, ortak üç aylık süre içinde genel kurula da itiraz edebilir. Bu itiraz, ilk toplanacak genel kurula sunulmak üzere yönetim kuruluna noter aracılığı ile tebliğ ettirilecek bir yazı ile yapılır. Genel kurula itiraz edildiği takdirde, yönetim kurulunun çıkarılma kararı aleyhine itiraz davası açılmaz. İtiraz üzerine genel kurulca verilecek karara karşı itiraz davası hakkı saklıdır.

Üç aylık süre içinde, genel kurula veya mahkemeye başvurmak suretiyle itiraz edilmeden çıkarılma kararları kesinleşir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 4- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 16.ncı maddesinin birinci fıkrası değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Kooperatif ortaklığından çıkarılmayı gerektiren sebepler anasözleşmede açıkça gösterilir. Ortaklar anasözleşmede açıkça gösterilmeyen sebeplerle ortaklıktan çıkarılamazlar."

"Hakkındaki çıkarma kararı kesinleşmeyen ortakların yerine yeni ortak alınamaz. Bu kişilerin ortaklık hak ve yükümlülüklerini, çıkarılma kararı kesinleşinceye kadar devam eder."

GEREKÇE : Haklı sebep kavramı ortaklıktan çıkarılma nedeni olmaktan çıkarılmış, ortakların ancak anasözleşmede belirtilen nedenlerle ortaklıktan çıkarılabileceği hüküm altına alınarak ortakların subjektif nedenlerle kooperatiften çıkarılmak suretiyle mağdur edilmeleri önlenmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan, oldu bittiye getirilmesi için henüz ortaklıktan çıkarılması kesinleşmeyen ortağın yerine bir başkasının alınması önlenmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

B) ORTAKLIK PAYLARI ŞAHSİ ALACAKLILAR :

Madde 19— Kooperatife giren her şahıstan en az bir ortaklık payı alınması gerekir. Anasözleşme, en yüksek had tesbit edilerek bir ortak tarafından bu had dahilinde birden fazla pay alınmasına cevaz verebilir.

(Değişik 2. ve 3. fıkra 3381-12.6.1987)

Bir ortak hiçbir suretle 500.000 liradan fazla pay sahibi olamaz. Bu miktar Bakanlar Kurulu Kararı ile on katına kadar artırılabilir.

Bu ortaklık senedinin değeri 10.000 liradan aşağı olamaz. Bir kaç pay bir ortaklık senedinde gösterilebilir. Senetle temsil edilmeyen paylar 10.000 lira itibar olunur.

Her kooperatifin işgal mevzuatına göre kredi talepleri için yapacakları meskenlerin kredi verecekler tarafından takdir olunacak maliyetinin en az 1/4'ünü yatırmış bulunması şarttır.

Bir ortağın şahsi alacakları, ancak ortağa ait faiz ve gelir-gider farklarından hissesine düşen miktarı ve kooperatifin dağılmasında ona ödenecek payı haczettirebilirler.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ

MADDE 5— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 19.cu maddesinin 12.6.1988 tarih ve 3381 sayılı kanunla değişik ikinci, üçüncü ve beşinci fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Bir ortaklık payının değeri 50.000 liradır. Kooperatife girenler en çok 1000 pay taahhüt edebilirler. Kooperatif üst kuruluşlarına iştirak edenler ise en az 100 pay taahhüt ederler. Bir ortaklık payının değeri Bakanlar Kurulu Kararı ile 10 katına kadar artırılabilir."

"Bir kaç pay bir ortaklık senedine gösterilebilir. Senetle temsil edilmeyen paylar 50.000 lira itibar olunur."

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin yatırım faaliyetleri, ilgili Bakanlıkça düzenlenen Yönetmelik esasları dahilinde bütçeden ayrılacak ödenekler yoluyla verilecek düşük faizli kredilerle desteklenir."

GEREKÇE : Kanunda günün şartlarına göre sık sık değişiklik yapılması için ortaklık payları alt ve üst sınırları yükseltilmiştir. Bu suretle kooperatif ve üst kuruluşları ekonomik yönden güçlü bir yapıya kavuşmaları sağlanmıştır.

Ayrıca kırsal alanda kurulan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Kendi öz kaynakları ile yatırım faaliyetlerini gerçekleştirmede zorluklarla karşılaştıklarından Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığınca desteklenebilmeleri hususu getirilmiştir. Bu suretle söz konusu Bakanlığın 21 yıldan beri yürüttüğü destekleme faaliyetleri yasal dayanağa kavuşturulmuştur.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

Genel Kurul Toplantılarına Katılmak, Seçmek ve Seçilmek Hakkı :

Madde 26- Kanun ve Anasözleşme ile tespit edilen yükümlerini yerine getirmeyen ortaklara, altı ay evvel ortak olmayan ortaklar hariç her ortak genel kurula katılma hakkına sahiptir. Ancak; görev hususlarında veya suç teşkil eden eylemlerden ötürü yönetim ve denetim kurullarından uzaklaştırılanlar kooperatif organlarına seçilemezler.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 6— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 26.ncı maddesi aşağıdaki yekilde değiştirilmiştir.

"3. Genel Kurul Toplantılarına Katılma Hakkı

Madde 26— Üç ay evvel ortak olmayanlar hariç her ortak genel kurula katılma hakkına sahiptir. Yapı kooperatiflerinde genel kurul toplantılarına katılmak için bu şart aranmaz."

GEREKÇE : 1163 Sayılı kanunun 26.ncı maddesinin, kooperatife karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyen ortakların genel kurula katılmayacağına amir olan hükmünün uygulamada kooperatif yöneticileri tarafından keyfi kullanılması, bu durumdaki bir kısmının alınması ve esasen yükümlülüklerini yerine getirmeme halinin ortaklıktan çıkarılma nedenini oluşturması karşısında, konunun ikinci bir yaptırma bağlanması gereksiz görülmüş ve bu hüküm kanun metninden çıkarılmıştır. Genel Kurula katılabilmek için 6 ay evvelden ortak olma süresi uzun görülerek 3 aya indirilmiştir.

Ayrıca yapı kooperatiflerinin özelliği dikkate alınarak; genel kurul toplantılarına katılmak için üç ay önce ortak olma şartı da aranmayarak sadece kurucu ortakların katılımıyla yapılagelen ve önemli kararların alındığı ilk genel kurul toplantılarının mevcut bütün ortakların katılımıyla yapılması ve böylelikle de kooperatif ortaklarının oldu bittilerle karşılaşmasının önlenmesi amaçlanmıştır.

YURULUKTEKİ ŞEKLİ

A) GELİR-GİDER FARKLARI, BÖLÜNMESİ VE PAYLARA FAİZ VERİLMESİ :

Madde 38— Anasözleşmede aksine hüküm bulunmadığı takdirde ortaklarla yapılan muamelelerden bir yıllık faaliyet sonunda elde edilen tamamı gelir-gider farkı olarak kooperatifin yedek akçelerine eklenir.

Gelir gider farkının ortaklar arasında bölüşülmesi öngörülmüş ise bu ortakların muameleleri oranında yapılır.

Gelir Gider farkının en az % 50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra ortakların sermaye paylarına Genel Kurul kararı ile en çok % 7 oranına kadar faiz ödenebileceği anasözleşmede hükme bağlanabilir.

Ortak dışı işlemlerden elde edilen hasıla dağıtılmaz. Bunlar kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanır.

Bir yıllık faaliyet neticeleri menfi olduğu takdirde açık, yedek akçelerden ve bunların kafi gelmemesi halinde ek ödemelerle veya ortak sermaye paylarıyla karşılanır.

Menfi neticeler ortadan kaldırılmadıkça gelir gider farkı ve faiz dağıtımı yapılmaz.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 7— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 38.inci maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Gelir-gider farkının en az % 80'i ortaklara dağıtıldıktan sonra, ortakların sermaye paylarına da genel kurul kararı ile Devlet Tahvillerine verilen en yüksek faiz haddini geçmemek üzere faiz ödenebileceği anasözleşme ile hükme bağlanabilir."

"Ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceği anasözleşmede hükme bağlanabilir. Dağıtılmadığı taktirde, bunlar kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanır."

GEREKÇE : Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden risturn ilkesine sadık kalınarak müsbet gelir-gider farkının en az % 80'nin ortaklara işlemleri oranında dağıtımını uygun görüldüğü gibi, ortakların sermaye paylarına Devlet tahvillerine verilen yüksek faiz haddini geçmemek üzere faiz ödenebileceği yanında anasözleşmeye hüküm koymak suretiyle ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceği hükümleri de getirilerek kooperatiflerde sermaye terakümünün teşviki sağlanmıştır. Bu suretle kırsal alandaki Tarımsal Amaçlı yatırımların hızlandırılması sağlanmış olacaktır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

B) YEDEK AKÇE AYRIMI :

Madde 39— Gelir gider farkının en az % 10'u yedek akçe olarak ayrılmadıkça ortaklara dağıtım yapılamaz.

Yedek akçelerin ortaklara dağıtılacağına dair anasözleşmeye konacak hükümler muteber değildir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 8— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 39.uncu maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

"Gelir-gider farkının en az % 10'u yedek akçeye, kooperatif üst kuruluşlarında ise buna ilaveten en az % 5'i fevkalade yedek akçeye ayrılmadıkça ortaklara dağıtım yapılamaz."

GEREKÇE: Kooperatif üst kuruluşlarında % 10 yedek akçeye ilaveten müsbet gelir-gider farkından en az %3 fevkalâde yedek akçe ayrılmak suretiyle üst kuruluşların mali bakımından güçlendirilmesinin temini düşünülmüştür.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) GENEL KURUL :

I- Yetki :

Madde 42— Genel Kurul bütün ortakları temsil eden en yetkili organdır.

Genel kurul, aşağıdaki yetkilerini devir ve terk edemez.

1. Anasözleşmeyi değiştirmek,
2. Yönetim kurulu ve Denetçiler Kurulu üyeleriyle gerektiğinde tasviye kurulunu seçmek,
3. İşletme hesabıyla, bilanço ve gerektiğinde gelir gider farkının bölüşülmesi hakkında karar almak,
4. Yönetim kurul ve denetçiler kurullarını ibra etmek,
5. Kanun veya anasözleşme ile genel kurula tanınmış olan konular hakkında karar vermek.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 9— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 42.nci maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki üç bend eklenmiştir.

"6. Gayrimenkul alımında ve satımında takip edilecek usul ile alınacak gayrimenkullerin niteliğini, yerini ve azami fiyatını, satılacak gayrimenkulün asgari fiyatını belirlemek.

7. İmalat ve inşaat işlerinin yaptırılma yöntemini belirlemek.

8. Yapı kooperatiflerinde; kooperatifin ortak sayısı ile yapılacak konut veya işyeri sayısını tespit etmek."

GEREKÇE : Kooperatiflerde, özellikle de yapı kooperatiflerinde taşınmaz mal alımı ve satımı ile inşaat işlerinin yaptırılması sırasında yönetim kurullarının yolsuzluk ve usulsüzlükleriyle sıkça karşılaşılmasına rağmen kooperatif ortakları bu konularda çaresiz kalmaktadır.

Diğer taraftan yapı kooperatiflerinde; daha fazla para temin etmek amacıyla arsa imkanlarının üzerinde ortak kaydedilmekte ve bir kısım ortak bu nedenle mağdur edilmektedir.

Yukarıda açıklanan sakıncalı durumları önlemek amacıyla gayrimenkul alımı, satımı, inşaat işlerinin yaptırılması, ortak ve konut sayısının tesbitine ilişkin konular, genel kurulun devir ve terk edemeyeceği yetkiler arasında sayılmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

II— Çağrı:

1. Çağrıya yetkisi olanlar :

Madde 43— Yönetim kurulu veya anasözleşme ile bu hususta yetkili kılınan diğer organ ve gerektiğinde Denetçiler Kurulu ve tasfiye memurları Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahiptirler.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 10— 1163 sayılı kooperatifler Kanununun 43.ncü maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"1 Çağrıya Yetkisi olanlar

Madde 43— Yönetim kurul veya anasözleşme ile bu hususta yetkili kılınan diğer bir organ ve gerektiğinde denetçiler kurulu, ortağı olduğu üst birlik ve tasfiye memurları genel kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahiptirler. Ancak genel kurul yukarıda belirtildiği şekilde toplanmadığı takdirde ilgili bakanlık genel kurulu toplantıya çağırma yetkisine sahiptir."

GEREKÇE : Uygulamalardaki aksaklıklar dikkate alınarak; üst birliğin kendisine ortak olan kooperatifin Genel Kurulunu toplantıya çağırma yetkisi getirildiği gibi, kanunda belirtilen organların hiç biri genel kurulu toplayamadığı taktirde ilgili Bakanlığın Genel Kurulu toplantıya çağırma yetkisi getirilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

3. Şekil:

Madde 45— Genel Kurul, anasözleşmede gösterilen şekil ve surette toplantıya çağrılır.

Toplantı nisabı anasözleşmede gösterilir.

ilanların bir örneği toplantıdan en az on gün evvel Ticaret Bakanlığına ve Yapı Kooperatiflerinde Ticaret Bakanlığına ve İmar ve İskan Bakanlığına da gönderilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 11— 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 45.inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"3. Şekil

Madde 45-- Genel Kurul olağan ve gerektiğinde olağanüstü olarak toplanır. Olağan toplantının her hesap devresi sonundan itibaren 6 ay içinde ve en az yılda bir defa yapılması zorunludur.

Genel kurul, anasözleşmede gösterilen şekil ve surette toplantıya çağrılır.

Toplantı nisabı anasözleşmede gösterilir. Ancak yapı kooperatiflerinin genel kurul toplantılarında ortakların en az 1/4'ünün şahsen veya temsilen hazır bulunmaları şarttır.

Genel Kurul toplantı tarihi, yeri ve gündemi toplantıdan en az 15 gün önce ilgili bakanlığa ve mülki idare amirliğine yazılı olarak bildirilir.

Genel kurulun sevk ve idaresi, ortaklar veya üst kuruluş temsilcileri arasından seçilen başkan ve üyeler arasından seçilen ve üyeler tarafından sağlanır."

GEREKÇE : Mevcut yasal çerçeve içinde kooperatiflerin olağan genel kurullarını mutlaka toplanmalarını sağlayacak bir düzenleme bulunmamakta, bu nedenle de yöneticiler genel kurulu toplantıya çağırılmayarak ortakların denetiminden kaçabilmektedir.

Ayrıca yapı kooperatiflerinin genel kurulları çok az kişiyle de toplanabilmekte, bu da yöneticilere keyfi kararlar alınmasını sağlama imkanı verdiği gibi pek çok şikayetlere sebep olmaktadır.

Açıklanan sebeplerle maddeye, olağan genel kurul toplantılarının yapılma süresine ve yapı kooperatiflerinde uygulanacak asgari toplantı nisabına ilişkin ilaveler yapılmıştır.

Diğer yandan özellikle divana seçilen kişilerin niteliklerine ilişkin olarak sıkça karşılaşılan sorunların önlenmesi amacı ile genel kurul toplantılarının sevk ve idaresine ilişkin hüküm getirilmesi de yararlı görülmüştür.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

III— Gündem :

Madde 46— Toplantı çağrısına ve ilana gündem yazılır. Anasözleşmenin değiştirilmesi bahis konusu ise, yapılacak ilanda değiştirilecek maddelerin numaralarının yazılması ile yetinilir.

Yönetim Kurulu üyeleriyle denetçilerin azli, hesap komisyonunun seçilmesi, bilanço incelenmesinin geriye bırakılması, çıkan veya çıkarılan ortaklar hakkında karar alması, Genel Kurulun yeni bir toplantıya çağrılması teklifi müstesna olmak üzere gündemde yazılı olmayan hususlar görüşülemez.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 12— 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 46.ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"III. Gündem :

Madde 46— Toplantı çağırısına ve ilana gündem yazılır. Anasözleşmenin değiştirilmesi bahis konusu ise, yapılacak ilanda değiştirilecek maddelerin numaralarının yazılması ile yenilir.

Dörtten az olmamak üzere ortakların en az 1/10'u tarafından genel kurul toplantısında en az 20 gün önce yazılı olarak bildirilecek hususların gündeme konulması zorunludur.

Gündemde olmayan hususlar görüşülemez. Ancak kooperatife kayıtlı ortakların en az 1/10'nun gündem maddelerinin görüşülmesine geçilmeden önce yazılı teklifte bulunmaları halinde, hesap tetkik komisyonunun seçilmesi, bilanço incelemesinin ve ibranın geriye bırakılması, çıkan veya çıkarılan ortaklar hakkında karar alınması, genel kurulun yeni bir toplantıya çağırılması ve kanun, anasözleşme ve iyiniyet esasları ile genel kurul kararlarına aykırı olduğu ileri sürülen yönetim kurulu kararlarının iptali, yönetim kurulu üyeleri ile denetçilerin azli ve yerlerine yenilerinin seçilmesi ile ilgili hususlar, genel kurula katılanların yarıdan fazlasının kabulü ile gündeme alınır."

GEREKÇE : Ortakların en az 1/10'nun genel kuruldan önce başvurması halinde gündeme madde ilave ettirilebilmesi imkanına yasada açıkça yer verilerek konunun yaptırma bağlanması imkanı yaratılmıştır.

Bundan ayrı olarak; yönetim ve denetim kurullarının azlinin doğal sonucu, bunların yerine yenilerinin seçilmesi olduğu halde konuya yasada yer verilmesi, maddenin bu bölümünün uygulanmasında yanlış ve farklı yorumlara yol açmasından söz konusu eksiklik giderilmiştir.

Ayrıca, uygulamada yönetim kurulları kanuna anasözleşmeye ve genel kurul kararlarına aykırı kararlar aldıkları ve uyguladıkları halde bu kararların iptal edilmesine imkan bulunmamaktadır.

Bu sebeplerle yönetim kurul kararlarının iptal edilmesine ilişkin taleplerin görüşülmesini teminen maddeye gerekli ilave yapılmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

2. Ortakların Paylarının Artırılması :

Madde 52— Ortakların şahsi sorumluluklarının ağırlaştırılması veya ek ödeme yükümleri ihdası hakkında alınacak kararlar için bütün ortakların 3/4'nün rızası gereklidir. Kararlar, ilandan başlayarak üç ay içinde kooperatiften çıktıklarını bildirmeleri halinde bunlara katılmayan ortakları bağlamaz. Bu takdirde kooperatiften çıkma beyanı, kararın yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere hüküm ifade eder.

Bu suretle, kooperatiften çıkma hakkının kullanılması, bir ayrılma tazminatı ödenmesi-ne bağlı kılınmaz.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 13— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun değişik 52.nci maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Ancak, kamu kuruluşlarında kredi alan kooperatiflerin kredi miktarının artırılmasından yararlanmak üzere alacakları kararlarla bu şart aranmaz ve 51.inci maddenin birinci fıkrası hükmü uygulanır."

GEREKÇE : Kamu kuruluşlarından kredi alan kooperatiflerde kamu kuruluşlarının istediği şartların zamanında yerine getirilebilmesi için Genel Kurulun toplantı nisabı hafifletilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

II- Üyelik Şartları :

Madde 56- Yönetim kurulu üyelerinin ve tüzel kişi olan ortakların temsilcilerinin Türk tabiiyetinde olması şarttır. Bunlardan birkaçı kooperatifi temsil yetkisini haiz murahhas üye seçilebilir.

Yönetim kuruluna üye olabilmek için yüz kıvartıcı bir suçtan mahkum edilememiş olmak şarttır.

Murahhas üyelerin seçilmesi ve değiştirilmesi ticaret siciline tescil ettirilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ

MADDE 14— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 56.ncı maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"II. Üyelik Şartları ve Ücret

Madde 56— Yönetim Kurulu üyelerinde aşağıdaki şartlar aranır.

1. Türk vatandaşı olmak.
2. Aynı türde başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi veya personeli olmamak.
3. Türk Ceza Kanununun zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, görevi suiistimal, sahtekarlık, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suiistimal ve Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlara ilişkin hükümlerine veya bu Kanuna göre mahkum olmamak.

Üyelik şartları denetçiler tarafından araştırılır. Bu şartları taşımadıkları halde seçilenler ile sonradan kaybedenlerin görevlerine yönetim kurulunca son verilir.

Haklarında yukarıdaki suçlarla ilgili olarak kamu davası açılmış olanların görevleri ilk genel kurul toplantısına kadar devam etmekle beraber, yönetim kurulunca bu durumdaki üyelerin genel kurulca azli veya göreve devamı hakkında karar almak üzere yapılacak ilk genel kurul gündemine madde konulur.

Bu veya anasözleşmede gösterilecek diğer bir sebeple yönetim kurulu toplantı nisabını kaybederse, boşalan yönetim kurulu üyeliklerine denetim kurulu üyeleri tarafından gecikmeksizin yeteri kadar yedek üye çağrılır.

Yönetim kurulu üyelerinden bir veya bir kaç kooperatifi temsil yetkisini haiz murahhas üye seçilebilir. Murahhas üyelerin seçilmesi ve değiştirilmesi Ticaret Siciline tescil ettirilir.

Yönetim kurulu üyelerine genel kurulca belirlenen aylık ücret, huzur hakkı, temettü ve yolluk dışında hiç bir ad altında başka ödeme yapılamaz."

GEREKÇE : Bazı kişiler aynı tür pek çok kooperatifte aynı anda yönetici ve personel olarak çalışmakta, bu kooperatiflerin paralarını birbirlerine kullandırmakta ve kendi yakınlarıyla birlikte kooperatifleri çıkarlarına alet etmektedirler. Bunu ortadan kaldırmak amacıyla yönetim kurulu üyesi veya personeli olmaması hususu getirilmiştir.

Yönetim Kurulu üyeliğine seçilecekler için aranan şartlar arasında yüz kıvartıcı suçun nelerden ibaret olduğu konusunda açıklık getirilmiş, Devletin şahsiyetine karşı suç işlemiş onların da yönetim kuruluna seçilmeyeceği hususu getirilmiştir.

Hakların kamu davası açılmış kişilerin kooperatif yönetim kurullarında görev yapması sakıncalı olmakla beraber engellenmesi de mümkün olamamaktadır. Bu sakıncaları kısmen de olsa bertaraf edecek şekilde maddede yeni düzenleme yapılmıştır.

Yönetim kurulunun toplantı nisabını kaybetmesi sonucu kooperatif faaliyetlerinin durması önlenmiştir.

Ayrıca, kooperatif yönetim kurullarının, yapılan konut-sayısıyla bağlantılı olarak veya başka şekillerde, dolayısıyla da genel kurul denetimini zorlaştırıcı yöntemlerle, değişik adlar altında aşırı miktarlarda ücret almalarının engellenmesi amaçlanmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

2. Şümulü ve sınırlandırılması :

Madde 59— Temsile yetkili şahıslar kooperatif namına onun amacının gerektirdiği bütün hukuki işlemleri yapabilir.

Bu temsil yetkisinin sınırlandırılması iyi niyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hiçbir hüküm ifade etmez, Temsil yetkisinin sadece esas müessesenin veya bir şubenin işlerine hasrolmasına dair ticaret siciline tescil edilmiş olan kayıtlar saklıdır.

Yönetime veya temsile yetkili şahısların kooperatife ait görevlerini yürütmeleri esnasında meydana getirdikleri haksız fiilerden doğan zararlardan kooperatif sorumludur.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 15— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 59.uncu maddesine aşağıdaki beş fıkra eklenmiştir.

"Kooperatiflerce alınması kararlaştırılan gayrimenkullerin alınının, tapu devri veya tapuya şerh verilecek bir satış vaadi sözleşmesi ile yapılması şarttır.

Alınacak gayrimenkulün kooperatif personeli ortaklık işlemleri dışında kendisi veya başkası namına, bizzat veya dolaylı olarak kooperatifle kooperatif konusuna giren bir ticari muamele yapamaz.

Kooperatif ve üst kuruluşlarca tanıtma ve ortak kaydetmek amacıyla yapılacak ilan, reklam ve açıklamalar, eksik ve gerçeğe aykırı olmayacağı gibi, yanıltıcı bilgi ve unsurlar taşıyamaz.

Yönetim kurulu üyeleri ve temsile yetkili şahıslar, genel kurulun devredemeyeceği yetkilerini kullanamaz."

GEREKÇE : Kooperatiflerce gayrimenkul alımı işlemlerinin belli şekillerde yapılması zorunluluğu getirilerek, adi senetlerle veya hiçbir belge olmaksızın gayrimenkul alınıp para ödenmesinin ve bu sebeple de kooperatif ve ortaklarının mağdur olmalarının önlenmesi amaçlanmıştır.

Yine kooperatif yöneticileri ile personeline, ortaklık işlemleri dışında kooperatifle iş yapma yasağı getirilerek, yönetici ve personelin bu yolla menfaat temin etmeleri ve tartışmalı işlemlerle girişimleri engellenmeye çalışılmıştır.

Yöneticilerin gerçeğe uymayan ve abartılmış şekilde ilan ve bilgi vermek suretiyle menfaat temin etmeleri önlenmiştir.

Bunlardan ayrı olarak, madde ile yönetim kurulunun genel kurulun yetkilerini kullanmayacağı hükmü getirilerek, yönetim kurullarının yetki aşımı niteliğindeki işlemlerin müeyyideye bağlanması imkanı yaratılmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

C) DENETÇİLER :

I-- Seçim :

Madde 65— Denetçiler, genel kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder.

Genel kurul, denetleme organı olarak en az bir yıl için bir veya daha çok denetçi seçer. Genel kurul yedek denetçiler de seçebilir. Denetçilerin ve yedeklerinin kooperatif ortaklarından olması şart değildir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 16— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 65.inci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"56.ncı maddenin birinci fıkrasının ve üçüncü bentlerinde yer alan hükümler denetçiler hakkında da uygulanır."

GEREKÇE : Yönetim kurulu üyeliğine seçilme niteliklerine atıfta bulunmak suretiyle denetim kuruluna seçilme nitelikleri aynı şekilde belirlenmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) KOOPERATİF BİRLİKLERİ :

Madde 72— Konuları aynı veya birbirleriyle ilgili nitelikte olan 7 veya daha çok kooperatif tarafından birlikler kurulabileceği anasözleşmelerinde tespit edilebilir.

Bu birlikler kooperatif şeklinde kurulur.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 17— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 72.nci maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"İlgili bakanlık tarafından bölgeler belirlendiği taktirde, bu bölgelerde aynı çalışma konularına sahip birden fazla kooperatif birliği kurulamaz."

GEREKÇE : Özellikle kırsal alanda kurulacak birliklerin faaliyet bölgelerine sosyal ve ekonomik etkinleri olacak şekilde kurulmalarının temini, ve dolayısıyla bu kooperatiflerin sıhhatli bir şekilde teşkilatlanmaları amaç edinilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

3. DENETLEME :

Madde 75— Birliğe katılan kooperatiflerin faaliyetlerini denetlemek hakkının birlik yönetim kuruluna ait olduğu anasözleşme ile tespit edilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 18— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 75.nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"3. Denetim ve Eğitim :

Madde 75— Kooperatif merkez birlikleri kendisine bağlı birlik ve kooperatifleri denetler ve bunların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarını karşılar. Merkez birliği kuruluşu tamamlandığı hallerde, birlikler kendisine bağlı kooperatifleri denetler. Üst kuruluşlarca yapılan denetim sonuçları ilgili bakanlığa bildirilir.

Kooperatif ve üst kuruluşları, üst kurulunun tespit edeceği esaslara göre, kendilerine yönelik denetim ve eğitim hizmetlerine ait giderlere iştirak ederler."

GEREKÇE : Ülkemizde giderek yaygınlaşmakta olan kooperatiflerin ortakları ve çalışanlar için ihtiyaç duyulan eğitim ve öğretim hizmetlerinde kamu kuruluşları yanında Merkez Birlikleri de görevli kılınmak suretiyle bu ihtiyacın karşılanması amaçlanmıştır.

Ayrıca Merkez Birlikleri veya bunların kurulmadığı hallerde birlikler denetimle görevli kılınarak Devletin denetimine ilave üst birliklerde denetimle görevlendirilmek suretiyle etkili bir denetim sistemi kurulması yoluna gidilmiştir. Bu hizmeti alan kooperatifin masrafa iştiraki temin edilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

B) KOOPERATİFLER MERKEZ BİRLİKLERİ :

Madde 76— Kooperatif birlikleri kendi aralarında kooperatif şeklinde merkez birlikleri kurabilirler.

Merkez birliklerinin genel kurulları bu birliğe dahil kooperatifler birliklerinin genel kurulları tarafından seçilecek temsilcilerinden kurulur.

Kooperatifler birliklerinin yönetim kurulları üyeleri merkez birlikleri genel kurullarına üye seçilebilirler.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 19— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 76.ncı maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Aynı çalışma konularına sahip kooperatiflerin birden fazla Merkez Birliği kuramazlar."

GEREKÇE : Aynı çalışma konularına sahip kooperatiflerin birden fazla Merkez Birliği kurmak suretiyle rekabete düşmeleri ve ekonomik yönden güçsüz hale gelmeleri önlenmesi için sıhhatli bir şekilde teşkilatlanmaları temin edilmiş olacaktır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) DAĞILMA SEBEPLERİ :

Madde 81— Kooperatif :

1. Anasözleşme gereğince,
2. Genel kurul kararıyla,
3. İflasın açılmasıyla,

4. Kanunlarda öngörülen diğer hallerde, Ticaret Bakanlığının ve yapı Kooperatiflerinde Ticaret Bakanlığının veya İmar ve İskan Bakanlığının mahkemeden alacağı karar üzerine,

5. Diğer bir kooperatifle birleşmesi veya devralması suretiyle, dağılır.

Mahkemece veya genel kurulca tasfiye memurları seçilmediği taktirle tasfiye işlerini yönetim kurulu yapar. Tasfiye memurlarına ve yönetim kuruluna bu görevleri dolayısıyla ücret verilebilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 20- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 81.inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"A) Dağılma Sebepleri :

Madde 81— Kooperatif :

1. Anasözleşme gereğince,
2. Genel kurul kararı ile,
3. İflasın açılmasıyla,

4. Kanunlarda öngörülen diğer hallerde, ilgili bakanlığın mahkemeden alacağı karar üzerine,

5. Diğer bir kooperatifler birleşmesi veya devralınması suretiyle,

6. Üç yıl olağan genel kurulunu yapmaması halinde,

7. Amacına ulaşma imkanının kalmadığının ilgili bakanlıkça tespiti üzerine, dağılır.

Konut yapı kooperatifleri, anasözleşmede gösterilen işlerin tamamlanması ve ferdi mülkiyete geçilip konutların ortaklar adına tescil edilmesiyle amacına ulaşmış sayılır ve dağılır. Konut kooperatiflerinde, yapı kullanma iznin alınmasını müteakip en çok bir yıl içinde, ortakların kat mülkiyeti kanununa göre ferdi münasebet işlemleri sonuçlandırılır.

Mahkemece veya genel kurulca tasfiye memurları seçilmediği takdirde tasfiye işlerini yönetim kurulu yapar. Tasfiye kurulu üyelerine, atmayı yapan mercii tarafından tespit edilecek miktarda ücret ödenir.

Anasözleşme ile özel bir nisap belirlenmiş ise, tasfiye halindeki kooperatiflerin genel kurul toplantılarında nisap aranmaz. Kararlar oyçokluğu ile verilir.

Tasfiye kurulunun görevleri anasözleşmede gösterilir.

Tasfiye kurulu üyeleri tasfiye işlerini bir an önce bitirmekle yükümlüdür.

56.ncı maddenin birinci fıkrasının üçüncü bendi ile 62.nci madde hükümleri, tasfiye kurulu üyeleri hakkında da uygulanır."

GEREKÇE : Üç yıl olağan genel kurul yapılmama hali ile kooperatifin amacına ulaşma imkanının bulunmadığının ilgili bakanlıkça tespiti hali dağılma nedenleri arasına dahil edilerek gayriaktif kooperatiflerin hukuki varlıklarının sona erdirilmesi amaçlanmıştır. Amacına ulaşamayan kooperatiflerin kötü örnek olarak bulunması ortadan kaldırılmış olacaktır.

Konut yapı kooperatiflerinin amacına ulaşması halinde yapılacak işlemler açıklanarak, konut yapı kooperatiflerinin amaç dışı faaliyetlerde bulunarak tüzel kişiliklerini devam ettirmelerinin engellenmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca, tasfiye halindeki kooperatiflerin genel kurullarının yapılabilmesi için nisap aranmayacağı hükmü getirilmiş tasfiye kuruluna seçileceklerde aranacak nitelikler belirlenmiş, seçilen kişilerin görev sorumlulukları belirtilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) GENEL OLARAK BAKANLIĞIN GÖREV VE YETKİLERİ :

Madde 86— Ticaret Bakanlığının kooperatifleri ilgilendiren başlıca görev ve yetkileri şunlardır :

1. Kooperatiflere, kooperatif birliklerine, merkez birliklerine, Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine kuruluş ve organizasyonlarında yol göstermek, örgütleriyle yönetimlerinde ve çalışmalarında yardımcı olmak,
2. Kooperatifleri, birlikleri, merkez birliklerini ve Türkiye Milli Kooperatifler birliğini teftiş etmek, denetlemek veya denetlettirmek,
3. Kooperatiflerin, birliklerin, merkez birliklerinin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin dağılmasını gerektiren sebepleri mahkemeye bildirmek,
4. Kooperatiflerin, bilhassa istihsale yararlı kooperatiflerin kuruluşu, öncelikle kredilenmesi ve memleket yararına faaliyette bulunmaları hususunda ilgili bakanlıklar ve kuruluşlar nezdindeki gerekli teşebbüsleri yapmak ve koordinator olarak vazife görmek.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 21— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 86.ncı maddesine aşağıdaki 5.inci bend eklenmiştir.

"5. kooperatifler mevzuatının uygulanmasında ve kooperatiflerle üst kuruluşlara yapılacak desteklemelerle ilgili kamu ve sosyal güvenlik fonları konusunda düzenleyici tasarruflarda bulunmak."

GEREKÇE : İlgili Bakanlığa konut ve yapı kooperatiflerinin yapacakları ilan ve reklamlar konusunda karar alma yetkisi verilerek vatandaşların bu yolla yanıltılıp aldatılmasının önlenmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca uygulamada açıklık ve yeknesaklık sağlamak amacıyla ilgili Bakanlığa Kamu ve Sosyal Güvenlik Fonları ile ilgili düzenleyici tasarruflarda bulunma yetkisi de tanınmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

B) TİCARET BAKANLIĞI TEMSİLCİLERİ VE KARARLARIN YÜRÜRLÜK ŞARTI :

Madde 87— Ticaret Bakanlığı, Kooperatiflerle, kooperatif birlikleri, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin, genel kurul toplantılarında temsilci bulundurulur.

Genel Kurul toplantıları Bakanlık temsilcilerinin huzuru ile açılır ve devam eder.

Temsilci toplantısının kanunlara, anasözleşme ve gündem esasları içinde yürütülmesini denetleme ve teminle görevlendirir. Miktar ve esasları Bakanlıkça tespit edilecek masraf ve ücretlerini karşılamak üzere lüzumlu ödenek bakanlık bütçesine konur.

Genel kurul kararlarını muhtevi tutanakları ile toplantıya katılanların listesi temsilciler tarafından imzalanır. Temsilci, genel kurulda, kanun ve anasözleşmeye aykırı olarak alınan kararlar hakkındaki görüşünü tutanakla belirtmeye mecburdur.

Temsilcinin niteliği ve görevi tüzükte belirtilir.

Ancak usulüne uygun müracaat yapıldığı halde, temsilci toplantıya gelemez ise toplantı icrasını temin etmek üzere, mahalli idare amirine durum bildirilir. Temsilci yine gelmez ise bir saat sonunda toplantıya başlanır.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 22— 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun 87.inci maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Temsilciler, toplantının kanunlara, anasözleşmeye ve gündeme göre yürütülmesini denetleme ve temin ile görevlidirler. Temsilcilerden her birine birinci derecede kadrolu memur için tespit edilen yüksek yurt içi harcırahının bir günlük tutarının iki katını geçmemek üzere kooperatif ve üst kuruluşlarınca genel kurul öncesinde maliyet veznesine yatırılır."

GEREKÇE : Hükümet temsilciliği hizmetlerinin daha etkili bir şekilde yürütülebilmesi için, ödenecek ücret belirlenmiş, temsilci ücretlerinin bütçeden ödenmesi yerine kooperatiflerce Genel Kuruldan evvel ödenmesi esası getirilmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

E) TEFTİŞ VE DENETLEME :

Madde 90— Ticaret Bakanlığı, kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin, kooperatif merkez birliklerinin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin işlem ve hesaplarını ve varlıklarını müfettişlere veya kooperatif kontrolörlerine denetletirebilir.

Kontrolörlerin seçilme ve çalışma şekli ile görev ve yetkileri tüzükle tespit olunur.

Bu teşekküller denetim sonucuna göre Ticaret Bakanlığınca verilecek talimata uymak zorundadırlar.

Yapı Kooperatiflerinde bu yetki İmar ve İskan Bakanlığınca da kullanılır.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 23— 1163 sayılı kooperatifler kanununun 90.ıncı maddesinin dördüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiş ve bu maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

"Kooperatifler ve üst kuruluşlarına kredi veren kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve ilgili bakanlıklar; verilen kredilerin açılış gayesine uygun olarak kullanılıp kullanılmadığı, plan ve projesine uygunluğu, teknik özellikleri ve kalite açısından denetlenebilirler."

"Kooperatiflerde ve üst kuruluşlarda görevli bulunanlar bu kuruluşlara ait mal, para ve para hükmündeki kâğıtlara ve gizli de olsa bunlarla ilgili defter ve belgeleri istenildiğinde müfettişlere, kooperatif kontrolörlerine ve kredi kuruluşlarının denetim görevlilerine göstermek, saymasına ve incelemesine yardımcı bulunmak, istenilen bilgileri gerçeğe uygun ve eksiksiz olarak vermek ve doğru beyanda bulunmakla yükümlüdürler."

GEREKÇE : İlgili Bakanlıkların yapacağı hukuki, idari ve mali denetime ilaveten kooperatif ve üst kuruluşlarına kredi kullandıran kuruluşlara kredilerin proje amacına uygun kullanılıp kullanılmadığı konusunda teknik denetim yapma yetkisi getirilmiştir.

Ayrıca kooperatiflerin denetim sırasındaki ve sonrasındaki yükümlülükleri belirlenmiştir.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

F) TEFTİŞ VE DENETLEME İLE GÖREVLENDİRME :

Madde 91— Ticaret Bakanlığı, teftiş ve denetleme işleri için kooperatifler birliklerini, kooperatifler merkez birliklerini veya Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini veyahut ilgili teşekküllerle müesseseler de görevlendirilir.

Bunlar mütaallik esaslar 90 ıncı madde gereğince hazırlanacak tüzükte belirtilir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 24— 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 91.inci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"İlgili bakanlık; kooperatif üst kuruluşlarını denetleme işleri için görevlendirebileceği kuruluşlara da ilave edilerek, ilgili Bakanlığa Kooperatiflerin denetlenmesi konusunda gerektiğinde bu kuruluşlardan da yararlanma imkanının sağlanması amaçlanmıştır.

YÜRÜRLÜKTEKİ ŞEKLİ

A) SİYASİ FAALİYET YASAĞI :

Madde 92-- Kooperatif toplantılarında ve kooperatif tesislerinde siyasi faaliyet gösterilemez. Kooperatif faaliyetleri siyasi maksatlara alet edilemez.

Kooperatif, siyasi partilerden veya onlara bağlı teşekküllerden herhangi bir suretle maddi yardım kabul edemezler, onlara maddi yardımda bulunamazlar.

İkinci fıkra hükümlerine aykırı hareket eden kooperatif kurucuları, yönetim kurulu başkanı ve üyeleri ve bu fiil genel kurulda vuku bulmuşsa bunu mümkün kılan genel kurul başkanı, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ VE GEREKÇE

MADDE 25— 1163 sayılı kooperatifler Kanununun 92.nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

" A) Siyasi Faaliyet Yasağı

Madde 92- Kooperatif ve üst kuruluşlar; siyasi maksatlı veya genel güvenlik, asayiş ve kamu düzeninin bozmaya yönelik faaliyet gösteremez ve kooperatif ve üst kuruluşlar faaliyetleri bu maksatla alet edilemez.

Kooperatif ve üst kuruluşlar siyasi partilerden ve teşekküllerden veya birinci fıkrada belirtilen faaliyetlerde bulunan kişi ve teşekküllerden herhangi bir surette maddi yardım kabul edemezler, bunlara maddi yardımda bulunamazlar. Kooperatif ve üst kuruluşların yönetim ve denetim kurulları, kuruluşlarını temsilen siyasi partilerin yapacakları her türlü toplantılara katılamazlar".

GEREKÇE : Anayasanın 171. maddesi gözönünde bulundurularak kanundaki mevcut siyasi faaliyet yasağının kapsamı genişletilmiş, asayiş ve kamu düzenini bozmaya yönelik faaliyetlerde yasak kapsamı içerisine alınmıştır.

Bu suretle, kooperatifçiliğin Devlet nizamını sağlamlaştırıcı, ideolojik sapmalara yönelmeyi önleyici ve ülkemizin sosyal ve ekonomik bünyesine uygun bir tarzda gelişmesini temin etmek için kooperatiflerin siyasi maksadlı ve genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini bozmaya yönelik faaliyetlere hiçbir şekilde katılamayacağına ait yasaklayıcı hükümler getirilmiştir.

DEĞİŞTİRİLMİŞ ŞEKLİ

MADDE 26- 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa aşağıdaki maddeler eklenmiştir.

"İlgili Bakanlık

EK MADDE 1- Bu kanunda geçen Bakanlık isimleri "İlgili Bakanlık" olarak değiştirilmiştir.

İlgili Bakanlık Deyiminden, bu kanun kapsamındaki tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst kuruluşları için Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, diğer kooperatifler ve üst kuruluşlar için de Sanayi ve Ticaret Bakanlığı anlaşır.

Cezai Sorumluluk

EK MADDE 2-1. 8.inci maddenin üçüncü fıkrasına, 16.ncı maddenin beşinci fıkrasına, 56 ncı maddenin ikinci, üçüncü ve altıncı fıkralarına, 59.uncu maddenin dördüncü, altıncı, fıkralarına ve 90.ıncı maddenin beşinci fıkrasına aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri ve memurları fiilin önem ve mahiyetine üç aydan iki yıla kadar hapis ve yüzbin liradan birmilyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar

2. Genel kurulu olağan toplantıya çağırmayan yönetim kurulu üyeleri ile 2.ci maddenin dördüncü fıkrasına, 8.inci maddenin ikinci, 16.ncı maddenin birinci fıkrasına ve 90.ıncı maddenin üçüncü fıkrasına aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri, fiilin önem ve mahiyetine göre bir aydan altı aya kadar hapis ve ellibin liradan beşyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

3. 56.ncı maddenin dördüncü fıkrasına, 66.ncı maddeye ve 67.nci maddeye aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının denetim kurulu üyeleri fiilin önem ve mahiyetine göre bir aydan altı aya kadar hapis ve ellibin liradan beşyüzbin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

4. 92.nci madde hükümlerine aykırı hareket eden kooperatif kurucuları, yönetim kurulu başkan ve üyeleri ve bu fiili genel kurulda vuku bulmuşsa buna müsamaha eden genel kurul başkanı, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu maddede öngörülen hürriyeti bağlayıcı cezalar paraya tahvil edilemez.

İlgili bakanlık, kooperatifler ve üst kuruluşlarının yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile memurları hakkında görevlerine ilişkin olarak işledikleri suçlardan dolayı açılan kamu davalarına müdahale talebinde bulunabilir."

GEÇİCİ MADDE 1- Unvanları 1.inci maddede belirtilen esasa uymayan kooperatifler ve üst kuruluşları, anasözleşme değişikliği yapmak suretiyle unvanlarını altı ay içinde bu kanuna uygun hale getirerek tescil ettirmek zorundadırlar.

GEÇİCİ MADDE 2- Bu kanunun yürürlük tarihinden önce tüzel kişilik yapmış olan kooperatif üst kuruluşları bu kanun hükümlerine göre kurulmuş sayılır.

EK MADDE 1- GEREKÇE : Kanun muhtelif maddelerinde geçen Bakanlık isimlerinin mevcut hukuki duruma uygun hale getirilmesi amacıyla, bu ibareler "İlgi Bakanlık" olarak değiştirilmiş ve teşkilat ve teşkilat kanunlarındaki hükümler gözetilerek, ilgili Bakanlıklar açıklanmıştır.

Dolayısıyla, 1984 yılında yapılan Bakanlıkların yeniden düzenlenmesine paralel olarak amaçlarına göre kooperatiflerin kuruluş ve denetimiyle hangi bakanlığın görevli olduğu konularına açıklık getirmiştir.

EK MADDE 2- GEREKÇE : Kooperatif organlarının görev, yetki ve sorumlulukları kanunun yürürlükteki hükümlerine yeterli açıklıkla düzenlenmiş olup düzenlenmiş olduğu hallerde de hiçbir yaptırıma bağlanmaması nedeni ile pek çok usulsüz uygulama ilgili Bakanlıkça tespit edilse dahi önlenememektedir. Mevcut yasal çerçeve içinde engellenemeyen bu usulsüzlükler, çoğunlukla önemli yolsuzlukların gerçekleştirilmesine veya gizlenmesine vasıta olabildiği gibi, doğrudan suç teşkil eder nitelikte de olabilmektedir. Türk Ceza Kanununun genel hükümleri niteliğindeki 230. ve 240. maddeleriyle kooperatif yöneticilerinin ihmal ve suistimallerinin ilişkilendirilmesinde ise güçlükler bulunmaktadır.

Bu sebeple, kooperatif organlarının Kanunun muhtelif maddeleriyle belirlenmiş olan, görev, yetki ve sorumlulukları önem ve mahiyetine göre gruplandırılarak bunlara uygulamaması keyfiyeti ilave edilen ek maddelerle uygun ağırlıkta cezai yaptırımlara bağlanmıştır.

Ayrıca ilgili Bakanlığa, kooperatif yönetim kurulu üyeleri denetim kurulu üyeleri ve memurları hakkında bu görevleriyle ilgili olarak açılan davalara müdahil olarak katılma imkanı getirilerek bazı önemli davaların takipsiz ve sonuçsuz kalması önlenmeye çalışılmıştır.

MADDE 27- Bu kanun yayım tarihinde yürürlüğe girer.

**TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU YAYINLARI VE
KURUMDAN SAĞLANACAK KİTAPLAR**

KDV
Dahil

1- Tarımsal Kalkınmada Kooperatifçilik VI. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar (2 Cilt)	250.- TL.
2- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları VII. Türk Kooperatifçilik Kongresinde verilen Tebliğ ve Tartışmalar	350.- TL.
3- Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasındaki Rolü ve VIII. Kongre Tebliğ ve Tartışmaları	350.- TL.
4- Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası IX. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	350.- TL.
5- X. Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğleri	600.- TL.
6- Az Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmasında Kooperatiflerin Rolü	150.- TL.
7- Dünya Kooperatifçiliğinden Örnekler	150.- TL.
8- Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları	150.- TL.
9- Bir Lokma Bir Hırka Tüketim Kooperatifleri Semineri (Tebliğler)	600.- TL.
10- Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet	150.- TL.
11- Kooperatif Şirketler	100.- TL.
12- Kooperatifçilik ve İlkokul	100.- TL.
13- Kooperatifçilik Bilgisi	150.- TL.
14- Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği	150.- TL.
15- Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyografyası	150.- TL.
16- Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler	150.- TL.
17- Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları	200.- TL.
18- Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri	400.- TL.
19- Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları	600.- TL.
20- Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim	200.- TL.
21- Atatürk ve Kooperatifçilik	200.- TL.
22- The Co-operatives Movement In Turkey And Its Expocted Develop	250.- TL.
23- Co-operatives In Developing Countries And Turkish Experience	250.- TL.
24- A Comparative Study of Agricultural Cooperatives And Their Marketing Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America	1200.- TL.
25- Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatifinde Grup Tarımının Ekonomik Analizi	500.- TL.
26- Vakıflar Tüzüğü	200.- TL.
27- Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya	1000.- TL.
28- XI. Türk Kooperatifçilik Kongresi (Tebliğler)	1200.- TL.
29- XI. Turkish Co-operative Congress	1200.- TL.
30- Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri	1000.- TL.
31- Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği	750.- TL.
32- Dünya'da Mekân, Konut Kooperatifleri Semineri	600.- TL.
33- Altı Bilezik Esn. ve Sanat. Kef. Koop. Semineri (Tebliğler)	400.- TL.

DERGİLERİMİZ

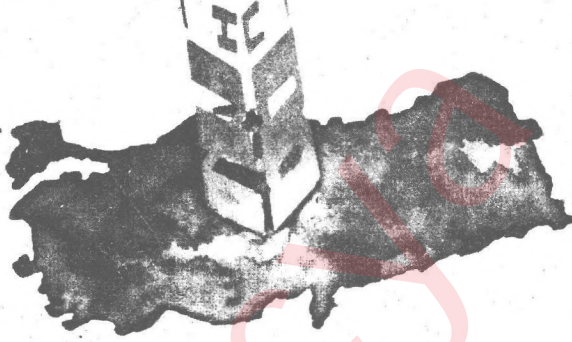
ÜÇ AYLIK KOOPERATİFÇİLİK DERGİSİ YILLIK ABONESİ	5.000.- TL.
AYLIK KARINCA DERGİSİ YILLIK ABONESİ	8.400.- TL.
ALTI AYLIK COOPERATION IN TURKEY DERGİSİ YILLIK ABONESİ	6.000.- TL.

NOT: ÖDEMELİ GÖNDERME USULÜ BAZI AKSAKLIKLAR NEDENİYLE UYGULANMAMAKTADIR.

ADRES: Mithatpaşa Caddesi NO: 38/A Yenışehir - ANKARA
TELEFON: 31 61 25 - 31 61 26

T.C. ZİRAAT BANKASI'na

gelin

**tasarrufunuzla
ulusal
kalkınmaya
katılın**

Ziraat Bankası

KOOPERATİFÇİLİK

Founded in 1931

Kooperatifçilik is the publication of the Turkish Co-operative Association, it is published four times a year. The subscription price to the review is S 4 a year, air mail included, Correspondance relating to the review should be sent to "Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Caddesi 38/A, Ankara - Turkey"

The Turkish Co-operative Association assumes no responsibility for the views expressed by authors whose articles appear in Kooperatifçilik.

Proprietor on behalf or

The Turkish Co-operative Association

Hüsnü POYRAZ

Editor - in - chief

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

Editorial Board

Prof. Dr. Celâl ER

Doç.Dr. Orhan ARSLAN - Sezai YÖRÜK
Alâaddin KORKMAZ - Kemâl GÖRMEZ

Each issue of the review will contain some articles, research notes, communications book review, announcement and news notes on Co-operatives in English or French language. But the review is mainly issued for the Turkish readers. For that reason the contents will be mainly Turkish.

Managing Board

Hüsnü POYRAZ	: President
Dr. Şenol ERDOĞAN	: Vice President
Turan TEKELİ	: Treasurer
Assis.Prof.Dr.Burhan AYKAÇ	: Member
Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN	: "
Yalçın DOĞAN	: "
Dr. Yusuf EKİNCİ	: "
Prof.Dr. Celâl ER	: "
Ünal GÖKALP	: "
Ayhan İNAL	: "
Kâmil ÖZDEMİR	: "
Kaplan YILDIZ	: "
Sezai YÖRÜK	: "
Niyazi YÜKSEL	: "

BOARD OR AUDITORS

Nail TAN	: President
Nihat BAYRAMOĞLU	: Member
Dr. Mustafa DOYUK	: Member

HALKBANK, Türk ekonomisinde çok önemli bir yer işgal eden esnaf ve sanatkârlarımızı, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerimizi, serbest meslek sahiplerimizi krediler açarak desteklemek göreviyle kurulmuş bir bankadır... Ülkemizin bu görevi üstlenmiş tek bankasıdır.

HALKBANK

Çalışana... üretene kaynak.